

S proslave v Ilirski Bistrici Težko izbojevana svoboda

Nekaj tisoč ljudi se je v nedeljo udeležilo velikega ljudskega zborovanja v Ilirski Bistrici, na kraju, kjer je pred 40 leti naša 4. armada uničila do zob oboroženi 97. nemški korpus, ki je branil odsek fronte od Kvarnerja do Sneznika. Po tem težkem in krvavem spopadu je bila pot v Istro, Slovensko primorje, Trst in Gorico odprta.

Pred plenumom

(Intervju s samim seboj)

Nekaj si sodeloval v pripravah na plenum CK ZKS o kulturi, a tudi če ne bi: vidiš v njem kaj posebnega, nenavadnega?

Nenavadno je kvečjemu, da o vprašanjih kulture v vrhovih zveze komunistov že tako dolgo nismo zbirno, celostno razmislili. Zaradi tega pridobi taka priložnost že vnaprej kar preveliko težo in je potlej videti nekam preveč zgodovinska, ko da gre za kak prelom ali sploh za nekaj novega.

Hočeš reči, da ne gre za nič zgodovinskega?

Ne, ne gre. Ker si ne zastavljamo temeljnih vprašanj: kam in zakaj. Generalni kurs je tudi že od prej izračunan. Gre le za natančnejši izračun, kje smo na tej plovbi, kam in do kod so nas pripeljali lastna moč pa tokovi in vetrovi – in morada tudi kakšna površnost v krmarjenju.

Ta »do kod« je pravzaprav samostojno vprašanje.

Zares. Hkrati tudi vprašanje, ki najbolj presega zgolj kulturniško premišljanje o kulturi in ki je tudi za prihodnost najbolj bistveno.

Praviš: »kulturniško premišljanje o kulturi« in meriš na nezadostnost zgolj tega in takega. Zakaj?

Bom kar na kratko odgovoril: zaradi posebnega družbenega pomena kulture in zaradi posebnega družbenega interesa za njene vrednote. Zaradi tega tudi vse priprave in ta plenum, pa ne samo kot plenum kulturnikov – članov ZK, temveč kot plenum zveze komunistov v celoti. Če se je bilo le česa bati že v pripravi, tedaj tega, da bi tudi v zvezi komu-

nistov ostale razprave in priprave v krogih kulturnikov, celote članstva in vodstev pa se ne bi globlje in bolj zares dotaknile in jih zajele.

Ampak razprave so se organizirano lotili tudi v SZDL in ZSS.

To je seveda zelo dobro. Prinaša pa dve nevarnosti.

Prva je, da bi tudi v teh družbenopolitičnih organizacijah ostalo vse v kulturnih »predalčkih«, druga pa, da bi vodstva zveze komunistov sama tem laže vtaknila roke v žep. Vsaj to slednje se, kolikor vem, ni zgodilo, medtem ko za prvo za zdaj še ne bi dal roke v ogenj.

Najbrž je že gradivo, ki (in ker) ga je poslalo med člane zveze komunistov predsedstvo CK ZKS, dokaz, da je vodstvo komunistov tokrat mislilo na vprašanja kulture kot na vprašanja vse organizacije zaradi vse družbe. Kako je bilo to gradivo pravzaprav operativno mišljeno?

Z eno besedo bi rekel: kot sugestija. Gradivo sicer povzema temeljite poglede naše družbene ureditve na naravo in funkcijo kulture, a jih ne odkriva po vsej sili na novo: daje oceno stanja, a ne kot vseveljavno in dokončno; nakazuje pota in vsaj malo tudi tempo razvoja, a ne kot zveličujoč recept. In če je razprava v glavnem izrekla temu gradivu pozitivno oceno, jo je gotovo prav zato, ker nakazuje, pa ne vsiljuje, spodbuja, pa ne nadomešča, razpira, pa ne zamejuje.

So ga vsi tako razumeli in tako uporabljali?

Ne. Nekateri so ga videli že kar kot končno, ne pa kot prvo besedo. Nekateri

so pa sploh razumeli celotno razpravo, kot da gre za gradivo, ne pa za kulturo. Po mojem temu ni krivo gradivo.

Beremo oceno, da je gradivo presplošno.

Dovolj splošno je, da terja konkretizacijo za vsako področje in za vsako območje. Področja kulture so zelo različna in na posameznih območjih se jim zelo različno godi.

Beremo tudi, da je gradivo premalo izrazito prilagojeno posebni rabi, namreč tej v zvezi komunistov.

Zares ni idejnopolitično priostreno, toda tega ne bo težko pristaviti v razpravah. Meni se zdi pomembnejše, da se nam je menda uspelo izogniti drugi, nasprotni nevarnosti: da bi namreč odgovorno politično besedo o kulturi v njenih širših (če že ne najširših) razsežnostih spodrinili z besedo o tem, kje je kdo zapisal, rekel ali mislil kaj idejno sumljivega. Zadnja leta se je že kakšna razprava o problematiki kulture in o kulturi tako zaobrnila. Za zvezo komunistov pa sta danes položaj in razvoj kulture v celoti eno od temeljnih vprašanj prvotnega pomena. Zanj je zaostreno soodgovorna, pač v skladu z vlogo, ki jo v tej družbi hoče opravljati in ji biti kos.

Je gradivo dovolj analitično oziroma vsaj raste na dovolj čvrstih analizah?

Odločno – ne. Toda to ne velja le za to gradivo, gotovo velja tudi za celotno razpravo in kar za veliko večino razprav v kulturni splošni. Analitičnosti je v naši kulturni politiki izrazilo malo. Kdo ve, koliko si s tem škodujemo in kolikšno krivico delamo samoupravljanju, ko mu ne zagotavljamo analitičnih podlag. Tako lahko tudi za gradivo, o katerem je beseda, rečemo kvečjemu, da je pripravljeno po najboljši vednosti.

Kaj je, čisto na splošno povedano, prinesla razprava, ki sicer še teče?

Predvsem je v precejšnji meri spet postavila vprašanje kulture v osredje naše politične pozornosti, kamor sicer trajno sodi. Marsikaterega političnega delavca, osnovno organizacijo, forum je postavila na preizkus poznavanja, razumevanja, obvladovanja kulturnega stanja in problematike. V marsikaterem ožjem okolju so se ob tej priložnosti na novo »preštelili«. Nad mnogimi vprašanji so se zamislili z večjo skrbnostjo in spoštovanjem, oboje namreč vprašanja kulture zasluži. Marsikje so vnovič spoznali, kako pomemben je v kulturi faktor »človek« – in to v obeh smereh: kako pravi človek na pravem mestu kljubuje vsem pomanjkanjem, in kako lahko denimo odgovorna oseba brez poslušanja in spoštovanja za kulturo premnogo škoduje volji in interesom zanjo. In iz vsega tega: razprava je strnila prepričanje, da je čas zrel za poudarjena prizadevanja na področju kulture, tudi za širše družbene okvire zanje, materialne, moralne, politične.

In to naj bo tudi poanta plenarnega zasedanja?

To bo torej gotovo tudi poanta plenuma. Znotraj tega pa bo koristno vnovič poskusiti nekatera temeljna načela in usmeritve, ki terjajo redno »čiščenje«, n. pr. o svobodi umetniškega ustvarjanja in o demokratičnosti kulturne politike, o enotnosti slovenskega kulturnega prostora in o policentričnem razvoju, o povezanosti v Jugoslaviji in s svetom, o sodelovanju med nosilci kulturnih dejavnosti in o deležu le-teh v kulturni vzgoji.

Potemtakem pripisuješ plenumu kar veliko vsebine in kar precejšen strateški pomen?

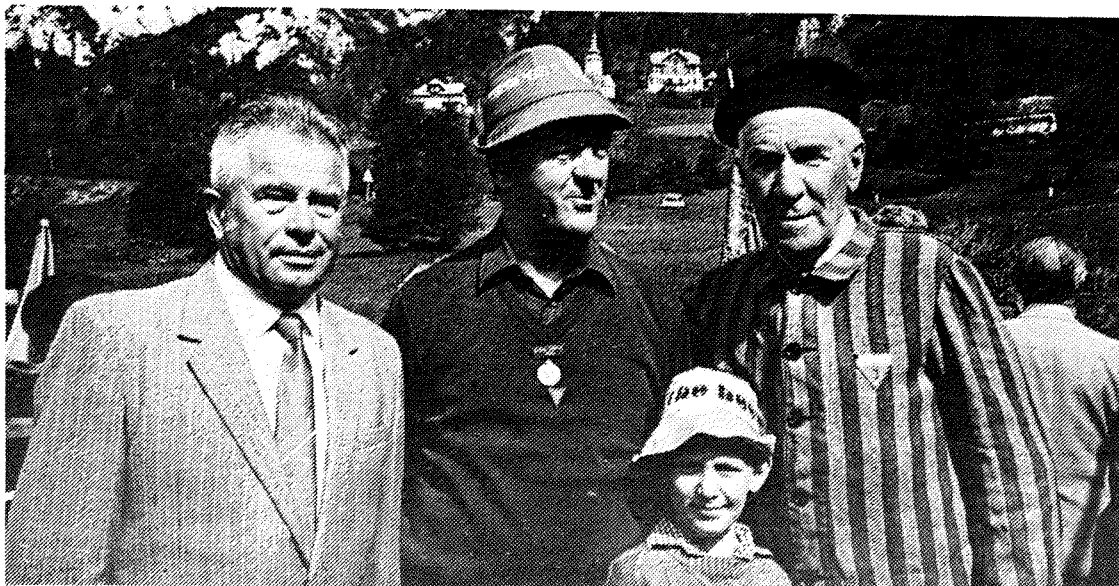
V čudeže ne verjamem – in v to, da bi jih delale partijske direktive, tudi ne. V koristnost kulturnega plenuma kot obratna, spodbude in zadolžitve pa po vseh dosedanjih pripravah že lahko verjamem.

Jože Humer

S proslave na Ljubelju

»Nikoli več vojne!«

V soboto, 1. junija, se je v Podljubelju, na kraju, kjer je bilo med drugo svetovno vojno koncentracijsko taborišče, podružnica Mauthausna, kot vsako leto zbrala množica ljudi, nekdanjih taboriščnikov iz številnih evropskih držav, gostov, domačinov in mladine. Proslavili so štiridesetletnico osvoboditve taborišča. Slavnostni govornik je bil član predsedstva zveznega odbora ZZB NOV Jugoslavije Stane Vrhovec.

Tri generacije so stopile skupaj za naš posnetek: na levi je nekdanji francoski interniranec na Ljubelju; tistemu v sredi je bilo komaj 17 let, ko se je znašel v taborišču; njegov sinko se je postavil k »stričku« v progasti obleki. Ljubelj, 1. junija 1985.

40 let spomina na Ljubelj, podružnico zloglasnega Mauthausna

»Vse za svet brez sovraštva«

»Ko so se pred 40. leti odprla vrata koncentracijskih taborišč, ko je bila končno z dragocenimi žrtvami izbojevana svoboda in ko se je pod skupnimi udarci zrušila fašistična zver, tega srečnega dne milijoni niso dočakali; omahnili so v peklju industrijske smrti. V tistem času

se pred štiridesetimi leti zaprla vrata koncentracijskega taborišča, podružnice zloglasnega Mauthausna, dejal slavnostni govornik Stane Vrhovec.

Že v sončnem jutru letošnja zgodnjega poletja so se ljudje zbirali na območju nekdanjega ljubeljskega

Sainte Marie aux Mine (podružnici Natzweilerja), ki je prišel na ljubeljsko proslavo v svoji progasti taboriščni obleki.

André Taillandier, Marcel Aubert, Alojz Čede, Stane Vrhovec, Georges Celarié, Maurice Arnould in mnogi – Francozi, Slovenci, Srbi,

ste vi, ki ste nam dajali upanje v naših sanjah...« je dejal v svojem kratkem, prisrčnem in predvsem mladim namenjenem govoru (v lepi slovenščini) nekdanji francoski interniranec Marcel Aubert.

Med pisano množico nekdanjih borcev in bork, taboriščnikov in taboriščnic, ki so prispeli na Ljubelj s številnimi avtobusi, smo lahko srečali nekdanje italijanske internirance s taboriščnimi črtastimi ruticami za vratom, uradne predstavnike Poljske in Francije, delegacije ANPI in Zveze koroških partizanov iz Celovca ter mnoge druge. Med njimi se je v pravi pravcati šumadijski noši sprehajal tudi Ranko Marinković s sinom Momom. Na proslavo sta prišla iz daljnega Ljubičpolja pri Čačku. Šele pred dvema letoma je Ranko izvedel, da je bil njegov brat Sreten (ki je leta 1942 prispel v Mauthausen s skupino 85 Jugoslovancev iz Beograda in je nosil taboriščno številko 19.392) kasneje poslan na Ljubelj. Še v aprilu petinštridesetega je bil Sreten v ba-

raki št. 4, nato je za njim izginila vsaka sled. Kmalu po vojni so domači dobili sporočilo o tem, da je bil Sreten ob koncu vojne še živ, ni pa bilo mogoče dognati, kaj se je z njim zgodilo v metežu, ko je čez Ljubelj drla množica bežečih vojakov poraženih vojsk in njihovih sodelavcev. Ranko in Momo sta se pripeljala v Slovenijo, da ob štiridesetletnici osvoboditve počastita spomin na svojega brata oziroma strica.

Nad prostorom, kjer je bila proslava, so ob betonskem stebrišču (tudi ostanku taborišča) stali trije možje: Georges Celarié, Maurice Arnould in Alojz Čede. Vsi trije so pred štiridesetimi leti, pravzaprav 14. oktobra 1944, v večji skupini pobegnili iz taborišča oziroma z gradbišča v predoru pod Karavankami: »Bil je suh jesenski dan in skrajni čas, da nekaj ukrenemo, kajti prek radijskih poročil smo bili obveščeni, da nemška vojska izgublja vojno, in bati se je bilo, da nas bodo Švabi v svojih zadnjih dneh pokončali. Poleg tega je že dišalo po snegu, in če bi prekmalu zapadel, bi šlo naše upanje na beg po vodi...« Lojzeta Čedeta so Nemci ujeli v partizanski bolnišnici Triglav nad Kolovcem pri Radomljah; prek kamniškega zapora, Begunj in osrednjega ta-

borišča v Mauthausnu je prispel na Ljubelj. Z vagončki za odvoz materiala so vsi trije (po skrbno izdelanem načrtu) pobegnili in jo ubrali čez strmi breg na koroško stran, do prvega bataljona Koroškega odreda.

Maurice in Georges sta prispela letos na Ljubelj že dan pred proslavo, saj sta bila skupaj s še dvema francoskima tovarišema navzoča pri postavitvi spomenika v globeli pod strmo skalno steno, kjer je stal krematorij v času koncentracijskega taborišča Nebenlager Loibl – Pass. V njem je bilo sežganih 31 internirancev, med njimi 11 Francozov. Po proslavi se je ob spomeniku oglasilo še nekaj pesmi, med njimi tudi marsejeza.

Program proslave, za katerega je letos poskrbela viška občina iz Ljubljane v sodelovanju s Tržičani, je bil letos namenjen predvsem mladini ter njenemu vključevanju v svet odgovornosti za mir. Stane Vrhovec je v sklepni besedah poudaril, da moramo mladim bolj zapustiti, saj bodo prav oni s svojo vitalnostjo in znanjem pripomogli k hitrejšemu premagovanju težav, ki nas tarejo.

Bojana Žokalj

se je pokazala močna mednarodna solidarnost vseh, ki so to kalvarijo preživeli. Ni šlo za vprašanje, od kod si in kakšen jezik govoriš; enotni smo bili v skupnem boju proti fašizmu, enotni smo prisegli, v vseh jezikih sveta: nikoli več vojne, nikoli več strahot koncentracijskih taborišč! To nas tudi obvezuje. Še toliko bolj, ker je svetovni mir ponovno ogrožen. Zato moramo storiti vse, da ohranimo in obranimo mir in svobodo, da omogočimo našim narodom in človeštvu svet brez sovraštva ter življenje in ustvarjanje v miru. To bodi naloga nas vseh, ki sta nam mir in svoboda pri srcu...« je v svojem govoru minulo soboto ob spominski slovesnosti v Podljubelju, kraju, kjer so

koncentracijskega taborišča. Mehke trave preraščajo robove betonskih temeljev taboriščnih barak. Treba je stopiti malo višje na holmec, da s pogledom objameš vse te ostanke in si tu, pod slovenskimi gorami v mislih naslikaš majhno, a prav brezhibno delujočo mučilnico za ljudi iz vseh krajev Evrope.

Že pred časom so naznanjali, da bo po Lacazovem romanu Predor nastal film o Ljubelju. Mnogi, ki smo jih srečali minulo soboto na Ljubelju, so nam pripovedovali tudi o knjigi Francoza Bernadaquea Deveti krog, medtem ko nas je na tiste podobe izpred štiridesetih let še bolj živo spomnil Maks Skočir, nekdanji taboriščnik v alzaškem taborišču

Italijani, Poljaki, Avstrijci in drugi, ki so se na proslavi pomešali med mladino, so občuteno pripovedovali o ljubeljskih taboriščnih dneh, o lakoti, o mukah in krvavem potu, s kakršnim so gradili predor. Predvsem pa so se spominjali solidarnosti, organiziranega tihega odpora in slovenskih domačinov, ki so onstran ograje, obdane z bodečo žico, bojevali zagrižen boj za vsako ped okupirane domovine.

»Našim otrokom in otrokom naših otrok hočem povedati tole: to, kar se je dogajalo tukaj dve leti, to, kar nas je taboriščnike spodbujalo in nas držalo pokonci, je bilo tisto, kar se je dogajalo v bližnjih gorah. To so bili partizani z rdečo zvezdo, bili

Alojz Čede z enim svojih francoskih tovarišev, s katerimi je pobegnil oktobra 1944 in se znašel med koroškimi partizani.

Ilirska Bistrica je gostila tisoče

Ilirska Bistrica je bila v nedeljo zares partizanska. Srečali so se nekdanji borci pripadniki enot 4. jugoslovanske armade, Istrani, Hrvatje, Primorci, prekmorci. Spominjali so se dni pred 40. leti, ko je prišla v te kraje svoboda. Po pozdravnem nagovoru Ivana Bergoča, predsednika ilirskobistriške občinske skupščine, Vlada Matjašiča, predsednika republiške konference ZSM ter generalpolkovnika Miloša Šumonje, komandanta četrtega korpusa, ki je v sestavi Četrte armade osvobajal te kraje, je zbranim spregovoril Bogo Gorjan, predsednik republiškega odbora ZZB NOV Slovenije. Med drugim je dejal:

»...Borci 4. armade so že po osvoboditvi Mostarja, v marcu, zvedeli, da je Soča njihov končni cilj. Ta novica jim je dala spodbudo za hitro premagovanje razdalj in velikanske napore v neenakih bojih s premočnim sovražnikom. Več kot deset tisoč Istranov in primorskih Slovencev je v hitri in dosledni uresničitvi te naloge videlo izpolnitev svojih življenjskih sanj. To je dalo krila in novo udar-

no moč vsej armadi, v kateri so ravno ti borci upravljali z največjim delom motorizacije in moderne oborožitve.

Po enem mesecu nenehnih bojov in zmag so že pripravljali napad na Reko. Tam so borci pričakale močne sile nemškega 97. armadnega korpusa, ki je bil operativna rezerva armadne skupine C v Italiji. S tem smo borci Jugoslavije in skupno z nam italijanski borci prevzeli nase te težke operacije in močno razbremenili zaveznike v tem delu Evrope.

Vojne operacije v trikotu Reke, Trsta in Ilirske Bistrice so trajale od 16. aprila do 7. maja in pomenijo velikanski vojaški in politični uspeh tukajšnjega prebivalstva v njegovem osvobodilnem in razrednem boju, kajti dokazale so izredno vojaško-strateško, bojno in operativno sposobnost enot 4. jugoslovanske armade, medtem ko so delavski bataljoni v Trstu dokazali, da so v sodelovanju s partizanskimi enotami, v dobro usklajeni operaciji sposobni osvoboditi cele predele mesta.

Nemci so v Caserti pred zavezniški podpisali brezpogojno vdajo že 29. aprila, toda to je dalo njim in kvislingom le dodatne spodbude za boj proti našim osvobodilnim silam. Trst je bil osvobojen 1. maja, Reka 3. maja, v Ilirski Bistrici pa smo nemški armadni korpus prisilili k vdaji šele 7. maja. Tako

smo partizani in delavski bataljoni z združenimi napori in z velikimi žrtvami v zadnjih tednih vojne, ob nesporni vlogi jugoslovanske 4. armade, zlomili dolgo pripravljeni in dobro organizirani odpor Nemcev. Vojska Jugoslavije, v kateri so bile tudi italijanske enote, je kot ena od zavezniških sil osvobodila Trst, Istro in celotno ozemlje, na katerem žive Slovenci. Na tem prostoru smo bili nato priče sreča-

nja dveh zavezniških armad. Hkrati smo preprečili, da bi Trst, Istra in Slovensko primorje postali osrednje zbirališče kvislingov iz vzhodne Evrope, Balkana in Slovenije...

Poleg nekdanjih borcev in aktivistov so se zborovanja ob 40-letnici osvoboditve Istre in Slovenskega primorja udeležili številni ugledni družbenopolitični delavci in delegacije iz bratenskih občin, predstavniki Jugoslovanske ljud-

ske armade, delegacije štabov teritorialne obrambe, predstavniki deželne vlade Furlanije, Julijske krajine in predvsem mladina, delovni ljudje in občani iz ilirskobistriške občine, ki 4. junija praznuje svoj praznik v spomin na dogodke v letu 1942, ko se je fašistični okupator zverinsko maščeval nad prebivalci brkinskega območja ter pobil triinšestdeset mož in fantov, odgnal v internacijo 462 ljudi in požgal sedem vasi oziroma 107 stanovanjskih hiš in 102 gospodarski poslopji.

»Nočemo vojne, Tito je naš vzor, mir in svoboda vsem...« to je le nekaj sporočil, izpisanih na transparentih mladih, ki so se udeležili slovesnosti.

Zborovanje so s svojimi nastopi sklenili Tržaški partizanski pevski zbor pod vodstvom Oskarja Kjundra, postojnska pihalna godba, zabavnoglasbeni ansambel Viktor, mladi iz Ilirske Bistrice, igralci in recitatorji. Poleg osrednje prireditve so se v počastitev občinskega praznika in obletnice zvrstile še druge prireditve: športna srečanja, nastopi folklornih in glasbenih skupin, razstava v osnovni šoli in ne nazadnje bistriški dnevi obrti.

Jože Čurin

Trideset let načel beograjske deklaracije

Drugega junija je minilo trideset let, odkar sta Jugoslavija in Sovjetska zveza v Beogradu podpisali deklaracijo, s katero sta potrdili temeljna načela v odnosih in v sodelovanju med državama. Ob tej priložnosti sta tudi zvezni sekretariat za zunanje zadeve in sovjetsko zunanje ministrstvo izmenjala pozdravni brzojavki. Sovjetski zunanji minister Andrej Gromiko in Jugoslovanski sekretar za zunanje zadeve Raif Dizdarevič sta poudarila zgodovinski pomen deklaracije za razvoj dobrih odnosov in vsestranskega sodelovanja med državama. Tako so sovjetsko-jugoslovanski odnosi v minulih tridesetih letih dosegli visoko raven na skoraj vseh področjih.

Beograjska deklaracija, ki sta jo predsednik Tito in premier Bulganin podpisala za zeleno mizo na Topčiderju, je izrazila željo obeh strani, da bi se končalo obdobje težkega stanja v medsebojnih odnosih in da bi ti odnosi v prihodnje zrcalili potrebe in interese jugoslovanskih in sovjetskih narodov, skladno s tradicijo prijateljstva, ki se je okrepilo v skupnem štiriletnem boju proti fašizmu.

Po pristanku Iljušina na zemunsko letališče

pred tridesetimi leti je šef sovjetske delegacije Nikita Hruščov med drugim dejal, da njegova država iskreno obžaluje, kar se je zgodilo v minulih obdobju (od 1948 do 1955). Poudaril je, da so člani sovjetskega vodstva temeljito preštudirala gradivo, ki je pomenilo temelj za vse napade in obtožbe ter žalitve, uperjene na takratno jugoslovansko vodstvo. Hruščov je tedaj izrazil prepričanje, da je premagano obdobje poslabšanja odnosov. Zagotovil je, da bo Sovjetska zveza naredila vse potrebno za odstranitev ovir v odnosih med državama.

Drugi junij 1955 je brez dvoma eden izmed temeljnih datumov naše zunanje politike, še zlasti tiste, ki zadeva sovjetsko-jugoslovanske odnose. Vse kasnejše dogajanje v odnosih med državama je bilo nekakšna dograditev deklaracije, pa čeprav Jugoslavija ni in ne pritrjuje nekaterim sovjetskimi tako ali drugače utemeljenim posegom na mednarodnem političnem prizorišču.

Deklaracija je pomenila novost in resnični napredek v zgodovini dogovarjanja med socialističnimi državami. In to le borih sedem let po brezprimernem in zgodovinsko nepozabnem »nijet«,

ko je Tito zavrnil grobe pritiske stalinistične politike. Tako kot je bila Stalinova blokada obsojena na neuspeh, tako je »beograjska deklaracija« potrdila edino možnost in način uspešnega sodelovanja med državama. Skoraj vsi pogovori in srečanja vodstev obeh držav tudi danes potrjujejo, da so lahko temelj za uspešno sodelovanje samo sprejeta načela »deklaracije« in da so se ves čas novejša zgodovine med državama že potrdila. Z drugimi besedami to pomeni, da je možno odnose med različno velikimi državama, ki imata tudi različni vlogi v svetovni diplomaciji, graditi izključno na načelih suverenosti in enake koristi. Ob tem si lahko samo želimo, da bi takšni odnosi prevladali v vsem socialističnem taboru.

Dokument zgodovinskega pomena, kot je »beograjska deklaracija«, namreč izraža načela in predvsem zahteve časa, ki ga živimo. Neločljivo povezanost miru lahko počiva kolektivna varnost, spoštovanja suverenosti, neodvisnosti, ozemeljske celote, enakopravnosti, miroljubnega sožitja, vzajemnega spoštovanja in nevmešavanja v notranje zadeve ne

glede na razloge. Nadalje, da so vprašanja notranje ureditve, različnih družbenih sistemov in različnih oblik razvoja socializma izključno stvar narodov posameznih držav. Prav zato tudi razlike, ki se normalno pojavljajo kot posledica različnega mednarodnega položaja Jugoslavije in Sovjetske zveze ter lastnih smeri notranjega razvoja, ne bi smele ovirati uspešnega razvoja medsebojnih odnosov.

Čeprav se v stvarnem življenju na svetovni politični sceni, ki prepogostokrat dobiva vse preveč tragično obliko, krši številna načela in deklaracije, tako da ostajajo načela mrtve črke na papirju, se zdi, da je »beograjska deklaracija« prestala preskus časa. Gre za kontinuiteto v spoštovanju načel, ob dejstvu, da so razlike v pogledih na svetovne procese nujne in da poti v socializem ne morejo biti identične, skladno s tem pa se razlikujejo tudi posamični interesi v mednarodnem javnem življenju. Jugoslovansko-sovjetski odnosi se zato normalno razvijajo, upoštevaje prav razlike v pogledih na posamična vprašanja, vendar ob stalnih in strpnih dialogih ter naporih na najvišji ravni.

M. Lamprecht

Ivanu Kreftu v spomin

V Ljubljani je v petek, 31. maja 1985, v starosti 79 let umrl Ivan Kreft, predvojni revolucionar, španski borec, udeleženec NOB in ugleden družbenopolitični delavec.

Rodil se je 20. decembra 1906 v Radgoni. Mladost je preživel v Vidmu ob Ščavnici, v Mariboru je maturiral na realki, nato pa študiral tehniko v Ljubljani, Gradcu in Dresdenu. Kreft sodi med tiste ljudi, ki so se že v zgodnji mladosti zapisali revolucionarnemu gibanju in mu ostali zvesti na vsej svoji življenjski poti.

Kreft je že leta 1925 organiziral v Mariboru srednješolsko stavko proti takratnemu režimu. Kot študent v Ljubljani je sodeloval v Klubu marksistov in pri Rdeči pomoči, hkrati pa je bil povezan z najširši sloji delovnega ljudstva. Tudi v tujini (Avstrija in Nemčija) je deloval v tamkajšnjih komunističnih študentskih organizacijah. Po prihodu hitlerizma na oblast je bil med prvimi interniran in je tri mesece prebil v koncentracijskem taborišču.

Po vrnitvi v domovino se je posvetil delu pri Ljudski pravici in bil potem, ko se je preselil v Ljubljano, tudi njen urednik. Kot organizator in agitator je deloval v napol legalnem delu komunistične partije na volitvah leta 1935, v naslednjih letih pa v organizaciji Ljudske fronte in bil njen organizacijski tajnik. Od marca 1938 do februarja 1939 se je udeležil bojev v španski državljanski vojni. Ko se je vrnil domov, je

pol leta prebil v koncentracijskem taborišču v Bileci.

Narodnoosvobodilnemu gibanju se je Kreft že takoj v začetku pridružil v Dalmaciji, od koder so ga decembra 1943 poslali v Italijo. Tu je pomagal organizirati taborišča za begunce. Po osvoboditvi je Kreft deloval v Beogradu ter v diplomatski službi v Sofiji in na Dunaju, po vrnitvi v Ljubljano pa v Muzeju narodne osvoboditve. Leta 1953 in še pri treh naslednjih volitvah je bil izvoljen za poslanca zvezne oziroma republiške skupščine.

Poleg organizacijskega in agitacijskega političnega dela je pomembna tudi Kreftova publicistična dejavnost. Stavil je mnogo letakov in oklicev, s prispevki sodeloval v ameriški Prosveti in mariborski Neodvisnosti in drugje. Svoje izkušnje v boju proti nacističnemu nasilju je opisal v knjižici Olimpiada nasilja traja dalje. Napisal je študijo Množično narodnoosvobodilno delo naše partije 1934–1941, Spomine ljudskega agitatorja (1954), ki so bili v dopolnjeni obliki dvakrat ponatisnjeni, objavil pa je tudi dela z naslovom »teh petdeset let« v dveh zvezkih.

Pomembna je tudi njegova študija Slovensko ljudstvo in gibanje 1918–1941. Izšle so tudi tri njegove knjige pod naslovom Spori in spopadi (v spominih in dokumentih), za tisk pa je pripravljena tudi četrta knjiga.

Od vsega začetka (1961) je bil Kreft član osrednjega odbora prekomorskih brigad NOVJ, ki deluje pri republiškem odboru ZZB NOV Slovenije. Sodeloval je pri nastajanju številnih knjig o prekomorskih brigadah (pri knjigi Prekomorci, ki je izšla leta 1965, pa je bil odgovorni urednik) ter pri uresničevanju programa omenjenega odbora.

Ohranil ga bom v trajnem spominu.

Albert Klun

Waterloo angleške morale

Čeprav je bilo večina divjanje v sredo, 29. maja v Bruslju omejeno samo na eno izmed njenih držav, je osramočena vsa Evropa. Srečanje klubskih nogometnih enajsteric Italije in Velike Britanije, iz držav, ki si lastita vse superlative o bogastvu, gospodarski popolnosti, finančni moči in demokraciji najvišje oblike, bi moralo biti demonstracija še enega vrhunškega dosežka iz kroga najbogatejših na svetu: športnega znanja in športnega obnašanja, ne pa neobrzanega in morilskega nasilja.

Ni vsega kriv alkohol ne glede na to, koliko so ga množice privržencev enega in drugega kluba popile, britanska invazijska drhal, ki je tokrat v Belgiji doživela svoj moralni Waterloo, je bila omamljena s čim močnejšim, kakor pa je zli duh, ki preži v steklenici. Ni mogoče mimo vtisa, da so spravili na stadionu Heysel in okoli njega odsev razpoloženja v sodobni zahodni Evropi, kjer je glorificiranje kapitalistične premoči nad vsem drugim že dalo svoj pečat družbenim odnosom. Armada plačanih brezdelnežev na zahodu izpričuje, da je za kapital bolj donosno, če plačuje brezdelje, kakor pa da bi proste delovne zmogljivosti zaposlil na mestih, ki bi proizvajala za splošno blaginjo na svetu. Nove kategorije družbe, ki s tem nastaja – brezposelnih v zahodni Evropi je že okoli 20 milijonov – se ni nihče dotaknil in je poskušal tvorno mobilizirati ali vsaj usmerjati. Prišla je pod vpliv ali političnih hujskačev ali pa se je prepustila anarhističnim zakonotostim, ki se med drugim dokazujejo tudi v dogodkih, kot je bil pomor v Bruslju.

Dolgo pot bo morala prehoditi Evropa, preden bo sprala s sebe sramoto s stadiona Heysel, kjer vse varnostne sile države – ljubljenske zahodnih vojaško-političnih zvez niso mogle pohoditi podivjanih komandosov sodobnega mednarodnega nasilja, vzgajanih v prepričanju, da jim je dovoljeno vse. Prevzetnost, križana z nasiljem, je fenomen za psihologe in podobne strokovnjake. Morda bodo našli razlago zanj, že zdaj pa bi radi našli nekoga, ki bi za belgijske tragične dogodke sestavil vsaj sprejemljivo opravičilo.

Florjan Lajmiš

Med ljudmi in v zrcalu

Borčevski sestanek. Lahko bi bil kjerkoli. Razgretost obvladuje prostor, neugodje raste, prepričanje se neti v ljudeh, štirideset let je minilo, marsikaj se je pozabilo, marsikaj se nikoli ne bo – in prav je tako.

Trdo zadenejo besede. Neusmiljeno. Kar ni bilo – in ne bo – nikoli pozabljeno, a je čas vendarle prekril z usmiljeno kopreno, se je kruto iztrgalo iz njegovega objema. Z lažjo. Nepremišljeno besedo. Izrečeno na hitro, z jezo.

Bili ste tistega usodnega enainštiridesetega četnika in klerikalci, je morala slišati žena, ki je preživela dolge mesece v enem nacističnih uničevalnih taborišč. Žena, ki so ji ustrelili kot talce brata, očeta in mater in ji je bila sestra vsa štiri dolga leta v gozdu. Dekle z domačije, ki se je brez pomisleka spustila v vrtnec neizprosne negotovosti, v boj za obstanek naroda. Rana je bila spet odprta.

Potem so se razšli. V ženi je rasla jeza do solza. Spomin je zavrtal vse tja do otroštva. Pobožna, a poštena in narodno zavedna mati. Tako je svojo mater v enem poslednjih govorov označil tudi Josip Broz. Oče, trd narodnjak. Bratje in sestre kot oče in mati. Nihče v tistih prvih dneh ni gledal na idejo, se spogledoval z bogom, kraljem, kakršnokoli oblastjo, le malo jih je vedelo za komunistično partijo, so pa zelo natančno vedeli, kaj storiti. Predvsem pa dekle in njeni. Pod kakšno zastavo

s kom braniti domovino, se niso vpraševali. In ko je svojo besedo zastavila z vso odločnostjo partija, so ji sledili.

In tudi zaradi tega so plačali. Celotno ceno, z obrestmi vred – s smrtjo in taboriščem.

Premišljevanje je ženi divjalo skozi glavo. Kaj storiti? Tožiti za obrekovanja? Pisati časopisom? Zahtevati za doščanje za vse nečloveško ravnanje, ki ga je morala prebiti v taborišču? Za smrt dragih? Se dati v zobe zaradi nepremišljenih besed iz zlobe, nevošljivosti, negajivosti morda?

Našla je rešitev. Nihče ne more biti bolj ožigosan kot človek, ki je obrekoval, se je domislila. Poznajo nas, ne le naša pokrajina, tudi drugod, je premlevala, vedo, kaj smo storili za odpor, za svobodo, kakšen in kolikšen je naš delež in koliko krvi je moralo steči. In se je umirila.

Obrekovalec ni našel poguma, da bi se oprustil – in se je umazal sam. Tudi sam je bil – partizan?!

Ko človek ostari, se rane celijo počasneje, nekatere pa sploh ne.

Seveda je ob vsem tem potreben premislek. Premislek ob dejanjih, ko odpove razum in se zrelost sramežljivo skriva, strpnost pa postane dekla nepremišljenosti. Obrekovanj, večjih ali manjših, med borci ni tako malo. Žal je to treba priznati. Zgodovinske netočnosti, kajkrat za zgodovinopisje popolnoma nepomembne / a

pomembne za ljudi, ki jih je obdelal revolucionarni čas /, poročene v pogovorih, zapisane v stolpce, pred oči javnosti in se običajno ustale kot pranje umazanega perila. Najhuje je seveda to, da se ogenj zaneti med borci, ki so v zadnjem času že tako ali tako na očeh tistih nesojenih – in nezaželenih – razsodnikov, ki bi radi dokazali vrsto nepravilnosti v našem narodnoosvobodilnem boju in ki jim vse te nepomembne drobnjarije še kako pomagajo pri njihovih manipulacijah in konstrukcijah. Tako postanejo nehoti – zrcalo, refleksije nečesa, kar je bilo v svojem najglobljem

bistvu povsem drugačno: plamenito in osvobajajoče.

Še bolj neprijetno pa postane vse skupaj, ko se v razprtije in zdrahe zazre mladi rod, ki po pravilu ne pozna milosti pri ocenjevanju. In ogledalo spet deluje s svojo neizprosno naravno zakonitostjo.

Vse to bi kazalo premisliti in osmisliti. Vselej, kadar si kdo zaželi za vsak način razčiščeati svoje spore in težave med časopisnimi vrsticami. Na sodiščih in drugje. Pred mnogimi očmi, ki se znajo včasih tudi škodoželjno nasmejati...

Milenko Strašek

Nikoli več...

Spominsko potovanje v Ravensbrück

Dne 20. aprila letos so praznovali v Ravensbrücku, nekdanjem nacifašističnem koncentracijskem taborišču, 40. letnico osvoboditve vseh zapornic iz 20 evropskih dežel. Udeležba na tem praznovanju je bila velika. Prišle so delegacije nekdanjih taboriščnic iz 17 držav. Tako so bile med njimi tudi Slovenke, vendar z zelo skromno udeležbo. Komaj za slab avtobus se jih je zbralo. Potovanje je bilo naporno. Trajalo je 6 dni, pa tudi cena je bila razmeroma visoka v primerjavi s skromnimi pokojninami. Naša, bežigradska občina, je imela razumevanje za ta delegatski obisk Ravensbrücke in je denarno pomagala 7 potnicam, da so lahko obiskale nekdanje žensko koncentracijsko taborišče. Zahvaljujejo se za to pomoč.

»Ne bom jokala!«, je sklenila vsaka od nekdanjih 27 taboriščnic, ko so se odločile, da se prostovoljno in svobodno vrnejo v koncentracijsko taborišče Ravensbrück, kjer so bile vse, le ljudje ne. V kraj trpljenja, ponižanj, lakote, joka in smrti, smrti v treh krematorijskih pečeh. Vse tri še stoji tam. Mrzle, z nosili in zbujačo grozo in mraz, saj so požrle 55.000 človeških trupel, da bi fašistični barbari tako ukrotili nepokorne ljudi.

Zgodnje jutro ni povzročalo težav. Bilo nas je 34 žensk in 4 moški. Pa še trije postavni mladeniči; skrbni in zgodovinsko razgledani vodnik Božo, pa odlična in ustrezljiva šoferja Lojze in Milan. Iz Ljubljane nas je odpotovalo 39, dve Gorenjki pa smo pobrali še v Naklem. Mejni prehod na Ljubelju nas je pričakal s snežnim metežem in ostrim vetrom.

Prvi preizkus solidarnosti, te lepe lastnosti, s katero so preživele vsa ta grozljiva leta, je bil tu. Bivša taboriščnica je v svoji živčnosti, da se vrača na kraj, kjer so jo kot otroka mučili, stradali, pretepali, zmerjali, vzela stari potni list. Naš vestni mejni miličnik jo je na srečo opozoril na to. Soglasno smo sklenili – počakali, da nekdo od doma pripelje veljavni potni list.

Trajalo je dolgo in začele so se nabirati minute zamude. Jugoslovana stane prehod češkoslovaške meje veliko potrpeljenja. Čakaš, ne veš, na kaj. Šele v temi smo prišli v Prago. Le kratke postanke v Pragi in že smo nadaljevali proti Dresdenu.

Formalnosti pri prehodu od Cinovca v Zinnenwald so nam po skrajšanem postopku vzele poltretjo uro in namesto opoldne smo bili ob 16. uri v Dresdenu. Naše kosilo so pojedli drugi. Iznajdljiva vodnica Andreja je v samopostrežni restavraciji kupila golaževo juho z eno mini žemljico ali pa roladosalamo v paradižnikovi omaki in kozarec soka ali piva. In že smo hiteli proti Berlinu. Še na češki in nato na vzhodnonemški strani je pusta pokrajina. Čeprav smo šele odšli zdoma, se nam toži po naših lepih gričih, vaseh, ljudeh. Tu pa leže velikanski kompleksi žitnih polj ali pa pripravljene zemlje za krompir, vmes pa luže, ribniki in jezerca in tu ter tam borovi gozdiči. Po njivah pa polno zajcev v gručah ali pa družinica srn, ki se brezskrbno pasejo po pšenici. Ni vasi ni ljudi, pa tudi prometa po avtomobilski cesti, razen tovornjakov, le malo. Govorimo o ekološki katastrofi v Žerjavu pri Mežici. Samo videti je treba, pa te boli srce za stotine hektarov uničenih suhih, propadlih borovih gozdov tostran in onstran rudnikov cinka. Ob robu ceste pa vsake toliko opozorilna tabla – vstop v gozd prepovedan.

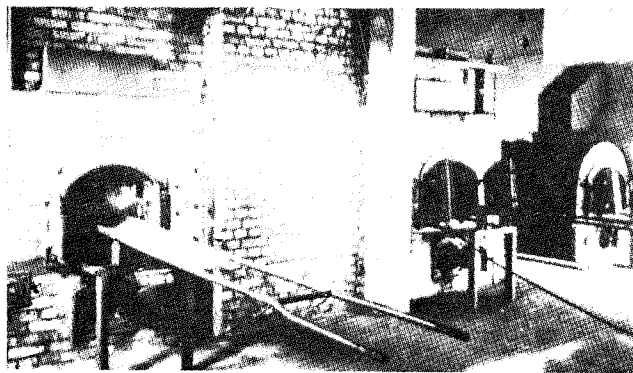
Hotel Stadt Berlin na Aleksanderplatzu ima samo 37 nadstropij, pod streho pa še restavracijo in nočni bar. Zaradi utrujenosti smo samo povečerjali v prijetni stari gostilni in šli malce stegniti noge, saj smo morali ob 6. uri zjutraj že na pot na Meklenburško, skozi Fürstenberg, v Ravensbrück.

Moderni hotel nas ni umiril. Vse je molčalo. Tudi začeta pesem se je zataknila. Kljub vnaprej predvidenim postankom organizatorjev te velike manifestacije ob 40. letnici osvoboditve koncentracijskega taborišča Ravensbrück je bila 85 km dolga pot v našem avtobusu naporna. Po Češki in Vzhodni Nemčiji ne moreš hoditi brez vodnika. Tu pa so nam za proslavo dodali še dve novi vodnici in dve članici RK, ki sta bili prav potrebni. Mislili so na naša leta. Napekost je rasla. Vse dobre sklepe, da bomo to gledali le kot udeleženci, je izbila groza, spomini pa so tekli skozi prste. Tiho so polzele solze v stisnjene pesti. Pomirila niso učinkovita, čeprav sta kava in čaj organizatorjev prav prišla. Želodci so se upirali zaradi napetosti. Samo 85 km je od Berlina do Ravensbrücke, a so trajali 40 let. Fürstenberg-železniška postaja, kjer so iztovorili iz živilskih vagonov to delovno orodje – ljudi iz 20 držav Evrope, je stisnil dušo še bolj. Resda so postajo predstavili. S ceste je nismo mogli videti. Samostojnega ogleda pa ni bilo. Vendar so nekdanje taboriščnice spet korakale v maršu smrti. Spet postanek. Vsa kolona nekdanjih taboriščnic iz 17 držav je v 17 avtobusih obstaja sredi 50.000-glave množice udeležencev slavlja ob 40. letnici osvoboditve Ravensbrücke po 2. beloruski armadi. Njim je veljala slava in zahvala, ne pa 700 ženskam (med našimi udeleženkami so bile od 57 do 80 let stare), nekdanjim trikotnikom s številko. Tudi ne 92.000 žena, otrok in moških, ki so bili tu žrtve fašističnega barbarstva. 17.000 žensk in otrok so še rešili v samem taborišču, v sosednjih podružničnih taboriščih in na marših smrti.

Predsednikov venec ob vznožju mogočnega spomenika vsem mrtvim ob Schwedtsee, jezeru, kjer so morili z delom, koli, lakoto in v vetru, ki je zebel do kosti, pravi: »Pogumnim ženam protifašističnega upora, nemočnim žrtvam fašistične bestije v večni spomin.« Po sovjetski in nemški državni

himni so vsi govorili: Honeckerjevega namestnika Hagerja, predsednice Mednarodnega komiteja za Ravensbrück, Francozinje Rose Guerin in Soje Malkowe, članice sovjetskega komiteja vojnih veteranov, poudarjali pomembnost žena, ki so bile ubite v peklu Ravensbrücke. Prevodi vseh govorov so bili ruski in domači, vsi drugi pa so bili prepuščeni poslušanju njim tuje govorice. Slavje je bilo ob 40. letnici osvoboditve koncentracijskega taborišča Ravensbrück kjer je bilo toliko smrti, toliko ljudi odpisanih že vnaprej, čeprav so še živeli in še do smrti izmučeni garali za nemški vojaški stroj. Slavili pa so osvoboditelje in vedno znova poudarjali – mir, mir.

Proslava je bila lepo pripravljena. Naša skupina se je po slavnostnem delu molče v sprevedu ob nekdanjem taboriščnem zidu poklonila pred ploščo jugoslovanskim žrtvam za držav-

Peči v krematoriju

nim vencem in našim manjšim ter šopki, ki smo jih prinesli s seboj. Po kosilu – tudi tokrat smo bili ločeni od vseh drugih delegacij – smo se vrnili, da smo sami v miru obiskali ostanke nekdanjega taborišča. Nageljne, ki smo jih dobili od nemških pionirjev, smo podarile jezeru, kamor so Nemci metali trupla, položile smo jih pred spomenik, pred spominsko ploščo ob rovu, kjer so streljali taboriščnice, in pa pred krematorijske peči. Obiskale smo muzej, ki prikazuje predvsem vzpon nemškega fašizma in porajanje nove države v sovjetski coni. Ostanek spomina iz tabo-

rišča pa skorajda ni več. Vse se je spremenilo. Nekaj barak so požgali Nemci pred begom, druge so pospravili Nemci domačini. Danes je to predvsem muzej. In za 40. letnico osvoboditve tudi spominskih sob posameznih narodnosti ni več. Bodo, ponovno, prihodnje leto, ko bodo »ajncelne« (samice) preuredili v muzeje za posamezne države, le nove spomine naj bi jim dostavili. Od kod? Tega novega muzeja naše nekdanje taboriščnice najbrž ne bodo več obiskale. Saj tudi po 40 letih ni bilo lahko tako dolgo, naporno potovanje. Vsaka ima svoje posledice in v srcu so ponovno doživele to pot. Tokrat udobno, s prehrano, v toplih in čistih posteljah, v sobah s kopalnico, pa še je bilo prenaporno.

Samo vračanje je poteklo mirno. Videli smo del Berlina – od Aleksanderplatz, kjer je stal naš hotel, do ulice Unter den Linden, pa Friedrichstrasse, kjer so korakale Hitlerjeve elitne čete.

Vsa zelenjava (korenje, zelena in rdeča zelje), ki jo dobiš k obroku, je sladkana ali pa začinjena z osladkano smetano.

Nürnberg je bilo zadnje prenočišče na tujem. Naslednje jutro smo si z avtobusom ogledali čudovito Dürerjevo staro mesto in njegovo še ohranjeno obzidje. Videli pa smo tudi zapore in sodišča, kjer so sodili nacističnim zločincem. Kosilo smo imeli že v Münchnu in okrog polnoči smo bili vsi srečni doma. Končno doma, v naši zlati in lepi domovini. Kljub šestdnevni skupni tovariškemu življenju smo se sredi noči hitro porazgubili vsak na svojo stran, za svoja vrata, v svoj mir, da bi laže v spominih obudili lepe trenutke obiska in čim hitreje pozabili, kaj in kje se je vse to dogajalo.

Med misli in spomine na Ravensbrück se mešajo spomini na taborišče Terezín, ki smo ga spotoma obiskali. Za taborišče Dachau pa smo se solidarno odločili, da ga ne bomo obiskali tokrat, ker je bilo tega tudi za preizkušene dovolj.

Naslednji dan nas je pot spet peljala skozi dve meji –

Irena Matelič

Zlate krone švicarskega bogastva

Ko se je končala druga svetovna vojna, je »nevtralna« Švica zaznamovala ta dogodek samo z zvonjenjem in mašami, vendar ni bilo nobene razmejitve. Zvonili so za vse mrtve med vojno. Tudi letos, 40 let po zmagi, se je ponovilo isto – zvonjenje in ponavljanje, da je bila Švica med vojno nevtralna – kot da je to njen velik delež k zmagi nad nacizmom – poleg tega pa so v švicarskih časopisih še opozarjali zahod, da je »njegova enotnost vprašanje obstoja«.

Švicarji stoletja dolgo niso duhali smodnika, kljub temu pa so bili v vojnah udeleženi, tudi v drugi svetovni vojni.

Zgodovinar Robert Bogler je objavil podatke, iz katerih je razvidno, da je bila švicarska narodna banka med vojno najpomembnejši Hitlerjev partner v trgovanju z – zlatom! Odkupovala je od nacistov zlato, ki so ga naropali po koncentracijskih taboriščih in v okupirani Evropi. Skupna vrednost tega zlata je bila 1,638 milijard švicarskih frankov. S tridimi devizami je Hitler plačeval strateško pomembne dobave kovin in rud kot na primer mangana, kroma in volframa iz nevtralnih dežel za svojo oboroževalno industrijo.

Zaradi pritiska demokratične javnosti je morala švicarska narodna banka zdaj vsaj nekoliko dvigniti tancično nad kupčevanjem z zlatom z nacistično Reichsbank. Obrazložitev: »Tedanje vodstvo banke je svojo vlogo v vojni izpolnilo povsem nepolitlično« in pokazalo naivno zaupljivost v poslovanju z nemško Reichsbank.

Razpravo je sprožil pri Tessinu živeči no-

vinar in zgodovinar Werner Ring s svojo knjigo Naropano zlato iz Nemčije. V knjigi nadrobno opisuje kupčevanje z zlatom med nacistično in švicarsko banko in opozarja, da je bilo to trgovanje že od vsega začetka zelo sumljivo, kajti že med vojno so sumili, da gre pri tem za »looted gold«, kakor so opozarjali zavezniki iz protihitlerjevske koalicije.

Začele so se najširše razprave v švicarski javnosti. Narodna banka je bila prisiljena, da je v svojem prvem letošnjem četrtletnem poročilu objavila obrazložitev z naslovom Trgovanje švicarske narodne banke z nemško Reichsbank 1938–45. Dosedanji molk so poskušali obrazložiti s trditvijo, da so bili dokumenti o tem trgovanju deponirani v banki oziroma v njenem arhivu, ker pa je ta čas minila običajna 35-letna zapora objavljanja, so nekateri dokumenti že dostopni javnosti.

Iz poročila izhaja, da je nemška Reichsbank poslala v Švico v času od septembra 1938 do maja 1945 za 1,638 milijarde švicarskih frankov zlata, največ prek depoja v Bernu, ki je bil odprt maja 1940. leta. Podpredsednik nacistične banke Emil Puhl je menda še 18. septembra 1944 uradno zatrjeval, da nemška banka »nima nobenega nakradenega zlata« in da takšnega zlata tudi ni nikoli pošiljala v Švico. Toda, že v začetku julija 1944 so zavezniki iz protihitlerjevske koalicije zahtevali od Švice, naj takoj preneha kupčevati z nacističnim zlatom. Protest ni zalegel. Šele po neposrednih pogajanjih s predstavniki zaveznikov je švicarski parlament 15. februarja 1945

ukazal blokirati premoženje Reichsbanke v Švici.

O izviru nemškega zlata ni moglo biti dvoma, še posebno ne pri takšnih finančnih strokovnjakih, kot so Švicarji. Nikakor ni bilo mogoče, da bi nacistična banka poslala iz svojih trezorjev za 1,6 milijarde frankov zlata v Švico. Konec leta 1938 je Reichsbank navajala kot zgornjo mejo svojih zlatih rezerv 70,8 milijona mark. To je bilo po tedanjem tečaju okroglo 122 milijonov švicarskih frankov.

Nacistični minister za gospodarstvo Funk je na nürnberškem procesu izjavil, da je imela Nemčija za 500 milijonov mark efektovov. Švicarska banka danes pravi: »Po vojni so zavezniki takoj ugotovili, da je Nemčija dejansko prodala več zlata, kot pa ga je pred vojno imela! Samo tako imenovano naropano zlato je lahko krilo razliko, tudi če bi odšteli zlato, ki ga je Nemčija dobila leta 1938 v Avstriji in leta 1939 »legalno« na Češkoslovaškem.

Na vprašanje zavezniške komisije, kdo v Švici je vedel za to kupčevanje z naropanim zlatom, je že omenjeni Puhl dejal, da sta bila to predsednik švicarske narodne banke Weber in njegov drugi pomočnik. Na nürnberškem procesu je Puhl leta 1946 potrdil, da je ss deponirala pri Reichsbanki v Berlinu zlato, ki ga je nabrala v koncentracijskih taboriščih.

Novinar in zgodovinar Werner Ring je v svoji knjigi objavil podatek, da so samo iz koncentracijskega taborišča Treblinka, ki nikakor ni veljalo za »bogatega«, poslali vsako leto v banko za dva milijona frankov zlata.

Januarja 1938 je prezidij Reichsbanke iz-

ročil Hitlerju memorandum, ki je opozarjal na prenapetost javnih izdatkov in na kratkoročno financiranje prek Reichsbanke. V dokumentu je osem članov bančnega direktorja zahtevalo od Hitlerja, da zadrži Hjalmarja Schachta kot prdsednika in še dva druga člana direktije, ki so jih namestili zamenjati. Od preostalih petih so trije, med njimi kasnejši predsednik Bundesbanke Karl Blessing, odstopili. Člana direktorija Puhl in Kretschmann sta kot disciplinirana nacistična ostala v banki.

Na vprašanje, če švicarska narodna banka res ni ničesar vedela o izvoru nacističnega zlata, še zdaj nočejo jasno odgovoriti. Toda, novinar Paul Einzig je že 5. januarja 1943 v angleškem časopisu Financial News zastavil kritično vprašanje, zakaj ne poslušajo svaril angleških radijskih postaj, ki opozarjajo na švicarsko finančno poslovanje z nacisti.

Štirideset let kasneje je nemški gospodarski zgodovinar prof. Willi Boelcke znova zastavil vprašanje, in sicer: »Kaj bi se zgodilo, če bi zavezniki in nevtralne države nenadoma ustavili vse dobave za vojno potrebne surovine nacistični Nemčiji. Ali bi se vojna zaradi tega prav tako odločno končala, kakor se je začela.« Tole bi utegnil biti odgovor: Potrebe nacistične oboroževalne industrije po manganu je bilo treba že leta 1943 stoodstotno kriti z uvozom iz nevtralnih držav. Kroma so uvažali 99,8 odstotka potrebnih količin, volframa pa 75,9 odstotka. Vse te surovine je bilo treba plačati v švicarskih frankih, kajti dobavitelji še slišati niso hoteli za plačilo v nacističnih markah. Pri tem poslovanju pa je bila švicarska narodna banka še posebno ustrezljiva.

Pred veliko sejo centralnega komiteja ZKS o kulturi

Kultura v čistilnici

Zakaj so se slovenski komunisti, natančneje rečeno: člani centralnega komiteja pred meseci odločili, da bodo eno svojih »velikih« seji posvetili vprašanju, ki zadevajo naše kulturno življenje, ustvarjanje, doživljanje? Pri tem seveda ne gre samo za nek lep junijski dan, ko bodo »ta glavni« politiki in kulturniki, zbrani v eni izmed stalnih sejnih dvoran, modrovali ob svojih in tujih spoznanjih, nizali misli in razčlenbe ter drug drugemu in vsem poklicanim priporočali, kako bi kazalo s kulturo ravnati v prihodnje, da nam je ne bi primanjkovalo ali pa bi v njenem okrilju ne ostajali nezadoščeni. O vsem tem smo se – kulturniki in drugi – bolj izdatno kot sicer pogovarjali med ostanjeno javno razpravo vse od novega leta sem. Zvrstilo se je lepo število takšnih in drugačnih snidenj, majhnih in velikih, pomembnih in nepomembnih, slabokrvnih in polnokrvnih, potrebnih in odvečnih. Katerih in kakšnih je bilo več, tega natančno ne vemo, pa tudi pomembno ni. Pomembno je kvečjemu to, da smo se znova zganili in sklenili »pogledati nebeško stran«.

Torej se povrnimo k začetnemu vprašanju: čemu ta premislek o kulturi, čemu odločitev, da pojde kultura v čistilnico prav zdaj, v času, ko so naše poglavitne misli zasukane h gospodarskim vprašanjem, k izdelkom, k uspešnemu trženju, k izkupičku doma in na tujem, k premagovanju večno grozečega pomanjkanja denarja, skratka: k zagotavljanju za-

dostnega dela in zadostnih delovnih učinkov, kar vse sodi v tako imenovano materialno, gmotno plat družbenega življenja?

Saj res – zakaj? Nemara prav zato, ker čutimo in vemo, da eno brez drugega (materialna plat življenja brez duhovne; vse tiisto vnanje brez notranjega; in organizacija brez kulture) ne more dihati in živeti, kajti vse, kar je, se hoče in mora medsebojno oplajati.

Tudi iz pretelosti (dalje in bližnje) se tega vse predobro zavedamo. Slovenija in slovenski narod bi se v okrilju rajnega avstro-ogrskega cesarstva kljub »pridnim rokam in legi najpravi« ne ohranila, če bi vseh nujnih početij ne bilo osmišljevalo kulturno delo. Tudi hegemoniji velikosrbskega kraljestva bi Slovenci brez kulture ne bili uspešno kljubovali. Gospodarsko in drugače se zdaleč nismo bili dovolj močni, da bi se bili lahko postavili po robu prevladi. To je opravila naša kultura. Zavoljo nje smo veljali več, kot omogočajo in povedo preostali kazalci. Če nas je kdo vendarle upošteval in spoštoval, nas je zavoljo naše kulture. To se je še prav posebej pokazalo v času, ko nam je gospodoval fašizem in nas poskušal izničiti. Upreti smo se mu morali z orožjem, toda orožje je vendarle ukazovala – poezija; brez nje ne bi imeli zadostne oporne moči, poguma in vere v zmagovit izid neenakopravnega boja.

Zdaj, v jugoslovanski socialistični federaciji, Slovenci fizično sicer nismo ogroženi

in tudi zoper pritiske načrtne raznarodovanja se nam ni treba bojevati, ker so avtonomne pravice naroda v večnarodni skupnosti regulirane, upoštevane in zagotovljene. Ni pa zakonitih in avtomatičnih zagotovil, da bi svojo narodno bit v teh okoliščinah ohranjali in jo razvijali – brez kulture, zgolj in samo s sredstvi materialno-ekonomskega in obče civilizacijskega razvoja. Kultura je temeljna podlaga in obenem iskani smisel vsega, kar počnemo v okviru globalnih prizadevanj po utrditvi enakopravnega mesta med vitalnimi narodi.

Seveda se zdi tu in danes kar malo odveč ponavljati ta splošno znana dejstva o kulturi kot »nosilki osvobodilnih teženj« – »glasnici narodov«, razredov in posameznikov v njihovem boju za narodno, socialno in človeško emancipacijo – »razvojni vzmeti narodne zavesti« in kar je še teh oznak, zapisanih v izhodiščih razprave, ki jo je nekaj mesecev pred svojim plenumom na to temo sprožila slovenska partija. Še zlasti, ker se je v verigi povzetih stališč in načel znašla še cela vrsta že dolgo znanih, nespornih in za našo rabo povsem samoumevnih zatrditev: o svobodi umetniškega ustvarjanja, o pluralizmu umetniških iskanj in pristopov, o tem, da »imamo pred očmi pojem kulture v širokem pomenu besede« – pojem kulture dela in »vsega tistega, kar tako ali drugače opredeljuje kulturno raven posameznega naroda, družbe, političnega in gospodarskega

ga sistema«, pri čemer si prizadevamo za »višjo raven kulturne zavesti ljudi«, za kulturo kot »proizvajalno silo«, kar je zgodovinski cilj našega družbenega razvoja. V te opredeljitvene sklope sodijo še načela o mnogostrežnosti kulture na Slovenskem, o njeni odprtosti v Jugoslavijo in svet ter o tkanju vezi s kulturami drugih narodov.

Če si naj torej odgovorimo na vprašanje, ali je vse to res treba ponavljati, ko pa vendar ni nikakršnega dvoma o teh stalnicah naše kulturne politike, si moramo priznati, da mnovično vtiranje teh dejstev v zavest ni odvečno. Kajti med načeli in njihovo izpeljavo v življenjski praksi je – tudi na tem področju – global, prek katere moramo nenehoma obnavljati že zgrajene mostove ali pa graditi nove.

Spomnimo se, denimo, sa-

mo usode sklepa, ki ga je pred zdaj že »davnim« 10. kongresom ZKJ vpeljalo znano zeniško posvetovanje o delavcu in kulturi: vodstva delovnih organizacij, je bilo poudarjeno, so dolžna v enaki meri kot za poslovno uspešnost skrbeti tudi za duhovno življenje in zorenje svojih delavcev. Kako je s tem v resnici, vemo – in to vedenje nam daje zadostne razloge za ponovno vračanje k tem temeljnim vprašanjem življenja v samoupravni socialistični skupnosti.

Kajti zavedamo se, da vsi skupaj – s partijo vred – na uresničenje teh in takih vizij o kulturi življenja ne mislimo kdove kako intenzivno ali zavzeto. Katerokoli izmed mnogih možnosti kulturne bogatitve vzamemo pod povečevalno steklo, vselej spet moramo – ob relativnih (večjih ali manjših) dosežkih zapisati tudi, da smo doslej storili »mnogo premalo« in da doseženo »nikakor ne zadovoljuje.« Na vseh mnogih kanalih lahko s takšno ali drugačno prerazporeditvijo sil odločilno pospešimo ali preuredimo delovanje – v prid bolj-

šemu delu, večji uspešnosti kulture, njeni močnejši navezanosti na potrebe po kulturi, bogatenju teh potreb.

O vsem tem je bilo v minulih tednih in mesecih v okviru slovenske razprave o kulturi izrečenih nemalo klenih besed, od tistih najbolj načelnih (kulturnopolitičnih v abstraktni dikciji) do karseda konkretno praktičnih oziroma operativnih. Prepričani smo, da se jih je nabralo ne za eno, pač pa kar za več knjig.

Ob plenumu bo najbrž treba narediti izbor teh besed, spoznanj, ugotovitev in sklepov, a upamo, da to sestavljalcem resolucijskega zapisa ne bo povzročilo prehudih težav. Vsekakor si želimo, da bi dobili usmeritvene besede, ki bodo pospeševale preurejanje notranjih in zunanjih plasti našega življenja – naše kulture.

Kajti smoter vsega bodi: več kulture v življenju – več življenja v kulturo! Do tega bo mogoče priti samo na način ofenzive.

Plenum o kulturi določa njeno strategijo in taktiko.

Viktor Konjar

Iz Ljubljane v Maribor, Novo mesto in Novo Gorico

Velika likovna razstava na temo NOB

Iz ljubljanskih likovnih razstavišč se je preselila v Maribor skoraj celotna razstava o štiridesetletnem slovenskem likovnem snovanju na temo NOB. Poleg štajerske prestolnice si jo bodo, tako je vsaj v načrtu, ogledali še Dolenjci v Novem mestu in Primorci v Novi Gorici. Zato mora še ni povsem zamujena prilžnost za umetnostne zgodovinarje, da bi na osnovi tega, kar razsežnega pregleda zapisali kaj več o dobi in temi, ki jo zajema ta likovni pregled.

B. Ž. J.

Portreti Tita

Ob 40-letnici osvoboditve je Delavska enotnost založila tri mape s po desetimi portreti Josipa Broza Tita. V ovitku v treh velikostih je po deset portretov, ki jih je ob različnih priložnostih posnel urednik fotografije Dela Joco Znidaršič. Fotografije so nastale v zadnjem obdobju Titovega dela in življenja, med njimi pa najdemo tudi značilni posnetek Tita in Kardeja – dveh velikanov naše revolucije. Mape je oblikoval Darko Pokorn, ki je z enostavnimi grafičnimi in oblikovalskimi prijemi ponudil kupcem lično zbirko portretov. Delavska enotnost se je tokrat na svojstven način oddolžila spominu na človeka, revolucionarja in državnika, v njenem programu pa lahko najdemo še več zanimivih projektov (Tito med delavci in druge), ki bodo predstavljeni javnosti v začetku prihodnjega leta.

Lojze Štradjot

Iz pogovora s Karlom Grabeljškom

Zavzeto o drugih, o sebi zadržano

Prejšnji živahni utrip partizanskega življenja je zamrl. Prenehale so delovati partizanske delavnice, od čevlarske do orožarske in drugih. Ni bilo več vseh prejšnjih obveščevalnih točk in javk. Terenci so le s težavo ohranili stik vsaj z nekaterimi ljudmi, kajti prebivalstvo je bilo preplašeno zaradi nasilja Italijanov in belogardistov.

Tako je bilo konec Dolomitske republike. Dolomitski odred je bil po dobrem letu dni obstoja ukinjen; partizani tega odreda so šli v druge enote. Grabeljšek je odšel maja na območje Ljubljanskega vrha. Bil je v agitpropu; poslušal je poročila radijskih postaj in pisal radijska obvestila, ki so jih potem razmnoževali.

V začetku leta 1944 so ga poslali v Loško dolino, v Babno polje voditi partijske tečaje in urejat Notranjski glas. Pred njim ga je ureal Majhen. Notrajski glas se je bistveno razlikoval od Dolomitske zvezde. Sicer je izhajal samo enkrat na mesec, vendar je prinašal poročila o dogajanjih na evropskih bojiščih, poročila o bojih jugoslovanske narodnoosvobodilne vojske, poleg tega pa dopise s terena. Papir za izdajanje lista so priskrbeli tisti z okrožja. Grabeljškova skrb pa je bila, poleg urednikovanja, tipkanje matric. »Ker sem bil bolj slab tipkar, sem delal precej napak. Ko sem imel napisano, je prišel k meni tovariš – pravili smo mu Bešték – vzel je matrice, jih odnesel v za silo urejen prostor svojega požgane doma in jih na šapirografu natisnil oziroma prevlekel.«

Avgusta je Grabeljšek zapustil Notranjsko. S hudomušnim nasmeškom na obrazu je pripovedoval, da so se zgoraj, v vodstvu, spomnili, da morda tudi on premalo ve, ne samo tisti, ki jih je učil na partizanskih tečajih v Babnem polju, in so ga zato poklicali v Kočevski Rog na partijski tečaj.

Na tečaju je bil kar dva meseca. Ko je bilo tečaja konec, so ga določili za novinarja pri Ljudski pravici. Pri tem listu je napisal nekaj člankov. Ko je Tone Seliškar, urednik Novic, odšel na Primorsko, so na njegovo mesto postavili Grabeljška. Novice, list za Dolenjsko, Notranjsko in Belo krajino, so izhajale trikrat na teden, nekaj mesecev pred koncem vojne pa vsak dan. Novice so bile drugi partizanski dnevnik v Sloveniji.

V Novicah je Grabeljšek objavil svojo prvo črtico Pagat. Črtica je nastala po resničnem doživetju. Poznal je partizana, ki si je sam nadel ta vzdevek. Leta 1942 so Pagata in druge partizane v neki hiši obkolili belogardisti. Nekateri tovariši so brž planili iz hiše in se rešili. Drago Benčič-Brkin je bil med begom ranjen v peto. Pagatu in še enemu partizanu ni uspelo pobegeti. Ker se na klice od zunaj nista hotela vdati, so belogardisti hišo zažgali. Pagat je zlezal v širok kmečki dimnik in je ostal gori toliko časa, da je ogenj pojenjal in so belogardisti odšli. Tako se je rešil. Grabeljšek je to opisal, obenem pa tudi silno navezanost tega partizana na zemljo, na kmetijo.

V romanu Med strahom in dolžnostjo opisuje veliko ljudi, s katerimi je bil Grabeljšek skupaj med vojno. Mnoge osebe v tem romanu je ustvaril po živih likih. V učiteljici Tilki je opisal učiteljico Franjo Zupančič-Sivko. »Mnogokrat sem bil skupaj z njo. Njena usoda me je zelo pretresla. Usodo, kot jo opisujem v romanu, je deloma resnično doživela, toda postavil sem jo v drugo okolje in zajel tudi njeno mladost.« Tudi zdravnik Zdešarja je ustvaril po resničnem človeku. Pisatelj ga osebno sicer ni poznal, slišal pa je veliko praviti o njem. Dejal je, da je Zdešar v romanu skoraj biografija, seveda pa ni mogel kar napisati biografijo, ampak je moral lik tega človeka gnesti v sebi. Ni samo opisal dejanja

tega pogumnega zdravnika, ki zdravi ranjene partizane, čeprav ve, da ga imajo belogardisti za »rdečega« in oprezujejo za njim, temveč je opisal tudi, kako sta zdravnikova trdnost in pokončnost povzročili pri omahljivem, nesrečnem Kozlevčarju – razpetem med navezanostjo na grunt, povezanost s partizani in prisilo bele garde – da se je vedno bolj sramoval svojega položaja med belogardisti.

Kozlevčar in Kozlevčarica, s katerima Rado – oseba s avtobiografskimi potezami avtorja romana Med strahom in dolžnostjo – po vojni obuja spomine na vojna leta, nista ustvarjena po resničnih ljudeh. Pisatelj pa je – ko je govoril o tem – brž dodal: »Morda sem tadva delal najbolj po resničnih likih, ampak ne po enem, po petih, ampak po deset in deset kmetov sem srečal, doživel njihovo skrb za nas partizane, njihovo vdanost, obenem pa njihov strah. Poznal sem nešteto teh in takih ljudi in iz vseh teh sta nastala Kozlevčar in Kozlevčarica.«

Najbolj iz sebe je Grabeljšek pisal novelo Balada o starem Korenu in njegovem sinu. Zunanja spodbuda za nastanek novele je bil resničen dogodek: kmet je na vozu z vprego pripeljal iz gozda ranjenega partizana, skritega v listju, na Vrhniko, čeprav je bila tam belogardistična postojanka. »To je bilo,« je dejal, ko je pripovedoval o tem. »In to je potem v meni glodalo in sem začel gnesti snov. Odnos med očetom in sinom! Oče je imel sina rad, a nista se mogla zblížati. To izvira iz mojega značaja. Jaz nem tak. Tu sem precej po meni ustvaril po eni strani sina, po drugi očeta. Podlaga je bila v meni. Mogoče nobeno stvar nise pisal tako osebno kot ravno to.«

Podoba kmeta, ki je pripeljal ranjenega partizana na Vrhniko, je pisatelj nosil v sebi in v njem se je začela snovati pretresljiva umetniška pripoved o očetu in sinu. Odnos očeta do sina je bil na zunaj vedno trd, brez topline. Celo ko je sin partizan ranjen in oče to izve ter gre k njemu v gozd, so očetove besede sinu trde: »Doma bi ostal, pa bi bil cel. Kaj ti je bilo treba v gozd.« Ranjenega sina pelje, skritega v listju na vozu, skozi belogardistično postojanko, mimo belogardistične straže, ga pripelje domov in ga skrije. Ker je rana smrtno

nevarna, gre po zdravnika, nasprotnika partizanov, ki bi utegnil belogardistom izdati sinovo skrivališče. Sklene, da bo zdravnika, potem ko bo le-ta odvezal sinu rano, ubil. Ker pa sin umre, pusti zdravnik oditi.

Očetovih muk pa s sinovo smrtjo še ni konec. Sinova smrt ga je obvarovala samo pred dejanjem, ki ga je zatrdno sklenil storiti, če bi sin ostal živ – ubiti zdravnika. Po odhodu zdravnika ga strah, da bodo prišli belogardisti in zahtevali sinovo truplo, prižene do tega, da sina pokopje na skrivnem kraju. Ko to stori, popolnoma miren dočaka belogardiste. Njegova notranja trdnost in mir izvirata iz zavesti, da je storil, kar je bila njegova dolžnost, kar je tudi hotel sam od sebe storiti. Odločitev za pot v smrt za sina je bila očetova moč, da je v jami, preden so ga belogardisti živega zasuli, ukrotil samoohranitveni nagon.

Lani ob dnevu borca je Grabeljšek v svojem domu na Vrhniki v pogovoru omenil tudi tematiko narodnoosvobodilnega boja v literaturi. Dejal je, da so novinarji in pisatelji med vojno pisali tako, da »so se bojevali s peresom«, da je NOB omogočal določen način pisanja. Tudi po vojni so bile v umetniških delih in publicistiki v ospredju bolj svetle kot temne strani NOB, vendar pa vse to ni bilo tako črnobelo, kot trdijo nekateri kritiki. Nastala so umetniška dela s pravo podobo partizanstva, saj so pisatelji vrtali v človeka in se dokopali do globlje resnice.

Lik borca je v Grabeljškovih očeh ostal svetel, čeprav je z grenkobo omenjal tudi tiste borce, ki so zavrgli ideale, za katere so se bojevali, in se vrgli v hlastanje za potrošnimi dobrinami. Mladina vse to gleda in vidi ter posplošuje tako, da pade madež celo na tiste nekdane borce, ki živijo na meji pomanjkanja. Grabeljšek je poznal veliko nekdanih partizanov in mnogi med njimi so se iz preprostih fantov razvili, se šolali, postali višji častniki, inženirji, nekateri tudi dobri pisatelji, v sebi pa ohranili ideale, za katere so se bojevali v narodnoosvobodilni vojni. O takih ljudeh mladina žal premalo ve.

(Konec)

S seje predsedstva RO ZZB NOV Slovenije

Priprave na letno borčevsko skupščino

Za letno skupščino ZZB NOV Slovenije, ki bo 20. junija, so že pripravljena gradiva. Tako je na svoji seji prejšnji teden obravnavalo predsedstvo RO ZZB NOV Slovenije osnutek poročila o delu RO ZZB NOV Slovenije v obdobju od junija 1984 do junija letos. Poleg tega so obravnavali informacijo o priznavalnih borcev NOV in o njihovem socialnem položaju.

Ker ob pregledu osnutka poročila o celoletnem delu RO ZZB NOV Slovenije po posameznih ožjih področjih ni bilo bistvenih vsebinskih pripomb, se je razprava bolj odločno razvila ob vprašanjih socialnega položaja borcev v današnjih življenjskih razmerah. Delegati so potrdili vsa stališča, ki sta jih na skupni seji že prej oblikovali komisiji za vprašanje vojaških invalidov in za socialna vprašanja. Ob priznavalnih pa je ponovno stopilo v ospredje vprašanje nekaterih kategorij borcev, katerih socialne stiske že preraščajo

pragove osnovne socialne varnosti. Zlasti, so enili delegati, v tem času, ko ni pričakovati, da bi lahko dosegli korenitejšo spremembo na področju pokojninskega in invalidskega varstva, je pomembno, da v okviru sedanjih predpisov storimo vse, da bi se najbolj boleči socialni problemi reševali z elastičnim delom upravnih organov po občinah, ki so zadolženi za borčevsko-invalidske zadeve. To pomeni, da se sicer kaže držati besedila družbenega dogovora o borčevskih priznavalnih, pri čemer je treba upoštevati tudi nekatere posebne primere med nekdanjimi borci, ki so bili med NOB še mladoletniki (in zato niso mogli po črki zakona ustrezno uveljavljati borčevskih pravic), in nekaterih borcev po 9. 9. 1943, ki so si prislužili z delom celo pokojninsko dobo, pa vendar prejemajo zelo nizke pokojnine. Kritika je veljala tudi urejanju področja pokojnin in zdravstvenega varstva borcev-vo-

jaških upokojencev, katerih pravice so opredeljene v posebnih zakonih, veljavnih za pripadnike JLA in v tem času zaostajajo za onimi, ki veljajo za druge borce.

Predsedstvo RO ZZB NOV Slovenije je ob obravnavanju socialne in priznavalske problematike bor-

cev NOV in vojaških invalidov vendarle menilo, da je potrebno poudariti, da so uveljavljene oblike urejanja teh vprašanj za večino borcev dobre; splošno pomanjkanje sredstev pa jasno odseva tudi na to področje. Borčevska organizacija si mora še naprej prizadevati,

da bodo v okviru možnosti in tudi v okviru uveljavljenih oblik borčevskih predpisov lahko razrešeni nekateri primeri, ki doslej še niso bili, poleg tega pa bo še naprej opozarjala širšo družbeno skupnost, da se bo ustrezno odzivala ob reševanju borčevskih vprašanj. B. Ž. J.

Kako je bilo s priznavalninami lani

Republiški komite za vprašanja borcev in vojaških invalidov je pripravil informacijo o tem, kako je bilo s občinskimi borčevskimi priznavalninami v letu 1984. Podatki kažejo, da je bilo zadnji dan v lanskem letu v SR Sloveniji 12.857 uzišalcev borčevskih priznavalnin. V primerjavi z letom 1983 se je število upravičencev zmanjšalo za 91 (0,7 odstotka). Na novo dodeljenih je bilo 829 stalnih priznavalnin, 738 borcev pa je prenehalo prejemati priznavalnino zaradi spremenjenih premoženjskih in drugih razmer.

Enkratno priznavalnino je prejelo 7.461 borcev, občasnih je bilo 418, še 3672 pa je bilo drugih oblik pomoči. Na komiteju za borce so izračunali, da je znašala povprečna borčevska priznavalnina 3.717 dinarjev ali 29,5 odstotka več kot leta 1983. In če sežemo še po bolj ekstremnih podatkih: najnižja izplačana mesečna borčevska priznavalnina je znašala 300 dinarjev, najvišja pa 15.150,00 dinarjev (oboje v občini Črnomelj).

Poročilo opozarja, da bi morala biti v vseh slovenskih občinah zagotovljena socialna pomoč do ravni najnižje pokojnine za celo pokojninsko dobo. To pa je bilo oteženo in je letno usklajevanje priznavalnin z rastjo mejnega zneska najnižje pokojnine potekalo dobro le do leta 1981. Od takrat naprej je naraščal premoženjski cenzus hitreje in v višjem znesku kot priznavalnino, ki so sledile stopnji rasti splošne porabe. Zato so nastajale razlike med številkami, ki so kazale, koliko bi priznavalnine morale porasti, in tistimi, ki so ponazarjale, da koliko so dejansko porastle. Prav zaradi večanja

tega razkoraka so vsi odgovorni sklenili, da bo z začetkom leta 1985 treba začeti z drugačnim načinom usklajevanja priznavalnin.

Kakor smo o tem že pisali, so bila izdelana nova merila, po katerih se z začetkom letošnjega leta določajo sredstva za občinske priznavalnine. Bistvo tega je, da večina sredstev ni omejena z rastjo splošne porabe in da je diferenciran indeks rasti sredstev za priznavalnino po posameznih občinah, pri čemer sta upoštevana različna ekonomska moč občin in različno število upravičencev.

V letu 1984 je bilo za priznavalnino in druge, tej sorodne oblike pomoči porabljenih 671.104.721,85 dinarjev – kar nekako za polovico več kot trideset let prej. Med dvainšestdesetimi občinami v Sloveniji je bilo pri teh sredstvih deset dopolnjevanj, takih torej, ki niso mogle same kriti iz svojih proračunskih sredstev denarja za borčevske priznavalnine.

Spremenjeni družbeni dogovor v občinskih borčevskih priznavalnih, ki je bil podpisan januarja letos, veljati pa je začel marca, ocenjujejo strokovne službe komiteja za borce in vojaške invalide kot ugodnega. Opozorili pa so na izredno dolg postopek sprejemanja, skozi katerega je moral predlog sprememb, ki je trajal samo v zadnji fazi od maja 1984 do januarja 1985.

Na koncu pa sestavljali poročila ugotavljajo, da postajajo priznavalnine vse bolj močan del socialne varnosti borcev oziroma kurativ, pri čemer je mnogim upravičencem to edini vir preživljanja.

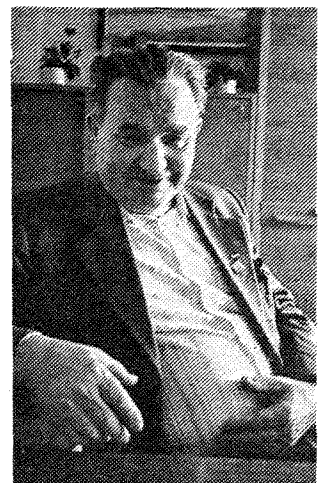
Iz pogovora s predsednikom ZZB NOV Ravne na Koroškem Francem Močnikom

Tanjši kos kruha je dejstvo

»Vse letne borčevske konference so že za nami«, nam je v kratkem pogovoru povedal predsednik občinskega odbora ZZB NOV Ravne na Koroškem Franc Močnik. »Najpogostejša tema na vseh teh sejah pa so bile letos prenizke pokojnine. Borci kljub starosti in boleznim neradi tarnajo. Ko pa jim gre že zares za nohte, se začnejo oglašati. Med rudarji, predvsem tistimi, ki so šli v partizane po 9. 9. 1943, so takšni, ki imajo zares najnižje pokojnine. In to dejstvo potegne za seboj tudi nadaljnje kritike: o previsokih stanarinah (zlasti v Črni in Zerjavu smo se srečevali s temi problemi), stanovanja so zane-marjena in jih nihče ne popravlja, drago je ogrevanje in tako naprej.«

»O stanju na drugih področjih pa so borci ocenjevali takole: da je njihovo delo z mladino, zlasti z osnovnošolsko mladino, dobro. Več kritike je bilo slišati na račun nedelavnosti v posameznih krajevnih skupnostih, pa o nekaterih partijskih organizacijah, ki da pre-malo delujejo med ljudmi in so nekam preveč samozadovoljne. Pripombe so padale še na račun naših prepogostih volitev, češ da se izvoljeni funkcionarji nimajo časa niti vpeljati v delo, ko jih že zamenjamo. Kritično so ocenjevali še vedno preštevila potovanja različ-

nih delegacij v tujino. Naš občinski odbor zbira vsa ta različna mnenja in pripombe in jih usmerja na ustrezne naslove. Naša borčevska organizacija je navzoča povsod, v vseh občinskih strukturah in naše pripombe in kritike niso neodmevne. Naša beseda je upoštevana. Ni pa tako povsod v krajevnih skupnostih...«

Franc Močnik je omenil še nekatera vprašanja, ki »tiščijo« borce prav tako kot mlade, ki so neposredno prizadeti. Borcem nikakor ni vseeno, če vidijo, da mladi ostajajo brezposelni, če denimo v srednjih šolah dobivajo komaj nekaj pičlih uric znanja in vedenja o NOB in revoluciji. Ostajajo kritični in skušajo ostati pri tem objektivni. To pa je včasih, ko se nabere večji zalogaj težav, težko.

Premišljanje

Najbolj aktivni

V številnih poročilih z letnih borčevskih konferenc je zapisano, da so borci najbolj aktivni v najrazličnejših organizacijah in organizacijah družbenopolitičnega življenja svojih ožjih življenjskih okolij. Ponekod na terenu nam celo namignejo, da so sploh edini aktivni... In to kljub temu, da jih tarejo leta, da so zvečine že v pokoju in so torej družbi že odslužili svoje osnovne delovne obveznosti. So generacija, ki je pred štiridesetimi leti potegnila voz nove, mlade države v tek. Njihova zavest, delovne navade in prepričanje, da se stvari lahko premikajo le s sodelovanjem in ne s kritiziranjem od strani, jih ženejo k aktivnosti do zadnjih moči. Njihovo sodelovanje z mladimi je predvsem usmerjeno k razvijanju revolucionarnih izročil, k prizadevanjem

Vsak drugi še vedno aktiven

Vsebinsko pestre in dobro obiskane letne volilne konference krajevnih združenj ZB v novomeški občini

Družbenopolitične aktivnosti borcev NOV in borčevskih organizacij v novomeški občini so še vedno zgled vsem drugim družbenopolitičnim organizacijam. O tem, kaj dela 2543 članov ZB v občini, med katerimi jih je 1406 z dvojnimi štetjem, 1101 žensk, 387 članov ZK in izmed katerih jih je 47 še redno zaposlenih, je 7. maja tekla beseda na redni volilni skupščini ZZB NOV v Novem mestu.

Najprej nekaj podatkov, ki sicer niso izredni ali enkratni, po svoje pa so vendarle zelo zanimivi: v začetku 1985 se je povprečna starost borcev NOV v občini približala 69 letom, a so na skupščini manjkali le 4 delegati. Samo lani so v občini umrli 104 člani ZB, povprečno pa jih na leto umre približno sto. Kljub »jeseni življenja« pa od 2543 članov ZB v občini aktivno sodeluje v družbenih organizacijah in društvih 581 borcev, v družbenopolitičnih organizacijah – v krajevnih skupnostih, SZDL, ZK, SLO in še drugje 531 borcev, v organih in delovnih telesih organizacij je aktivnih 263 borcev, na ravni občine jih aktivno dela 88 in na ravni pokrajine 10. Z drugimi besedami: aktivnih je 1473 borcev, kar pove, da je vsak drugi član ZB sredi družbenopolitične dejavnosti.

Na letni volilni skupščini so najprej počastili lani umrle borce in se še posebej spomnili Ivana Slapnika, člana občinskega predsedstva ZZB NOV. Zaradi iskrenega tovarštva, revolucionarne doslednosti, odločnosti, izvirnosti in duhovitosti se ga kot znanega partizanskega borca in komandanta vsi spominjajo s spoštovanjem. Razen preglednega poročila o delu organizacije, ki so ga dobili vsi delegati, je predsednik občinskega odbora Ivan Somrak v uvodnem pregledu predstavil raznovrstnost obsežnega dela v krajevnih borčevskih organizacijah. Oboje je pobudilo delegate, da so bili v razpravi sproščeni, kritični in samokritični.

Poročila in razprava na skupščini sta zajela vsa pomembna sodobna družbena vprašanja. Kot generacija, ki je nosila breme NOB in re-

za resnično podajanje zgodovinskih dejstev o času, ki so ga sami živeli in deloma tudi k skrbi za sotovariše borce, ki jih mučijo pogostejše številne bolezni, pa tudi osamljenost in vse več socialnih problemov.

K izročilom spada tudi zaupanje v mlade moči; delo z mladino za njeno vključevanje v družbenopolitično aktivnost sodi v krog političnega ozaveščanja. In prav tukaj lahko storijo borci še veliko, predvsem povsod tam, kjer levi delež bremen še vedno leži na njihovih ramenih.

Prihodnje leto, ki bo leto volitev, bo po teh poletnih počitniških mesecih v hipu pred durmi. V pripravah nanj se bomo za dobre, zaupanja in spoštovanja vredne kandidate na kandidatnih listah morali potruditi prav vsi. In ker je znanje prodorno ter uspešno skupaj z izkušnjo, stoji tudi pred borci, ki so vpeti v delegatski sistem, veliko odgovornih nalog, mentorskega in svetovalnega dela.

To kratko premišljanje ni hotelo »odkrivati Amerike«, le spomniti smo želeli, da čas hitro mineva in misel na volitve v 1986. letu ni prezgodnja. Bojana Žokalj

občini, pa zadeva na vedno trša vprašanja zaradi preskromnih sredstev za ohranjanje teh priči slavne preteklosti. Posebno zaskrbljuje vzdrževanje velikega spomenika NOB na Cvibljju pri Žužemberku, ki zaradi mednarodnega pomena prav gotovo ne sme in ne more biti skrb samo novomeške občine.

Socialno in zdravstveno varstvo borcev NOV kaže, da se bolezni nekdanjih borcev glede na visoka leta in prestano trpljenje hitro stopnjuje. Samo lani so v ambulantah pregledali 7832 borcev, 557 so jih poslali še k specialistom, 183 pa v bolnišnice. V štirih letih je bilo na zdraviliškem zdravljenju približno 800 borcev na račun OZS in 250 invalidov iz sredstev proračuna. Na 10-dnevnem rekreacijskem oddihu pa je bilo 321 borcev. Pomembne uspehe so dosegli pri reševanju stanovanjskih vprašanj. Vendar pa danes za te namene že tri leta ni bil valoriziran, zaradi česar se je organizacija zavzela, da bi stanovanjska posojila za borce podeljevali še do leta 1990.

Za predsednika občinske organizacije ZZB NOV so znova izvolili Ivana Sommraka.

Tone Gošnik

Ob sejemski prireditvi v Kranju Cene naše opreme so previsoke

Za sejem opreme in sredstev civilne zaštite v Kranju, letošnji je bil že trinajsti, lahko rečemo, da je prebolel vse »otroške bolezni«. Vse bolj prerašča v prireditev, ki ima velik odmev tako v domovini kot tudi v tujini. Kakšen pomen mu pripisujejo delovne organizacije, ki izdelujejo tovrstno opremo, kaže podatek, da je letos sodelovalo 210 razstavljalcev iz vse naše države in štirinajst iz Italije, Avstrije in Zvezne republike Nemčije. Vsi skupaj pa so predstavili 25 tisoč razstavnih predmetov.

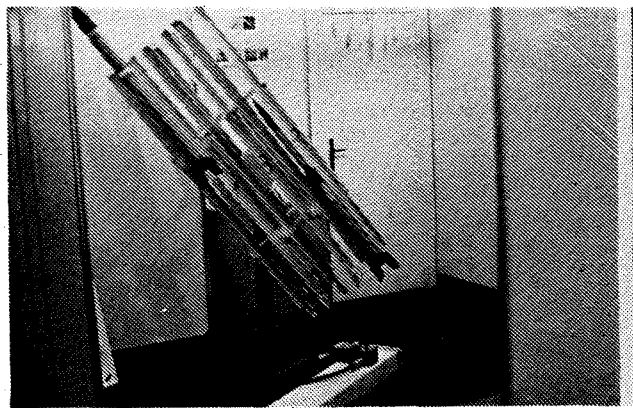
Posebej pomembno je dejstvo, da so bile na letošnjem sejmu zastopane vse naše republike in pokrajini s svojimi razstavljalci. Največ razstavljalcev je bilo iz Slovenije, in sicer 96, Hrvaško je zastopalo 51 delovnih organizacij, Srbijo 48, Bosno in Hercegovino 11, po enega predstavnika pa so imele Črna gora, Makedonija, Kosovo in Vojvodina.

Novost na svetovnem trgu

Edini črnogorski razstavljalet na sejmu v Kranju je bila delovna organizacija 19. december iz Titograda, ki izdeluje rakete proti toči, lanserje in izstrelitvene naprave. Po začetnih težavah pri izdelavi raket proti toči so v tej tovarni resno poprijeli za delo. Njihovi izdelki so zdaj bolj kakovostni in začeli so sami načrtovati nove rakete, ki so prilagojene našim razmeram. Rezultat snovanja strokovnjakov te tovarne pa je raketa proti toči TG-10, ki je po svojih značilnostih nov izdelek, ne samo na našem, ampak tudi na svetovnem tržišču.

Nova raketa proti toči je sestavljena iz dveh delov. V prvem delu je pogonski motor, v drugem

rakete pa brez dodatnega pogona nadaljuje polet in na določeni višini začne trositi kemikalijo, ki je izdelana na osnovi srebrovega jodida in preprečuje nastajanje toče. Drugi del rakete je konstruiran tako, da začne kamikalija odtekati na višini dva tisoč metrov. Na to se tudi

Nova raketa proti toči, ki so jo izdelali v titograjskem 19. decembru.

drugi del raketa uniči z eksplozivom in proti zemlji padejo nenevarni plastični deli.

Raketa TG-10 je konstruirana tako, da ne more pasti na zemljo, ne da bi se prej uničila. Tudi če bi se pogonski del ne ločil od dela s kemikalijo, se prav tako sama uniči. Raketa je narejena iz plastičnih snovi.

Za titograjsko raketo

do dveh let starosti. Izdelali so poseben kovček. Vanj lahko položimo dojenčka, ki skozi prozorno plastiko vidi okolje in starše, diha pa normalno, saj zrak priteka skozi poseben filter. Za otroke od drugega do četrtega leta starosti so izdelali zaščitno masko v obliki pelarice ali večje kapuce, ki je otroku privežemo okoli prsi. Za otroke, ki so strejši od šestih in mlajši od štirinajst let, pa so izdelali zaščitni maski, ki ju nataknemo na glavo.

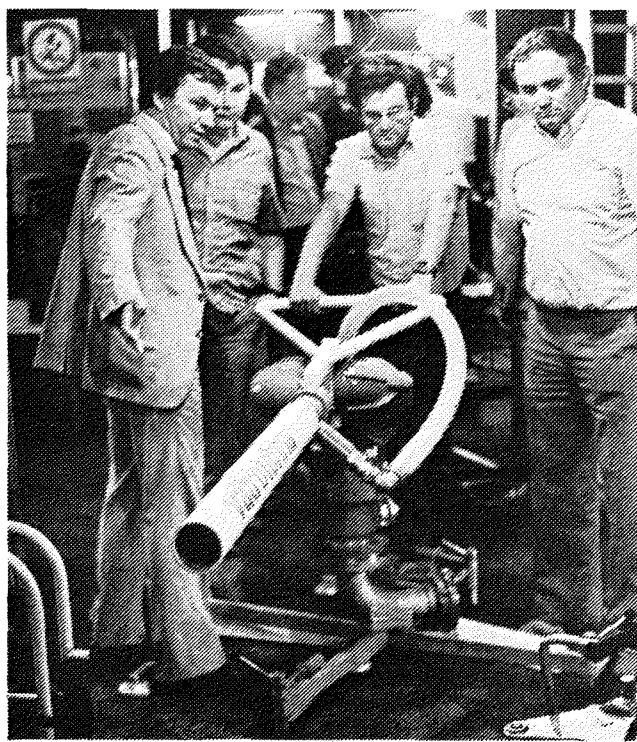
Sicer pa temeljne organizacije združenega dela, ki so združene v DO Milojke Zakić, uresničujejo tri proizvodne programe. Tako proizvajajo gospodarske eksplozive in vžigalnike. Drug program obsega proizvodnjo namenskih sredstev za oborožene sile in druge strukture splošne ljudske obrambe. V ta program sodijo sredstva za široko požarno in sluzijo za zaščito dihalnih organov in za zaščito pri delu. Izdelujejo aktivno ogelje, ki je nepogrešljiv del pri proizvodnji filtrov, cevi za prezračevanje in filtre, ki se uporabljajo v medicini, farmacevtski industriji, računalništvu in mikroelektroniki. Njihova prepustnost je do 0,3 mikrona, to pa pomeni, da je zrak skoraj popolnoma čist, saj je čistost 99,97 odstotka. Tretji proizvodni program pa obsega izdelavo gum za kolesa in motocikle, industrijsko pnevmatiko in izdelavo gum za osebna vozila.

Sredstva in opremo za civilno zaščito razvijajo v Milojku Zakiću s pomočjo in s sodelovanjem ustanov zveznega sekretariata za ljudsko obrambo, ki vse izdelke tudi praktično preizkusijo. Za iz-

delke za široko uporabo pa ima tozdravnik svoj strokovni štab, v katerem je več kot 90 visoko kvalificiranih strokovnjakov. Njihovo delo bi lahko razdelili na več sektorjev. Tako razvijajo sredstva za kolektivno zaščito, kamor sodijo filtri za zaklonska, absolutno aktivni filtri, diadri, kuhinjski filtri in drugi. Naslednji sektor skrbi za razvoj sredstev za čiščenje vode in za oskrbo z vodo v izjemnih razmerah. Tako izdelujejo ročne in motorne filtre, gumijaste rezervoarje za vodo in drugo. Razvijajo sredstva za deindikacijo in dekontaminacijo, kot so kemični detektorji, komplete za dekontaminacijo, šolske komplete in drugo. Poseben sektor skrbi za razvoj sredstev za zaščito dihal in oči. Tako so izdelali več vrst zaščitnih mask, panoramske maske in različne vrste respiratorjev za industrijo ter rudarski komplet za samovarovanje. Sektor za gumirano platno skrbi za razvoj različnih kombinacij, rokavic, predpasnikov, šotorov za poljske bolnišnice, zaščitnih oblek za industrijo in izdelkov za avtomobilsko in elektronsko industrijo. V sektorju za aktivno ogelje razvijajo filtre za čiščenje vode v urbanih okoljih, za farmacevtsko industrijo, za tovarno alkoholnih in brezalkoholnih pijač in druge. Imajo pa tudi sektor za razvoj pirotehničnih sredstev, ki razvija strupene in nestrupene dimne bombe, diverzantska sredstva in druga sredstva posebne namena.

Naprava velikih zmogljivosti

Razvoj velikih kemičnih tovarn, kot so Dina, rafinerija Skopje, MSK Kikinda, MSK Zrenjanin in drugih, je narekoval tudi veliko truda pri protipožarni obrambi. Tako se je že na začetku pokazala potreba po kombiniranem gasilskem topu velikih zmogljivosti. Razvoj takšne naprave so začeli sodelavci zagrebške delovne organizacije Vatrotehnica leta 1983, na letošnjem sejmu pa so že predstavili prvi takšen top. Izdelan je tako, da lahko uporablja za svoje delo vodo ali pa peno, glede pač na snovi, ki bi jih gasil med morebitnim požarom. Zmogljivost tega topa je veličastna, saj lahko pri pritisku deset barov poškropi tri tisoč litrov vode na minuto. Ker ima

Veliko zanimanje kupcev kaže, da proizvajalec ne bo imel težav pri prodaji novega gasilskega topa.

tako veliko zmogljivost, ga ne morejo priključiti na redno vodovodno omrežje, ampak mora imeti svoje rezervoarje vode ali pene. Z njim lahko gasimo v krogu, po navpičnici pa je njegovo delovno območje od petnajst stopinj pod vodoravnico do devetdeset stopinj, se pravi povsem navpično. Prvih pet topov je izdelanih tako, da jih mora usmerjati gasilec, prihodnje leto pa bodo začeli izdelovati tudi takšne topove, ki bodo delali samostojno brez človekove pomoči. Strokovnjak bo samo določil delovno območje topa in te podatke vnesel na posebno skalo. S tem bodo blokirali ostali del skale in posebna vodna črpalka bo sama obračala top po njegovem delovnem območju. Kot pravijo predstavniki Vatrotehnice, bo ročni top stal 350 tisoč dinarjev, tisti s posebno vodno črpalko pa 700 tisoč dinarjev. Premišlujejo tudi o montaži topa na vozilo, vendar je velik problem nosilnost sedanjih cistern.

Sicer pa Vatrotehnica ni proizvodna organizacija, ampak specializirana delovna organizacija za promet z opremo za protipožarno zaščito, opremo za civilno zaščito in teritorialno obrambo, opremo za službo opazovanja in obveščanja ter sistem zvez, opremo za zaščito pri delu in opremo za tehnično zaščito objektov ter opremo zaklonskih. Po vsem tem bi sodili, da so posredniki med proizvajalci in kupci, vendar to ni tako. Vatrotehnica sodeluje z

več kot dvesto delovnimi organizacijami iz vse Jugoslavije, z dvanajstimi pa ima podpisane samoupravne sporazume o združevanju del in sredstev. To pomeni, da vlaga sredstva v razvoj posameznih delov opreme, za katero je tržišče pokazalo zanimanje.

Kranjski sejem je velika priložnost za Vatrotehnico, ki jo s pridom izrablja. Tako so v zadnjih petih letih dobili izdelke, ki so jih naredili sodelavci tega podjetja, vrsto medalj.

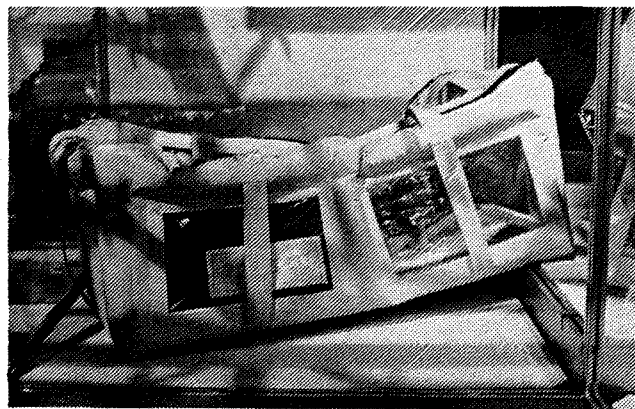
Sejem ni samo sejem

Sejemska prireditev v Kranju ni samo sejemska, ampak je nekaj več. Zvrstilo se je še več drugih prireditev, ki prav gotovo prispevajo k boljši organiziranosti in opremljenosti posameznih delov SLO in DS. Potekala sta dva seminarja za pripadnike civilne zaštite in službe opazovanja in obveščanja. Pripadniki CZ so obravnavali oskrbo ogroženih in sanacijo terena. V okviru tega so obdelali 13 tem, ki so vsebovale temeljne točke zamisli in izkušnje civilne zaštite, ki smo jih pridobili ob nekaterih naravnih nesrečah pri nas. O zanimanju za ta predavanja in seminarje pa pričajo podatki, da se jih je udeležilo več kot sedemsto udeležencev.

Pripravili so tudi razstavo o vojaških in obrambnih poklicih, pokazali so literaturo in didaktična sredstva za pouk prve medicinske pomoči in razstavo učbenikov za predmet obramba in zaščita v srednjem usmerjenem izobraževanju. Teh spremljajočih prireditev je bilo še več.

Letošnji sejem je brez dvoma uspel. Organizatorji so odpravili slabosti iz preteklih let. Zelo pomembno je, da je bilo letos vse v redu, ker so se v Kranju organizirano pojavile tudi tuje družbe s svojimi izdelki. Pri naših razstavljalcih so lahko videli marsikaj, kar je mogoče zanimivo tudi za njih. Prav gotovo je kakovost naših izdelkov na ravni njihovih zahtev, problem so le cene, ki so...

Bojan Kuntarič

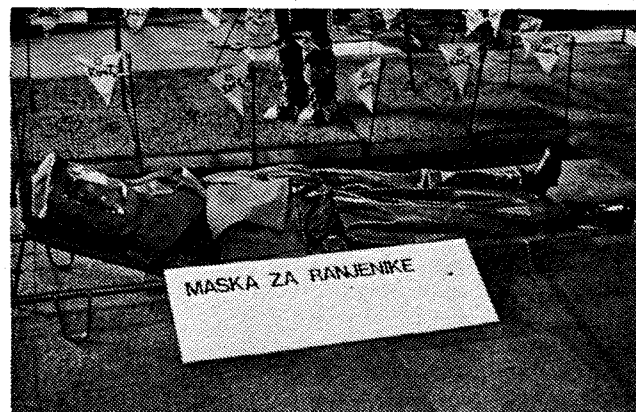
Kovček, ki bo učinkovito zaščitil dojenčke in otroke do dveh let starosti pred ABK napadom.

pa je kemična snov, ki preprečuje nastajanje toče v oblakih. Delo z raketo je enostavno, kljub temu pa je zelo učinkovita. Ko dobi vodja izstrelitvene podatke iz opazovalnega centra, jih s posebnim ključem nastavi na mehanizmo rakete. V tem času mora raketa začeti trositi kemikalijo, da bo preprečila nastajanje toče. Nato jo vloži v lanser in gre na kraj, kjer ima napravo za izstrelitev. Ko je raketa v zraku in doseže določeno hitrost, se pogonski del loči od dela s kemično snovjo, ki nadaljuje polet po določenih podatkih. Pogonski del je prirejen tako, da se na višini štiristo metrov sam uniči. Na zemljo padejo samo nenevarni plastični deli raketnega motorja. Drugi del

proti toči lahko rečemo, da je zelo enostavna za uporabo, hkrati pa je zelo natančna. Dosedanje izkušnje pri nas in po svetu kažejo, da se vsak dinar, vložen v obrambo proti toči, bogato obrestuje na poljih. To pa je v sedanjem času, ko se bojujejo za čim več hrane, zelo pomembno.

Edini proizvajalec zaščitnih mask pri nas

Redni razstavljalet na kranjskem sejmu je tudi delovna organizacija Milojke Zakić iz Kruševca. Med dvanajstimi temeljnimi organizacijami in delovnimi skupnostmi skupnih služb je tudi temeljna organizacija združenega dela Ravnjak, ki edina v Jugoslaviji izde-

Maska in kombinezon za ranjence. Obiskovalce iz Slovenije je na sejmu motilo, da so bili vsi napisi v srbohrvaščini. Menimo, da organizator ne bi imel veliko več stroškov, če bi poskrbel za slovenske napise, saj je sejem v Sloveniji.

Spomin na osvoboditev Jesenic

Devetega maja 1945. leta zjutraj sem dobil ukaz in navodila komandanta mesta Bled, da moram z manjšo enoto partizanov na Jesenice. Odšel sem k fantom, ki so pred nekaj dnevi prišli z Jesenic, in pozval tiste, ki so že služili vojaški rok v stari jugoslovanski vojski, naj se postavijo v vrsto. Izbral sem šestnajst najbolj primernih fantov. Pojasnil sem jim, da gremo na Jesenice in da bom od njih zahteval poslušnost in najstrožjo disciplino. Če kdo ni pripravljen na to, naj pove in bo odšel na Primorsko. Vsi skoraj v en glas so potrdili, da bodo naredili vse, kar bom od njih zahteval.

Žaneta in Franca sem postavil za deseterja. Vse sem dobro oborožil. V koloni po dva smo odšli iz Gorij čez Poljane in Kočno navzdol. Fantje so se med seboj potihoma pogovarjali, po kateri poti bi najraje šli naprej na Jesenice. Sam pri sebi sem si mislil, da bi se še včerajšnji civilisti danes radi pokazali kot partizani na najbolj prometnih cestah. Sam bi zaradi varnosti najraje šel po cesti v Podmežaklji, vendar sem bil tiho. Ustavil sem kolono in vprašal fante, katero smer bi bilo najbolje izbrati. Večina je bila za to, da krenemo skozi Javornik na Jesenice, torej po najbolj prometni cesti.

Morda bo tako tudi najbolje, sem si rekel. Fantom pa sem ukazal, da bomo po glavni cesti šli z mirnim korakom, da bomo še navzočim Nemcem dokazali, da smo prava Titova vojska. Nadaljevali smo pot in že nad mostom čez Savo je bil s cvetjem, zelenjem in zastavicami okrašen slavolok z napisom ŽIVELI NAŠI OSVOBODITELJI. Trdno sem oprjel čez prsi obešeno brzostrelko in zakoračil na most, za menoj pa fantje, ki jih je ta prvi pozdrav še bolj podžgal. Onstran mostu so nas pričakale žene in dekleta in nas objemale, nam zati-

kale cvetje v gumbnico, za titovko in celo v naše orožje. V cevi brzostrelke sem imel veliko rdečo vrtnico. Skoraj do solz sem bil ganjen, kajti to je bil resnični izraz ljubezni do partizanske, Titove vojske.

Tako okrašeni s cvetjem smo bili videti, kakor da gremo na kak partizanski

miting, ne pa v nemško žrelo na Jesenicah. Pred glavno cesto sem zaustavil kolono, uredil vrste in ukazal, da nadaljujemo pot z mirnim korakom. Na neki stavbi ob železniški zastavi slovenske zastave. Nemci, ki so bili še na Jesenicah, so nas gledali, kakor bi nas hoteli prestreliti z očmi. Samo čakal sem, kdaj bo počilo. Toda nič se ni zgodilo in srečno smo prišli dopoldan na železniško postajo.

Fantom sem naročil, naj me počakajo v zboru, sam pa sem odšel v pisarno do načelnika postaje. Že tretjič me je doletela čast, da sem se kot prvi partizan na postaji vpisal v knjigo. Načelniku postaje sem pojasnil naš prihod in ga prosil, naj nam dodeli dve sobi, kamor bom razmestil svoje ljudi. Dodelil nam je eno večjo in eno manjšo sobo. Namestili smo se v večji sobi, manjšo pa smo namenili našim stražarjem, kajti takoj sem določil stražo pred našim novim domovažjem in pri železniškem skladišču.

Nemci so še isti popoldan odšli z Jesenic. Sedaj se je za mene začel šele najodgovornejši del naloge. Na postajo so namreč prihajali drug za drugim nemški transporti, polni vojaštva in različnega materiala. Naša naloga je bila zadržati vse kompozicije na Jesenicah. Ko se je transport ustavil na postaji, sva s starejšim možakom, ki sem ga dobil za prevajalca, takoj odšla k vaku in zahtevala komandanta transporta. Pogovor sem

običajno začel takole: »Nemška vrhovna komanda je ob polnoči podpisala brezpogojno kapitulacijo in prenehanje vseh sovražnosti. Vaša naloga je, da brezpogojno odložite orožje v vagonih, osebne stvari pa lahko vzamete s seboj in odidete skozi predor v Avstrijo.« Očka je zelo avtoritativno prevajal. Le kratek čas je pretekel in vojaštvo je poskakalo iz vagonov in po progi odšlo svojo pot. Tako sem ponavljal pri vsakem transportu, noč in dan. Kaj več s tako majhnim moštvom ni bilo mogoče narediti, kakor da zadržimo vla-

kovne kompozicije v Sloveniji in da razorožimo posadke.

Naš strojevodja je kompozicije vozil pred skladišče, kjer so delavci raztovarjali različno blago in orožje, potem pa jih je postavil na slepi tir. Nekako po dveh dneh sem dobil ukaz, naj vse Nemce iz transportov odpeljemo v barake, ki so jih zgradili Nemci sami, v Podmežaklji. Dolge kolone zajetih nemških vojakov so potem moji fantje vozili v taborišče v Podmežaklji.

Vlakovnih kompozicij je bilo vedno več in tako smo jih morali odpošiljati na Ja-

vornik, Blejsko Dobravo, in celo v Bohinjsko Bistrico. Odkar sem prišel z mojimi fanti na Jesenice, ni skozi predor odpeljal noben vlak.

Dva dni po našem prihodu, 11. maja, je na Jesenicah slavnostno z zastavo na čelu vkorakala komanda mesta s komandantom Ivanom Finžgarjem-Gorazdom in komisarjem Stanetom Grčarjem z borci. Še mesec dni po našem prihodu na Jesenice sem hodil po cestah z neko podzavestno previdnostjo. Nisem mogel verjeti, da ho- dim po svobodnih železarskih Jesenicah.

Janez Burgar-Slavko

Iz pekla v svobodo

Ob letošnjem praznovanju 40. obletnice pomembnih dogodkov ne sme neopaženo mimo nas tudi 40. obletnica osvoboditve koncentracijskega taborišča Mauthausen - Nemci sami so ga imenovali tudi uničevalno taborišče.

Petega maja 1945. leta so zaplapolale zastave vseh narodov, ko sta pripeljala dva ameriška tanka kar je pomenilo toliko želeno in težko pričakovano svobodo.

Sedaj, ko praznujemo, mi misli uhajajo daleč nazaj v taborišče, ki bi mu lahko rekli pekel, mučilnica in še kako. Spominjam se dogodkov, kot bi se zgodili pred tednom ali tudi včeraj.

Že kmalu po prihodu v Mauthausen sem bil dodeljen v skupino za razvažanje premoga. Bilo nas je 12. Razvažali smo premog po stanovanjih esesovcev v esesovski kuhinjo in drugam. Resnici na ljubo je bila to ena zelo dobrih komand, ker smo lahko marsikaj »organizirali« in kradli smo kot srake, četudi je bilo to življenjsko nevarno.

Nekega dne sva se pogovarjala s sedaj že pokojnim Nikom Bernardom z Jesenic. Vprašal me je, če bi nosil med premogom hrano in zdravila na revir - to je bila bolnišnica za interniranje. Hrano smo organizirali tisti, ki smo bili na takšnih mestih, kjer je bilo to mogoče, zdravila pa med drugimi pokojni dr. France Čelešnik iz Ljubljane in dr. Jože Hribar iz Bohinjske Bistrice, ki je bil tedaj študent medicine.

Zapisal sem med drugimi, ker smo se držali načela:

»Čim manj veš, manjša je nevarnost, do koga izdaš, če te dobijo.«

Po vsem trpljenju in mukah, ki sem jih preživel v gestapovskih zaporih pred prihodom v taborišče, sem takoj privolil v sodelovanje. Tako je steklo.

Nekaj tednov pred osvoboditvijo smo posebno ponoči slišali zamolkle eksplozije in vedno več letalskega bombardiranja je bilo v daljavi. Šepetali smo si: »Naši prihajajo.«

Komandant taborišča je izjavil: »Nemce bomo pustili, druge pa pobili.« V taborišču smo že imeli

ustanovljeno organizacijo, ki je določila posebno strážo, da bi se uprli pokolu.

Dan pred osvoboditvijo smo normalno raznašali premog. Nismo le slišali grmenja topov, vedeli smo tudi, kje se je pokadilo, toda ohraniti smo morali mirnost.

Dan svobode, dan maščevanja, 5. maj 1945. Zjutraj je bil zbor vseh delovnih skupin. Rezko povele:

»Na delo gredo samo nujne skupne, drugi ostanejo v taborišču!« Na delo je šla tudi moja skupina, streljanja ni bilo več tolikšnega. Vsi smo bili nemirni. Ob pol enajstih sem nesel nekaj premoga v esesovsko kuhinjo. Mirno sem šel skozi kuhinjo v spodnje prostore, kjer je bil tudi prostor za osebje. Na veliko presenečenje je sedel za mizo šef kuhinje, toda v civilni obleki. Rekel mi je:

»Da, da, Jugoslav, se čudiš, vidi, da je v mestu že nad 200 anglo-ameriških tankov.« Pustil sem vse in odhitel v klet, kjer je bil shranjen premog, in vzkliknil: »Fantje, svoboda je tu!« Predstavljajte si, koli-

ko objemanja, poljubljanja in solz veselja je bilo.

Kmalu sem ostal sam z dvema Rusoma. Izhod iz taborišča je bil 50-80 korakov od kleti. Začuda, vsi smo imeli skrito orožje. V sobe esesovcev smo namreč smeli čistilec, kurir in raznašalec premoga. Nekemu staremu esesovcu sem izmaknil pištolo, on pa tega ni prijavil.

Od daleč smo opazovali dva tanka. Naskok, nekaj strelav in stražarnica je bila prazna. Iz tanka je izstopil Američan. »Nihče ven, nihče noter,« je pozdravil. In že sta se odpeljala proti osrednjemu taborišču, ki je že bilo v zastavah. Nižje na revirju so vstajali skoraj onemogli bolniki in kričali: »Živela svoboda!«

To je bil dan maščevanja, obračun z ostanki esesovcev in z zverinskimi starešinami blokov, kapoji in sploh simpatizerji nacistov, za katere smo bili dolga leta samo delovna živina, ne pa ljudje.

Ker so tanki morali nadaljevati pot, smo interniranci zasedli stražarska mesta.

Tako se je končal veliki rajh. To se je v Mauthausnu zgodilo 5. maja 1945. leta, ko je ob 12.30 zadonela beseda: Svoboda!

Jože Torkar

Bojan Tolazzi

DACHAU - V TRPLJENJU IN SVOBODI

Pokazal mi je tudi na roki tetovirani črki SS. Kadarkoli sem mu prinesel hrano, me je pozdravil z našimi kletvicami. Nekega dne pa sem mu rekel: »Hans, jaz sem Titov partizan!« Kar ostrmel je. Ni vedel, kaj naj mi reče. Od takrat naprej ni več preklinjal. Vedno se je zahvalil, kar sem mu naredil. V sobi smo kmalu zvedeli, da je to hud vojni zločinec, verjetno tudi kriminalec.

Sredi aprila so esesovci dopoldne pripeljali v sobo moškega srednjih let, črnih las, izpitnega obraza in zelo nemirnega obnašanja. Ves tisti dan je pred vrati sobe stal stražar. Novemu pacientu sva z Vaclavom pripravila posteljo med nekim Francozom in Slovencem Kotnikom. Že popoldne me je poklical Kotnik in me skrivaj predstavil novemu pacientu. Bil je general francoske armade. Kotnik je dobro govoril francosko in z generalom sta bila takoj zaupljiva. General mi je povedal, da so ga na begu ujeli in da simulira bolezen, da ga v nekem gozdu poleg Münchna čaka žena s ponarejenimi legitimacijami, avtomobilom in članom odpora iz Francije. Skoraj nisem verjel. Kotnik mi je še rekel, da sem pripravljen generalu dati civilno obleko. Kotnik je namreč edini vedel, da sem »prethotapil« v sobo civilno obleko, skoraj novo, brez vseh tistih oznak, ki so jih nosili v civilne obleke oblečeni taboriščniki. Dobil sem jo po »vezi« od partizana Notranjskega odreda, ki je delal v pralnici.

Se tisto noč sem mu jo skrivaj prinesel,

zavito v rjuho. Naslednje jutro je ušel. Pobeg je dobro organizirala skupina Francozov v Dachau. Bilo je okoli desete ure, ko sta v sobo prišla gestapovca poizvedovat, kdo je bil povezan z generalom. Neki Poljak je izdal, da se je Francoz, ki je ležal na levi strani generala, veliko pogovarjal z njim in mu je dal tudi pismo. Kotnika in mene ni omenil. Več niso poizvedovali.

Neko noč, moralo je biti okoli polnoči, me je prebudil zvok sirene. Alarm! V zraku je močno bobnelo. In že so začele padati bombe. Amerikanci so bombardirali München. Ker sta München in Dachau na isti ravnini, so se od zračnega pritiska naše barake kar majale. Grmelo je, treskalo, naše barake so škripale. Bil je veličasten občutek. Doživeli smo, kako zavezniški uničujoč Nemčijo. Mnogi so vstali in gledali ta nepozaben prizor skozi okna.

Zadnje dni pred osvoboditvijo je hodil k nam prenočevati tudi neki zdravnik - Rus. Imel sem občutek, da se skriva. V Dachauu je bilo vse mogoče. Z nikomer ni spregovoril. Prišel je z nočjo v sobo, se slekel in ulegel. Še pred jutrom ga ni bilo več. Spal je ob moji postelji, na »prvem nadstropju«. Nekega večera, ko sem prišel spat, mi je rekel: »Bojan, ti si Titov partizan, jugoslovanski komsomolec! Dr. Arko mi je vse povedal o tebi.« Potem mi je veliko pripovedoval o Titu.

Tiste dni aprila pred osvoboditvijo so Nemci odkrili med ruskimi oficirji skrivno

organizacijo. Veliko so jih postrelili, med njimi več generalov. Morda je bil eden od članov te ilegalne organizacije tudi ruski zdravnik.

Bili so zadnji dnevi aprila. Sleherni dan so v Dachau prihajali do skrajnosti sestrskani in izčrpani transporti taboriščnikov. Himmler, vodja gestapa in SS, je ukazal, da je treba pred prihodom sovražnih, zavezniških armad taborišča evakuirati. Če to ni mogoče, potem je potrebno vse taboriščnike likvidirati. Takšen ukaz je Himmler izdal tudi za Dachau. Pet, šest dni pred osvoboditvijo taborišča taboriščniki niso več hodili na delo zunaj žice.

Po več ur na dan so trajali zbori za odhod... Na železniški postaji v mestu Dachau so bili že pripravljeni živinski vagoni za naš transport. Nekega dne pa so ameriška letala bombardirala postajo. Evakuacije ni bilo. Prav takrat - dan pred osvoboditvijo so taborišče po ves dan preletavali ameriški lovci. Nekajkrat so spustili tudi dolg rafal na stražarske stolpe. Nemci so na vseh stolpih dvignili bele zastave. V taborišču je zavladalo nepopisno veselje.

Noč je minila v velikem pričakovanju. V daljavi je bilo slišati topove. Fronta ni bila več daleč. Le malokdaj je spal. Prihajal je tako težko, za mnoge več let pričakovani dan svobode. Nastopila je sončna nedelja 29. aprila 1945. leta. Govorilo se je, da se s strehe barak že vidijo ameriški tanki. Popoldne je završalo. V sobo je pritekel Otmar Oblak iz Logatca, moj sošolec in do-

ber prijatelj. Zavpil je, kolikor mu je grlo dalo: »Bojan, pri vhodnih vratih so Amerikanci!« In že ga je zmanjkalo. Stekel sem za njim. Nekaj tisoč nas je teklo proti vходу. Tu so resnično stali ameriški vojaki z brzostrelkami v rokah. Z druge strani žice so imeli postrojene ujete esesovce, ki so držali roke kvišku.

Obmetavali smo jih s kamenjem. Potem sva z Otmarjem stekla na drugo stran taborišča k stražarskemu stolpu, prav v trenutku, ko je ameriški vojak z rafalom pokosil deset esesovcev. Kakšno zadoščenje je bilo to za nas. Hodili smo okoli njih in jih ogledovali. Bili so oblečeni v maskirane platnene obleke - mi pa še vedno nismo mogli verjeti lastnim očem, da so to ljudje.

Pozno ponoči sem se vrnil v našo sobo in pacientom pripovedoval, kako je potekala osvoboditev taborišča in kaj vse sem videl in doživel. To noč ni nihče spal. Pogovarjali smo se o vrnitvi domov ali pa smo bili z mislimi že doma.

Z osvoboditvijo pa niso bili poravnani vsi računi. Vsi, ki so nečloveško ravnali s taboriščniki, so prav to prvo noč v svobodi prešli zasluženo kazen. Tako so bili tudi domobranski častniki in pater frančiškan, ki so prišli z nami v Dachau, takoj zaprti. Aretirali in stražili so jih prav partizani in aktivisti Osvobodilne fronte tu sredi Dachaua.

Partija in Osvobodilna fronta sta začeli takoj organizirano delovati. Začel je izhajati Dachauski poročevalec. Imeli smo mitinge. Pozno popoldne pa smo se sprehajali po taborišču. Tu sem srečal Logačane Dušana Mraka, Edvarda Kavčiča, Stojana Vrhovca iz Loga. Kljub temu da nas je bilo tedaj v taborišču čez štirideset tisoč, in to štiridesetih različnih narodnosti, smo se le našli. Nepopisni so bili ti večeri.

Za marsikoga v Dachauu pa svoboda ni pomenila rešitve. Pacient naše sobe, eseso-

Zgodovino pisje še ni doreklo vsega

Odločilna dejanja na primorskem delu fronte

Bilo je v preboju štiriinštridesetega, ko je nemško vrhovno poveljstvo sprejelo sklep o organiziranju »predalpske fronte« kot zadnje obrambne črte na mejah rajha. Nanjo naj bi se umaknili armadni skupini C in E: prva z Apeninskega polotoka, druga z Balkana.

Fortifikacijski del, ki so jih načrtovali v berlinskem vrhovnem štabu, so se na območju Slovenije lotili jeseni štiriinštridesetega. Dela je izvajala organizacija TODT, seveda pod neposrednim nadzorstvom SS. V ta namen so v Sloveniji mobilizirali približno šestdeset tisoč ljudi, največ žena in otrok po petnajstem letu. O tem smo, žal, le malo pisali, pa čeprav gre za eno bistvenih značilnosti ravnanja nacistične esesovske policije ter kvislingov v obdobju med jesenjo štiriinštridesetega in spomladjo petinštridesetega.

Trditve, češ da so poskušali Nemci v tistem času partizane potisniti stran od komunikacij, ne drži. Šlo jim je za zavarovanje celotnega območja »predalpske fronte«, in torej za likvidacijo narodnoosvobodilne vojske v Sloveniji sploh. O tem priča, med drugim, tudi koncentracija nacistične vojske na tem območju. V jesenskem obdobju 1944 je bilo na slovenskem ozemlju takrat več enot kot v aprilu enainštridesetega ali neposredno po kapitulaciji Italije.

Specifičnost izpričuje tudi narava okupacijske oblasti v Sloveniji. Nemška armada po ofenzivi svojih divizij prek Ljubljanske pokrajine na Primorsko (v oktobru trinštridesetega) vse do konca vojne ni organizirala svoje okupacijske oblasti. Vsa oblast je bila v rokah dveh vodilnih esesovskih policijskih štabov: enega na ob-

močju Ljubljanske pokrajine, Štajerske in Gorenjske, drugega na Primorskem. Oba štaba sta bila vezana naravnost na Himmlerja. Šlo je pač za očiten sistem popolne oblasti nacistične SS in gestapa. Pod poveljstvom obeh esesovskih štabov sta bili tudi obe diviziji vermahta, stacionirani na slovenskem ozemlju (180. in 438.)

Poglaviti namen te oblasti je bilo razbitje narodnoosvobodilnega gibanja prek gestapovskih agentur.

Sestavni del SS aparata (SS Waffen) so bile v Ljubljanski pokrajini tudi vse kvislinške formacije, v prvi vrsti domobranci, ki torej niso bili samo okupatorjevi sodelavci, pač pa so mu bili neposredno podrejeni. V začetku leta 1945 sta se na slovenskih tleh oblikovali dve kvislinški formaciji: ena na Primorskem pod poveljstvom Globotschnikovega SS policijskega štaba, druga v Ljubljanski pokrajini. V okviru prve so delovali Nedicev srbski prostovoljski korpus, četniki Dinarske divizije ter črnogorski prostovoljski četniški korpus – vsega prek 25.000 četnikov, pa še trije domobranci bataljoni (na Colu, v Vipavi in v Ajdovščini). Ta grupacija je sestavila posebno jugoslovansko vladno pod predstvom patriarha Gavrilu. Bili so prepričani, da jim bodo esesovci pred prihodom Angloameričanov prepustili Trst in Slovensko primorje, območje, na katerem so poskušali ustvariti kontrarevolucionarni »mostobran...« Druga grupacija je poleg domobrantskih posadk in četniških skupin vključevala sedem domobrantskih udarnih bataljonov. Sestavni del politične kombinatorike reakcionarnih skupin v Ljubljanski pokrajini (pod vodstvom »narodnega odbora«) je bilo dogovarjanje o umiku ustaške vojske na to ob-

močje, kjer naj bi združena kvislinška vojska na črti Ljubljana–Trst preprečila prodiranje Jugoslovanske armade proti severozahodu.

Za cilj so si zastavili uničenje 7. in 9. korpusa, kar je bil seveda samo del poslednje nacistične strateške zamisli o zaustavitvi Rdeče in Jugoslovanske armade na vzhodni fronti ter o pogajanju z Angloameričani na zahodu (za to je Himmler pooblastil vrhovnega poveljnika SS in policije v Italiji generala Wolfa).

Nemška armadna skupina C se je predala zaveznikom 29. aprila – z veljavnostjo 2. maja. Nekaj dnevi rok je Nemcem omogočil, da so tri divizije odpotali na vzhodno fronto, 97. armadno skupino pa prepustili poveljstvom generala Löhra, in tako okrepili fronto zoper prodirajoča 9. in 7. korpus ter 4. operativno cono in brigade KNOJ.

Tako je nastalo na Primorskem razmerje 7:1 v prid združenega sovražnika, kar pa našim enotam ni omogočilo zmagovitega poslednjega juriša ter zasedbe Trsta in območij ob Soči – kljub nečloveškemu naporu in hudim izgubam. Zlasti težki, a zato toliko pomembnejši so bili njihovi spopadi z združenimi jugoslovanskimi kvislingi. Ko je sledil končni obračun, se je razmerje sil spremenilo v našo korist, in je bilo nazadnje 2:1 v prid enot Jugoslovanske armade.

To pa se seveda ni zgodilo po naključju.

Odločilni spopadi so se začeli 8. aprila, ko je general Rösener zaukazal ofenzivo zoper 7. korpus na širšem območju Kočevja ter zopet 4. armado. V ta namen je angažiral 97. armadni korpus ter četniško bojno grupacijo »Tatalović«, ki naj bi prodr-

la v zaledje naših enot. Toda naši 20. in 29. divizija sta Tataloviča prehiteli ter v nenadnem napadu razbili njegovo grupacijo, nato sta začeli obkoljevati nemški 97. armadni korpus, osvobodili Pivko in Postojno, onemogočili beg slovenskih domobrancev na Primorsko ter močno vplivali na potek dogodkov tudi na drugih območjih.

V vsem tem dogajanju se je močno angažirala divizija KNOJ, katere 2. brigada se je v Trstu s svojimi štirimi bataljoni prek Proseka in Barkovej premakala že 29. aprila zvečer. Brigada je zasedla železniško postajo, splotje radia Trst, poveljstvo gestapa in središče mesta. Prodor enot KNOJ v Trst je omogočil vstajo delavskih bataljonov, katere pomen je večji od vloge, ki mu jo pripisuje zgodovino pisje.

Druge brigade oziroma bataljoni divizije KNOJ so dejstvovali na širšem območju: 1. brigada je vkorakala v Ljubljano, dva bataljona 3. brigade v Celovec, en bataljon 2. brigade v Gorico...

V štabu te divizije so natančni plani akcije v Trstu pripravili že v marcu petinštridesetega, tako da so bili starešine dodobra seznanjeni z vsemi ključnimi objekti v mestu pa tudi z nosilci kvislinško-nacističnega podzemlja, kar je bilo plod izredno intenzivne obveščevalne dejavnosti. Predvsem to je preprečilo nastanek petokolonske okupacijske cone v tem delu Slovenije.

Zgodovino pisje vsega, kar sodi v tisti čas, še ni doreklo.

Bojan Polak-Stjenka
(Iz referata na nedavnem simpoziju o poteku sklep-nih operacij)

Partizanski znaki in medalje / 95

Istrski odred

Spominska medalja Istrskega odreda že s svojo likovno govorico pripoveduje o tem, da jo nosijo borci, ki so se proti sovražniku bojevali v Istri. Osnutek za medaljo je oblikoval inženir Iztok Stančič, med dalje pa izdelal graver Edvard Torkar v Izoli. Izdelanih je bilo tisoč medalj, vse so oštevilčene. Prva podelitev je bila na Kozini 23. julija 1983 ob proslavljanju 40-letnice ustanovitve odreda. Takrat je medaljo dobilo približno petsto borcev in sorodni-

Knoja, Mornariškim odredom Koper, komando mesta Koper in z aktivisti ter prebivalci je brez pomoči drugih enot 30. aprila 1945 osvobodil Koper, Izolo, Piran in druge kraje slovenske Istre. Ko so bile oktobra 1943 med veliko nemško ofenzivo razbite slovenske in italijanske partizanske enote v slovenski Istri, je Glavni štab NOV in POS naložil Istrskemu odredu pomembne naloge na tem območju. Iz preostalih delov Istrske in Tržaške brigade je bil konec novembra 1943 ustanovljen v Dolu pri Hrastovljah še tretji odredov bataljon. Z mobilizacijo je imel februarja že od 250 do 300 borcev, več kot toliko novincev pa je poslal odrednemu štabu v Brkine. Med večjimi boji v tem obdobju je bil napad na italijanske vojaške in karabinjerje pri Gračišču 23. januarja 1944, udarni vod 2. bataljona je napadel nemško bojno patroljo pri Gračišču. Marca 1944 je tretji bataljon zamenjal v Istri 1. bataljon. Približno v treh mesecih je mobiliziral okoli 1500 novincev in istrski borci so bili pomembna okrepitev za brigade na Dolenjskem. Od marca do konca avgusta je prvi bataljon izvedel 27 akcij proti sovražniku, septembra pa se je moral zaradi izrazite sovražnikove premoči umakniti v Brkine.

Janez J. Švajncer

Spominska medalja Istrskega odreda

kov padlih ter že umrlih pripadnikov Istrskega odreda. Odred je dal izdelati tudi posebno značko, ki jo je bilo mogoče kupiti. Likovno je značka enaka kot medalja, le da manjša in brez obeska.

Istrski odred je bil ustanovljen leta 1943, svojo bojno pot pa je sklenil z dokončno zmago nad sovražnikom. Skupaj s četo

vec Hans je popolnoma utihnil. Dobro je vedel, da mnogi taboriščniki češkega rodu ne vedo, kdo je. Prelom se mu je že toliko zacelil, da je lahko hodil ob berglah. Če je le mogel, je hodil pred barako na sonce. Ko je že dobro ozdravel, je prišel v sobo Čeh, univerzitetni profesor iz Prage, odlični mož srednjih let s pištolo v roki. Uperil jo je v Hansa: Dejal mu je: »V imenu češkega naroda si aretiran! Vstani! Gremo!« Hans je onemel, bil je bled in brez besed. Takoj je vstal. Prijel je za bergle. Toda Čeh mu jih ni dovolil vzeti. Rekel je, da mu niso več potrebne. Odšla sta!

Francozi in Belgijci so že odšli. Za nas ostale »ni bilo« tovornjakov za prevoz. Odhajali so tudi mnogi Poljaki-intelektualci, različni strokovnjaki v Ameriko. Niso se želeli vrniti v Poljsko. Tam so Rusi! S svojo štiriletno skojevsko vzgojo tega skoraj nisem mogel razumeti. Za repatriacijo so prišli na vrsto Čehi. Prek prijatelja Čeha, ki je bil tudi v obdobju za prevoz, nas je s Čehi odšlo okoli 15 Slovencev. Med njimi so bili dr. Arko, profesor Božidar Škerlj in drugi.

Dan pred odhodom smo se dobro okopali v ameriških vojaških kopalnicah. Tu so nam dali tudi obleke. Nove, nemške vojaške uniforme. V naši sobi pa me je čakala nova titovka z lepo rdečo zvezdo. Zopet sem bil partizan.

Naslednje jutro sem se zgodaj poslovil od vseh v sobi in z Venkom sva odšla na zborni mesto zunaj taborišča. Tu so že čakali odprti tovornjaki in na njih vse polno Čehov. Za nas Slovence so določili poseben tovornjak. Takoj smo razvili veliko slovensko zastavo. Odpeljali smo se. Nisem se ozrl!

Bavarska polja so bila lepo obdelana. Povsod je vladal vzoren red. Vojna se tu ni poznala. Ko pa smo se pripeljali v center Münchna, smo videli pravo razdejano me-

sta. Niti ena stavba ni bila cela, povsod ruševine. Tako tudi vsa druga nemška mesta, skozi katera smo se peljali. Opazili smo, da so ljudje izčrpani, fizično in psihično. Zgubili so vojno, državo in mnoge svoje. Zavedali so se, da jih vsa Evropa sovraži. Mnogi so imeli na sebi taboriščne uniforme. Nemci so nas opazovali s strahom v očeh.

Ko smo prešli nemško-češko mejo, nas je sprejel češki narod z odprtimi srci in nasmejanimi obrazi. V Plznu so nas odpeljali na železniško postajo. Tu so nas obstopili ljudje sumljivega obnašanja. Govorili so nam, naj ne gremo v rusko zasedbeno cono Čehoslovaške, ker nas bodo Rusi zaprli in postrelili. Niti poslušati jih nismo hoteli, kaj šele da bi jim kaj verjeli. Poln vlak je kmalu odpeljal proti Pragi. Vagoni so bili zelo udobni, mi pa vse bolj veseli. Počutili smo se doma, med svojimi. Tu je slavna Rdeča armada, ki nas bo z letalom takoj prepelela v Ljubljano, smo premišljali. Pa le ni bilo vse tako!

Mrak se je začel spuščati, ko smo se peljali ob levi obali Vltave, po kateri so plule potniške ladje. Z nočjo smo bili na glavni železniški postaji Vinohradi. Nas so napotili na Hradčane v Aleksandrov dom, kjer smo prespali. Naslednji dan smo si ogledali Prago. Popoldne pa sva šla z Venkom na komando mesta. Sprejel naju je ruski polkovnik, nič kaj preveč ljubezniv. Venko mu je v lepi rušitini povedal, da se vračamo iz Dachaua in da prosimo, če nas lahko prepeljejo v Ljubljano. »S čim?« je vprašal Rus. Venko pa: »Z letalom ali pa avtobusom!« Rus pa: »Z letalom bi radi šli. Mi smo od Moskve in Stalingrada vse do Berlina in Dunaja šli peš! Vi pa kar z letalom!« Spoznali smo, da smo bili preveč naivni.

Ze naslednji dan smo se z vlakom odpeljali proti madžarski meji. Bilo nas je okoli trideset.

Končno smo se pripeljali do zadnje postaje. Napotili smo se proti češkoslovaško-madžarski meji. Le-ta je potekala ob majhnem potoku. Tu je bila skupina čeških partizanov. Čez potok je bil postavljen zasilni most. Na madžarski strani ni bilo nobene stražarja. Čehi so nas opozorili, da se lahko vrnemo, če bi bilo potrebno, do noči, dokler oni ne dobijo zamenjave. Če pride-mo kasneje, bodo tu že drugi stražarji, ki pa nas ne bodo več pustili v Čehoslovaško. Napotili smo se čez pusto in razdejano polje. Vse je bilo razrito od granat in tankov. Po uri hoda smo prišli v manjše mesto Rajka, že v Madžarski, vse je bilo razdejano, porušeno, nikjer ljudi. Na železniški postaji so nam svetlovali, naj počakamo, ker vlak mora priti. Čakali smo v čakalnici na pol porušene železniške postaje.

Na postaji je bilo vse polno Rusin, kom-somolk. Že nekaj dni so čakale na vlak. Ko smo to izvedeli, smo se takoj vrnili k češkim partizanom. Še smo jih našli na mostu. Vrnili smo se v Prago in obvestili naše v jugoslovanski ambasadi, da nam potovanje v domovino ni uspelo.

Z vlakom smo se odpeljali do Brna in prespali na postaji. Zgodaj zjutraj smo se odpeljali v Prago. Vožnja z vlakom je bila prijetna. Peljali smo se mimo lepih gozdov, lepo obdelanih polj, kjer je bila bujna spomlad. Nikjer opustošenja, razvalin, požganih vasi, hiš, porušeni mostov. Vojna se tu ni poznala.

Zvečer smo bili zopet v Pragi v študentovskem domu na Hradčanih, ki ga je po prvi svetovni vojni zgradil kralj Aleksander za jugoslovanske študente, ki so študirali v Pragi. Stanovalci v domu, v glavnem samo Jugoslovani, pa smo bili vseh »barv« – mislim političnih. Tu so bili tudi vojni ujetniki bivše jugoslovanske vojske.

Posebno je bilo prijetno srečanje z našimi ljudmi, Slovenci, ki so tu živeli še iz-

pred prve svetovne vojne. Vabili so nas na svoje domove, nas gostili, mi pa smo jim prepevali partizanske in narodne pesmi. Z Venkom sva se kmalu preselila k češki družini slovenskega rodu. Njihova hči Mija je bila skupaj z Vojno Jerkovič iz Ljubljane v taborišču Ravensbrück. Bili so to zelo bogati ljudje, dobrega srca in zavedni Slovenci. Mija se je rodila v Pragi, tam končala visoke šole, govorila pa tako lepo slovensko, kakor da je bila rojena v Sloveniji. Mož ji je umrl v Buchenwaldu.

Dne 25. junija smo se s sposojenim avtobusom končno odpeljali proti domu. Dr. Arko je našel nekega Čeha, ki je imel svoje avtobusno podjetje. Bil je velik prijatelj Jugoslovije. Pred vojno je z družino večkrat prišel na našo jadransko obalo. Na svidenje z lada Praga! Hvala Pražanom za napozabni mesec junij 1945. leta.

Slovo je bilo pred našo ambasado, ki je bila takrat blizu Karlovega mostu. Naslednjega dne smo se prek Dunaja, pozno popoldne končno pripeljali v predrago domačo deželo. Bili smo nepopisno srečni. Spominjam se, da je bila z nami starejša tovarišica, aktivistka, mati partizanov. Bila je v Ravensbrücku in hudo bolna. Le eno željo je imela – da bi umrla doma. Vsi smo ji želeli še veliko let. Upam, da jih je vsaj nekaj užila v svobodi. Naslednji dan smo se dopoldne pripeljali v belo Ljubljano. Še isti večer pa sem že bil v partizanski brigadi v Škofji Loki.

Čez nekaj dni, bilo je deževno nedeljsko popoldne me je nepoznan partizan, doma s Primorskega, v prikolic motorja pripeljal domov v Logatec. Srečanje z domačimi je bilo obenem lepo in žalostno. Nad veseljem snidenja je bila temna senca spoznaja, da od treh bratov partizanov brat Jože nikoli več ne bo med nami – padel je na Primorskem.

Štrideset let je minilo od takrat!

(konec)

Moj prijatelj Savo

Napredne težnje so v minuli vojni združevale ljudi, ki so se hkrati bojevali za mir in novo družbo tako pri nas kot v tujini. Želja po svobodnem življenju je bila celo močnejša kot stara nasprotja med sosednimi narodi in svetovnimi nazori poštenih ljudi. Tako se v tem prispevku katoličan furlanskega rodu spominja vipavskega sošolca, ki je padel kot politični komisar na Primorskem. Članek je bil objavljen v glasilu ANPI, Patria Indipendente, 7. aprila letos.

Bil je temačen zimski dan v minulem februarju, ko sem obiskal kraje, kjer sem bil kot vojak v času od 9. junija 1942 do 11. septembra 1943. Tako sem spet videl Vipavo, Razdrto, Podnanos in goro Nanos.

Tam sem služboval kot vojak 225. pehotnega polka Veneto, ki so ga potem preimenovali v 81. pehotni polk Torino. Hudi so bili tisti časi tudi za preproste vojake. Vendar me je k obisku sililo še nekaj drugega. Hotel sem pozdraviti (ali pa vsaj zvédeti kaj o njem) svojega draga prijatelja Sava Kacina, s katerim sva bila skupaj v gimnaziji v Trentu od 1934. do 1935. leta. Profesor latinščine in italijanščine mu je ukazal, da mora z mano vaditi logično analizo, ker sem prinesel iz osnovne šole premalo znanja. S toliko dobre volje in zavzetosti se me je lotil, da sem v kratkem času dosegel v znanju druge sošolce. Bil je bistri in sposoben dečko, ki je hlepel po znanju. Vsa leta je bil prvi v razredu in nanj so gledali kot na pravcatega genija. V monotonem življenju, ki je značilno za dijaške zavode, sva bila neločljiva. Zanimalo ga je marsikaj tudi zunaj šolskih predmetov. Veliko je bral. Posebno mu je bila pri srcu zgodovina, ki mi jo je razlagal z velikim užitkom. Osnovno šolo, seveda italijansko je obiskoval v Vipavi. Doma so govorili slovensko. Sam se je izpopolnil v znanju tujega in srbskohrvaškega jezika, ki ju je fašistični režim prepovedal uporabljati. V zavodu je

bilo prepovedano tudi razpravljati o politiki, vendar mi je nekoč dejal:

»Komunizem je baje totalitaren, toda videl boš, kako bo spodnesel fašizem in nacizem.«

Po maturi sva se poslovila in se nisva videla več do maja 1943. Vedel sem, da živi v Vipavi, kjer se je rodil 16. avgusta 1921. V času prostega izhoda sem povprašal po njem. Odgovorili so mi, da ga bom našel na Slapu, kakšne tri kilometre od Vipave. Podal sem se na pot. Našel sem ga zatopljenega v studiji. Brž ko me je zagledal, me je vprašal:

»Ali se ne bojiš partizanov?«

Odvrnil sem mu, da ubogi vojak kot jaz ni nikomur nevar. Povedal mi je, da se je po maturi vpisal na padovansko univerzo, kjer je študiral industrijsko kemijo. Težko se je preživljal. Starši so umrli, ko je bil še zelo majhen. Imel je le mlajšo sestro Silvijo, ki zdaj živi v Trstu. Mimogrede sva se dotaknila politike, pa je bil pri tem zadržan. Bila sva pač na nasprotnih straneh: on kot Slovenec si je želel svobodo na svoji zemlji, jaz kot Italijan pa sem bil naveličan vojne in bi rad nadaljeval prekinjeni študij. Vendar se je nekdanje prijateljstvo kmalu razživel in lepe urice sva prebila v odkritem pogovoru. Poslovala sva se z željo, da se ponovno snideva čimprej. Ta čimprej pa je prišel nekaj mesecev pozneje, dne 8. septembra 1943. Tistega

večera sem bil pri nekih ljudeh na domu. Poslušal sem radijski dnevnik ob 20. uri skupaj s tovarišem iz naše enote. Objavili so Badoglijev razglas o prenehanju sovražnosti. Spominjam se, da je bila hiša na vrhu grička. Ves zasopel je vstopil soborec iz iste enote in nama dejal, da morava takoj v enoto, ki je bila na Razdrtem. Vrnili smo se peš. Naslednje jutro, to je 9. septembra, smo se spopadli z Nemci, ki so se pripeljali mimo. Popoldne sem pospremlil v Vipavo našega kapetana, ki je bil ranjen. Neki oficir mu je odstopil svojo sobo. Dan kasneje, 10. septembra, se je prikazal Savo. Povedal mi je, da je politični komisar pomembne slovenske enote. Vprašal me je za orožje, ki pa ga nisem imel, kajti svojo vojno sem izvojeval brez njega. Dejtal sem, naj si vzame kapetanovo karabinko in pištolo beretta kalibra 9 milimetrov v njegovem kovčku. Potem mi je zamišljeno dejal:

»Ermes, ostanj pri meni! Delelo imam zate.«

»Ne maram več ne vojne ne orožja. Zadosti mi je že tega. Domov se bom vrnil in nadaljeval s študijem. Pazi se, kajti Nemci niso takšni kot Italijani! Z njimi boste imeli dosti preglavic.«

Samozavestno je vzkliznil:

»Jim bomo že pokazali!« in odhitel je neznano kam. Pozneje se je spet prikazal. Tako sem bil nehotno navzoč pri pogovoru s skupino italijanskih oficirjev. Samo jim je zatrjeval, da je Gorica po zgodovini slovenska in da mora zato pripasti Jugoslaviji. Eden izmed oficirjev je odkimal, drugi pa je zatrjeval, da je Gorica italijanska do zadnje uličice. Pogovora je bilo kmalu konec in Savo je odšel po svojih opravkih. Imelo me je, da bi mu rekel:

»Ne ponavljajte napak fašistov. Vsak narod naj odloča sam po svobodnem preudarku o lastni usodi.«

Trg v Vipavi

Krenil sem proti lepemu glavnemu trgu v bližini izvira reke Vipave. Pred gostilno sem se usedel za mizo na prostem. Kmalu je postalo vse živo. Pristopilo je dekle in mi velelo v slovenščini, naj vstanem. To sem takoj storil. Po stolu se je povzpela na mizo in nagovorila množico. Medtem sem sedel nazaj. Pri sosednji mizi je sedel še drug italijanski vojak. Dekle je govorilo razvneto, da je sprožila navdušenje množice. Na koncu je zaklicala: Živijo Tito! Vzklik je ponovila še nekajkrat in vsakič ji je množica pritrdila z istima besedama. Moj italijanski tovariš je sedel tam z dolgocevnno puško modela 91. Bila sva videti kot telesna strazarja govnice, čedne deklice s slovensko kokardo in rdečo ruto okoli vratu. Nihče se ni obregnil ob naju. Ko je končala, je skočila z mize lahkotno kot srna. Kolega pa mi je dejal:

»Ali si videl, kakšna punca ti je to?«

Dne 10. septembra sem prispele v Gorico in 11. sem bil že doma.

Pozneje so mi povedali, da je bil prijatelj Savo ubit med bombnim napadom na Nanos. Nemško izvidniško letalo je odkrilo partizansko enoto, ki jo je izdal dim. Tako so mi rekli kmalu po koncu vojne. Zdal pa so mi na Slapu povedali drugače. Po tej verziji je izgubil življenje kmalu po najinem poslednjem srečanju. Ubili so ga baje Nemci pri Šempasu med hajko. Zaman se je trudila njegova ljubeča sestra, da bi našla truplo. Nihče ji ni vedel povedati, kje je obležal. Na trgu v Vipavi, kjer sem bil navzoč pri prvem svobodnem zborovanju, kar sem jih videl v svojem življenju, je kamnit steber z vklesanimi imeni žrtve fašizma in nacizma. Tudi na Slapu so postavili lep spomenik. Na njem sem prebral ime svojega prijatelja Sava Kacina in vrsto drugih borcev, ki so padli v boju za svobodo proti Italijanom in Nemcem. Na veliko presenečenje pa sem zapazil tudi večkrat ponovljeni priimek Furlan. Ljudi sem vprašal, kako to. Odgovorili so mi, da so se v starih časih preselile številne družine iz Furlanije in se zlele

v celoto s tamkajšnjim prebivalstvom. Tako sem imel znova potrjeno, da se naši furlanski ljudje znajdejo dobro povsod, kjer se da z delom in poštenjem služiti vsakdanji kruh.

Tisti trenutek sem se z molitvijo spomnil rajnega prijatelja. Oživel sem spomin na leta, ki sem jih preživel skupaj z njim, in na najina zadnja srečanja ob razpadu. Bil je navdušen in poln življenjske moči, medtem ko sem bil jaz potrtr zaradi nore vojne in ker nisem imel pred seboj nobenega upanja v prihodnost. Po licih sta mi iznenada spolzeli solzi. Dragi prijatelj je v cvetu mladosti izgubil življenje naznano kako in kje, ostalo je le njegovo ime, vklesano na spomeniku. Smrt ga je doletela pri uresničevanju idealov. In pomislil sem:

Domovini so potrebni živi ljudje, da bi dosegli blaginjo in napredek, toda koristijo ji tudi padli v boju, ki so vsem, v prvi vrsti pa mladini, za zgled pri izpolnjevanju dolžnosti.

Ermes Munini
Prevedel: Polde Vrbovšek

Desetletno delo je obrodilo sadove

Prvi začetki športne rekreacije upokojencev segajo v Tolmin, tja v leto 1973. V svojem takratnem pismu, poslanem na naslov Zveze društev upokojencev Slovenije, so Tolminci zapisali: »Prve igre upokojencev Primorske naj bi postale tradicionalne. Zajele naj bi vse občine Primorske. Želimo, da bi se upokojenci med seboj povezali in si olajšali življenje.«

Še tistega leta v maju so na Tolminskem priredili tekmovanje v petih športnih disciplinah, že do jeseni pa so se jim pridružili upokojenci vseh desetih primorskih občin. Zato so sklenili prirediti vsakoletna občinska in regijska tekmovanja – vsakokrat v drugi občini. Povezali pa so se tudi z zamejci.

Športna komisija Zveze dru-

štev upokojencev Slovenije je sklenila, da bo skušala upoštevati zgled in pobudo Primorci vključiti v akcijo vse upokojence ljubitelje športa v naši republiki. Spomladi 1975. so se sestali vsi slovenski športni referenti in se dogovorili, da bodo – tako kot Primorci – tudi sami začeli orati ledino.

A izkazalo se je, da povsod na to le niso bili pripravljeni. Organizacijsko delo je prinašalo mnogo težav. Vseeno pa so v letu 1976 po regijah ustanovili balinarske, kegljaške, strelske in šahovske skupine ter začeli pridobivati voditelje in usposabljalni sodnike. Nanje so postali pozorni tudi strokovni delavci telesnokulturne skupnosti Slovenije.

V letih, ki so sledila, so se vrste upokojencev športnikov vse bolj krepile. Dotedanjim

panogam so pridobili še nove, denimo ribolov, ki upokojencem zelo ustreza (organizirali so celo republiško prvenstvo v ribolovu), planinarjenje, množično trimsko kolesarjenje, go-barstvo.

O množičnosti tega udejstvovanja priča podatek o številu udeležencev letošnjih zimskih iger slovenskih upokojencev na Koblj: tekačev in veleslalomistov je bilo kar 270.

Ni nepomembno, da je v vrstah upokojencev – športnikov nemalo tistih, ki so starejši od 70 let, vse več pa je tudi športno aktivnih upokojenk: kegljačic in balinark. Na republiškem prvenstvu v Celju je bilo kar enajst ženskih kegljaških ekip.

Najbolj razveseljava na vseh tekmovalnih srečanjih je – velika zavzetost, ki jim narekuje

tudi vsakoletni v jesenski čas uvrščeni – teden upokojencev (letošnji bo že deseti po vrsti). Pobuda tolminskih upoko-

jencev se je razrasla in postala stalnica v vseh slovenskih društvih upokojencev. Zdal je v 470 športnih sekcijah že

prek 4.000 članov. Zgradili so si tudi nemalo športnih objektov, predvsem eno – in dvosteznih balinišč (40 jih je mo-goče naštetih), štiristezna balinarska hala v Postojni pa je ena najlepših v državi sploh.

Športna dejavnost je pomagala spremeniti mentaliteto. Zdal gledamo na upokojence, ki se ubadajo s športom, drugače kot prej. Nekdanji predsodki so izbrisani.

Žal so slovenski upokojenci edini v Jugoslaviji, ki množično gojijo športno rekreacijo. A vedo: šport človeka spodbuja in mu podaljšuje življenje. Zdravstveni strokovnjaki vedno poudarjajo, kako pomembno je, da se starejša generacija udeleži v športu in v kulturi. Starost bodi žetev življenja. Prizadevati si moramo, da bomo še naprej umsko in telesno zdravi.

Vinko Bavcon

Na sliki: prijateljsko srečanje v balinanju med člani balinarskih sekcij društev upokojencev iz občin Ljubljana Vič-Rudnik, Vrhnika, Cerknica in Ljubljana Šiška.

elektroinstalacijske omarice Tip PO

ELEKTROMONTAŽA

LJUBLJANA – TRŽAŠKA C. 126
TELEFON: H. C. 261-441, 264-571, 264-573

ZVAJAMO:

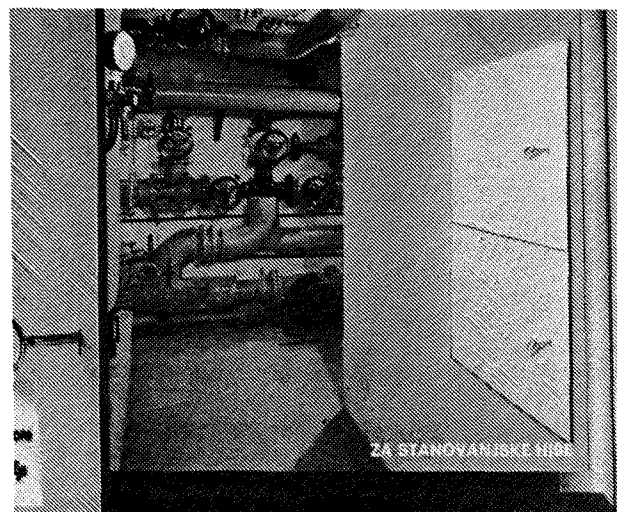
– ELEKTROINSTALACIJE JAKEGA IN ŠIBKEGA TOKA
– STRELOVODE

IZDELUJEMO:

– RAZDELILNE IN KOMANDNE OMARE

ZA STANOVANJA

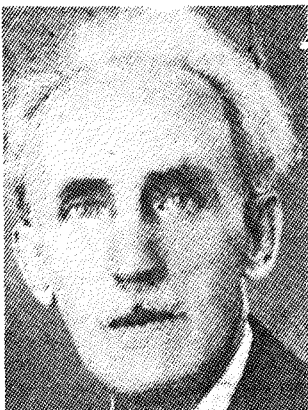
ZA STANOVANJSKE HIŠE

Josip Vandot: Daleč od Prisanka

Pri založbi Borec je izšla knjiga, ki je v svoji zvrsti drobna dragotina: v zapuščini o vojnem izgnanstvu umrlega pisatelja Josipa Vandota so ostali rokopisi, v katerih je prizadeto, iskreno in prosto izpovedal svoja trpka človeška doživljanja v dneh tik pred okupacijo in po njej, na izgnanski poti. Daleč od Prisanka – beremo na platnicah, ob opisih dogodkov in doživetij pa se nam je živeti v čast tiste mučne pomladi tik pred prvim majem enainštiridesetega. Izbrali smo odlomek.

Neverjetno naglo so Nemci zgradili lesen most, kjer je še pred petdesetimi leti stal stari mariborski most. Med levim in desnim bregom je zopet stekel promet, ki je počival skoraj tri tedne. Novi most seveda ni bil bog si ga vidi kakšna lepota, vendar je dobro prenašal strahoviti naval vozil, ki so se od zore do noči valila čezenj. Konec aprila je stekel tudi vlak s koroške postaje. Vozil je enkrat dnevno v Ljubljano in nazaj. Vsak dan je bil do zadnjega kotička natrpan z ljudmi in številnimi kovčki, ki so jih nosili iz Maribora. Vse je skrbelo postopanje nemškutarske drhali in slepa vera, da so z njo nemške okupacijske oblasti gladale nanjo. Uslužbenec državnih in privatnih ustanov so čez noč vrgli na cesto. Ljudi se je polotil strah, trumoma so vreli na vlak in odnašali v Ljubljano vse, kar so mogli odnesti v kovčkih. Nobena oblast jih ni ovirala. Podoba je bila, da jih Nemci celo podpirajo pri tem početju, ker so pač sklenili, da naženejo iz Maribora vse, kar ne nosi nemškega pečata. Kdor je le mogel, je znal drobno premoženje v Ljubljano, ko ni imel ničesar več, je ostal tam, pohištvo in stanovanje pa je v Mariboru prepustil usodi in grabežljivim nemškim rokam.

Strah je povečala naredba, da se morajo prigrasiti posebni komisiji vsi, ki so se po letu osemnajstem preselili v mesto. Celo procesije so dan za dnem romale na urad, kjer so nas zapisovali. Tej množici se nihče ni čudil, saj je prišlo v Maribor po letu 1918 več kot 20.000 priseljencev, več kot polovica sedanjih prebivalcev. Posebno veliko je bilo Primorcev, ki so si tu ustvarili dom. Sorazmerno s priseljenci se

Josip Vandot

je Maribor v zadnjih dvajsetih letih povečal. Iz neznatnega zakotnega gnezda je zrasel v kar čedno mesto. Za to so imeli posebne zasluge priseljenci, ki so si zlasti na desnem bregu Drave postavili lične hiše in vile in si pridobili meščanstvo.

Oblasti so zatrjevale, da nas preštevajo le zaradi statistike, a temu ni verjel nihče. Vsak je slutil v premišljeni konskripciji zle name. Prijaznim besedam uslužnih uradnikov ljudje niso zaupali, nemir se je polastil vsega mesta. Razmere so se strašno spremenile, a ne na bolje, kakor so Nemci obljubljali prvi dan po prihodu, temveč na slabše. Cigarete so pošle že prvi dan, ker so jih razgrabili nemški vojaki. Dalmatinski gostilničarji so zaprli lokale, ker jim je vojaštvo v nekaj dneh popilo zaloge. Izložbe so prazne strmele v ulico. Kot živ posmeh se je šopiril po njih obvezni napis: Wir danken dem Führer. Vojaki in številni izletniki iz Gradca so po manufakturnih in spece-rijskih trgovinah na žive in mrtve kupovali blago, ki se jim je zdelo smešno ceneno, a ga odnašali iz mesta. Tudi trg se je praznil od dne do dne. Mesarske stojnice so ginitile druga za drugo. Branjeveke so le nerade prinaša-

le na trg povrnino in poljske pridelke. Niso zaupale novemu denarju, a še bolj so jih ogorčili številni komisariji, ki so hodili od košare do košare in narekovali cene. Izbire v blagu ni bilo več in gospodinje so bile nejevoljne. Nemškutarice so se cedile od zadovoljstva z novim redom, saj so ga prinašali ljudje, ki so jih oboževale in se jih niso mogle nagledati. A nemškutaric je bilo malo in še te so pri kupovanju niso mogle v mariborščini sporazumeti s prodajalkami, ki so bile trdne Slovenke. Trg je ohranil slovensko podobo, kakor jo je imel nekdanj, kljub zatrjevanju nemškutarjev, da je vsa dežela z mestom nemška in da jo je v zadnjih letih spremenilo le nekaj priseljencev iz Kranjske.

Popis priseljencev pa ni bil edini strah, ki je mučil ljudi. Še hujše zlo je bila ustanovitev štajerskega Heimatbunda, zveze, ki so jo nemškutarji propagirali v nemškem in slovenskem jeziku. Z medenimi besedami so v začetku vabili ljudi, naj pristopijo, da društvo ni nič političnega, da naj bi družilo le obe narodnosti pri delu za gospodarski napredek dežele. Program je bil sestavljen premišljeno, gorle je od navdušenja za blagostanje spodnje Štajerske. A že v prvih dneh je postal sumljiv, ker se je marburgerica le preveč zavzemala zanj. Ko pa je pričel izhajati Štajerski gospodar, ki je bil v slovenskem jeziku bolj nemški, nego marburgerica sama, in je v zvezde koval Heimatbund, so postali ljudje oprezní. Nezaupljivost je bila razumljiva, ker se je zloglasni Kulturbund kot prvi v celoti pridružil novi zvezi in postal njeno jedro.

Naši ljudje so se odločno branili te zveze, a je bil njihov odpor zaman. Nemci so spodnjo Štajersko priključili rajhu, Heimatbund je edini predstavljaj deželo, in kdo je bil proti tej zvezi, je bil proti rajhu in torej veleizdajalec. Veleizdajalstvo pa se je kaznovalo s smrtjo. Ni čudno, da se je ljudi polastila groza, ki je niso smeli kazati. Poleg

tega človek ni dobil dela, ako ni imel potrdila, da je član Kulturbunda ali Heimatbunda. Le tako so mogli državni in zasebni nameščenci ostati v službi, vsi drugi, kolikor jih ni pobegnilo v Ljubljano, so brezposelni taval po mestu in zaman iskali zasluzka.

Naš človek je bil primoran, da se priglasi v to zvezo, četudi mu je duša krvavela od sramote in ponižanja. Tolažili so drug drugega, da bo postala zveza zaradi ogromne večine slovenskih članov slovenska in se bo lahko otresla nemškega vpliva. To jim je dalo toliko moči, da so prenesli strahotna poni-

žanja, ki so jih morali prenašati ne samo pri vpisovanju, temveč še bolj pri dveh preverjanjih, kjer so komisije članov Kulturbunda in gestapa prav do podrobnosti pretehtale njih dosedanje življenje in mišljenje. Ob njihovih vprašanjih je človek krčil pesti in bi bil najraje udaril. Toda moral se je premagati, tudi tedaj, ko je začutil, da ga iz skritega kota od vseh strani fotografirata nevidni kameri kakor zločinca. Ponižanje bo ostalo v duši do smrti, in misel na maščevanje bo iz dneva v dan silnejša, dokler se ne bo umirila z neizprosnim povračilom.

Medtem so ljudje znašali borni imetek v Ljubljano. Maj se je bližal, pomlad se je s cvetjem razgrnila tudi okrog Maribora in po mestu. V jutrih sem videl s svojega okna množico, ki je s kovčki natovorjena hitela na postajo. Hlastno so stopali po ulicah in se tu pa tam ozrli, kakor da se boje, da jih kdo preganja in da jih bo zadržal še v zadnjem trenutku. Ko sem jih gledal, sta me prevzela silno hrepenenje po Ljubljani in strašna mržnja do Maribora. Mesto se mi je zastudilo, ker so nekateri meščani prodali svoje slovenstvo in se povsod ponujali tujcu kot rablji.

Danica Ribičič: Zaupanje

Med knjigami, ki sicer ne sodijo med temeljna dela naše literature in publicistike, a utegnejo biti v oporo pri razjasnjevanju in bistrenju pogledov na preteklost oziroma njeno dediščino, je tudi zapisovanje spominov, kot jih je »velevalo srce« Danici Ribičič. Iz Zaupanja, ki je izšlo pri založbi Borec, smo izbrali kot odlomek za pokušino zapis o srečanju s Cirilom v Beogradu, v dneh iztekajočega se aprila petinštiridesetega.

Srečanje v Beogradu

V zadnjem tednu aprila 1945 so se jugoslovanski oficirji, ki so se pet mesecev šolali v Moskvi, vrnili v Beograd. Pred odhodom so dobili čine, po prihodu pa odlikovanja. Ciril je postal major in dobil odličje partizanske zvezde druge stopnje. Dva dni se je sprehajal po mestu in čakal na zvezo za vrnitev v Slovenijo, ne da bi vedel, da sem v Beogradu. Pri tem bi bilo tudi ostalo, če ne bi bil po naključju srečal najine skupne znanke Cirile Učakarjeve, ki ga je vprašala: »Gresta z Vero zvečer na koncert?« Tako je Ciril zvedel, da sem v Beogradu. Hitro me je našel. To je bilo zanj veliko presenečenje, a skoraj bi bil odšel v Slovenijo, ne da bi se bila srečala. Dobila sem prosto in odpeljala Cirila v svojo skromno podnajemniško sobico v petem nadstropju hiše na Obiličevem vencu. To pa ni bilo tako enostavno. Stanovala sem pri dveh Zagrebčankah – materi in hčerki, ki sta obe bili vdovi in nista verjeli, da

Danica Ribičič-Vera

je Ciril moj mož. Moral je nastopati v svojo majorsko avtoriteto. Pripovedovala sem mu, da sta do mene zelo neprijazni. Nista mi dali ključa stanovanja, nista mi dali tople vode in čeprav sta imeli na ducate novih, še zvezanih rjuh in prevlek, sta mi dali le strgano posteljnino. Povedala sem mu tudi, da sem nakazilo za to sobo dobila na mestni komandi, ki jo je vodil komandant Jaka Avšič. Obiskala sem ga. Očetovsko prijazno me je sprejel in mi dal nekaj denarja za žepnino (plač takrat nismo dobivali). Mara Dermastija, ki je bila načelnica slovenskega sektorja v

Vrhovnem štabu NOV in POJ, pa mi je naklonila nakazilo za civilno krilo iz rjavega žametnega blaga.

Seveda je bilo zanimivejše, kar mi je Ciril pripovedoval o Moskvi. Uganila sem, da našim oficirjem mnoge stvari v SZ niso ugajale, čeprav niso nič kritizirali. Pripovedoval mi je o učenju, disciplini, hrani in preživljanju prostega časa. Povedal mi je, da so pred odhodom iz Moskve govorili o tem, kdo od njih bi ostal v SZ, če bi to zahtevalo naše vodstvo. Samo en črnogorski oficir je izjavil, da bi storil to, kar bi od njega zahteval Stalin. Vsi drugi so hrepeneli po domovini in so se želeli čim prej vrniti. Slovenski oficirji so imeli svoj kotiček, kjer so prepevali partizanske in ljudske pesmi. Največji dogodek v šoli je bil, ko jih je obiskal Tito in jim natančno razložil situacijo na jugoslovanskih frontah in načrte zadnjih operacij za osvoboditev Jugoslavije. Jugoslovanski oficirji so bili zelo ponosni, da ima Jugoslavija tak ugled pri zaveznikih.

Ko sva s Cirilom z roko v roki kolovratila po beograjskih ulicah, sva se prvič zavedala, da sva po strašni vojni ostala živa, zdrava in srečna. Poiskala sva fotografa, ta nama je napravil zapoznelo poročno fotografijo. To najino srečanje, ki je bilo zame nepozabno doživetje, je minilo že naslednji dan. Ciril je moral nadaljevati pot v Slovenijo, kjer so potekali še zadnji boji pred koncem vojne. Tako je imel srečo, da je bil navzoč pri osvoboditvi Trsta – svojega rojstnega mesta, in osvoboditve Ljubljane, kar je bila goreča želja slehernega slovenskega partizana.

Kljub veličastnemu ogledalu, ki so ga na čast osvoboditve Ljubljane priridili v Beogradu, sem slonela ob oknu svoje sobice in bridko jokala, ker nisem bila v Ljubljani, skupaj s svojimi partizanskimi tovariši. Samevala sem in nisem se pridružila prebivalcem Beograda, ki so se veselili po ulicah.

Sanjarila sem o bližnjem lepem in brezskrbnem življenju v svobodi. Problemov v prihodnosti nisem slutila in moram priznati, da sem bila popolnoma naivna. Vedela sem samo to, da se bomo morali veliko učiti in delati, a tega se nisem bala.

INLES
Industrija
stavnega
pohištva
RIBNICA

TELEFON: (061) 861-411 • TELEKS 31262 YU INLES • ŽIRO RAČUN:
SDK RIBNICA, ŠTEV. 51310-601-13250

Prodajna skladišča:

Ribnica, Kolodvorska
Telefon: (061) 861-212
Apatin, Sončanska b. b.
Telefon: (25) 77-041
Čuprija, Ul. Cara Lazara 92
Telefon: (035) 61-409
Jurdani-Opatija, Jurdani
Telefon: (051) 741-330
Vinkovci,
Ul. Moše Pijade 101
Telefon: (056) 11-367

Niš, Ul. Mramoska b. b.
Telefon: (018) 65-335
Nova Pazova, Leninova 89
Telefon: (022) 331-155
Slavonski brod,
Švabičeva ul. 1
Telefon: (055) 231-026
Slavonska Požega,
Beogradska b. b.
Telefon: (055) 72-545

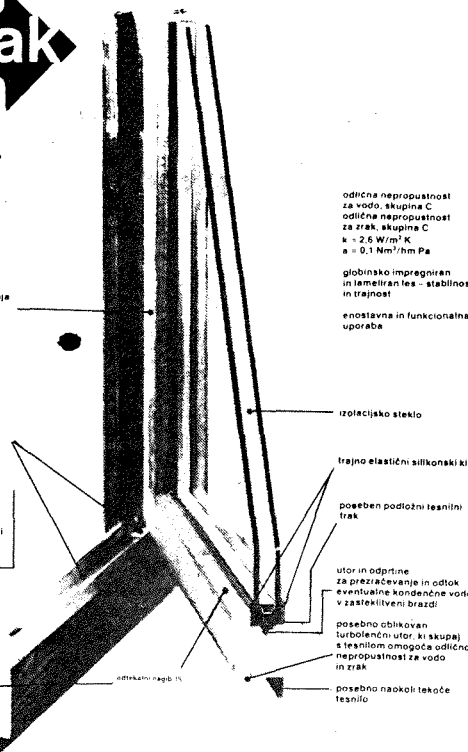
Inles
inovak
okna

okna so globinsko
impregnirana in površinsko
obdelana z lazurnim
premazom

Kakovostno zakrilo,
enotno, vrhlovo, gajbno
okovje z regulacijo nalaganja
in povzema kile (nevarni
cepi in nastajajoče škarije),
ojačen spodnji kotni tečaj

posebno dimenzionirani
aluminjski odbojnik -
plastični končniki

skrbno izbrani lesni smreke ali
jelke z vlažnostjo 10 - 2%
optimalen presek lesa

odlična nepropustnost
za vodo, skupina C
odlična nepropustnost
za zrak, skupina C
α = 2,6 W/m²·K
α = 0,1 Nm²/hm Pa

globinsko impregnirani
in lamelirani les - stabilnost
in trajnost

enostavna in funkcionalna
uporaba

izločljivo steklo

trajno elastični silikonizirani
trak

poseben podložni tesnilni
trak

utor in odprtine
za prezračevanje in odtok
eventualne kondenzne vode
v zaščitivni brazdi

posebno oblikovan
turbolenčni utor, ki skupaj
s tesnilom omogoča odlično
nepropustnost za vodo
in zrak

posebno naokoli tekoče
tesnilo

Odgovor in poziv

Prosim, da objavite moj odgovor – po-pravek na žalitve, ki so mi bile prizadejane na seji republiškega odbora ZZB Slovenije, kakor je to razvidno iz poročila s te seje, objavljenem v TV-15 dne 9. maja 1985 na 12. strani pod naslovom Naš cilj ni le preživet.

V tem poročilu je med drugim rečeno, da je tovariš Rudolf Hribernik-Svarun »predlagal, da je potrebno obsoditi pisanje Milana Apiha, s katerim poskuša **opravičiti domobranstvo in sodelovanje z okupatorjem** (podčrtal M. A.) v boju proti NOB in gradnji porušene domovine«. V nadaljevanju poročila pa je rečeno, da je nato »še več članov RO ostro **obsodilo Apihovo nedgovorno in neresnično pisanje**«. (Podčrtal M. A.)

Poudarjam, da nisem nikoli in nikjer »poskušal opravičevati domobranstva in njegovega sodelovanja z okupatorjem« in tudi nisem nikoli in nikjer v svojem »pisanju« izrekel **ničesar neresničnega**, kakor to trdijo Rudolf Hribernik (in še nekateri drugi). Pozivam jih, da to dokažejo, sicer bom to štel za navadno obrekovanje, nevredno organizacije, kjer je bilo izrečeno (in ki je tudi moja organizacija), pa tudi načel in tradicij NOB, kjer v skladu s splošno človeško moralo nismo nikoli dopuščali neutemeljenih obdolžitvev.

MILAN APIH

Slabo zapisane stvari zamegljujejo dejstva

Popolnoma razumem Francija Strleta, ko je izrekel kritiko, pomisleke in pripombe h knjigi Nikole Božiča, katere vsebina je vpletena tudi v zadnje bitke druge svetovne vojne med Poljano in Pliberkom. Dogaja se, da posamezni pisci, ki so premočno zagledani samo v svoj »predmet obravnave«, spregledajo tudi druge, ki so prav tako sodelovali. S tem pa prizadanejo zgodovinsko krivico drugim, ki ni tako neboleča. F. Strle je gotovo dober poznavalec razpleta dogodkov druge svetovne vojne in zadnje bitke pri Poljani, saj je o tem napisal prepričljivo in argumentirano knjigo. Ne vem, zakaj avtorji iz Vojvodine, ali od kod še, ne upoštevajo tega dejstva. Dejstev, zlasti drobnih, pa je še več.

Ko že gre za preciznost podatkov o sodelujočih enotah v sklepnih operacijah na mejah avstrijske Koroške, sem dolžan opozoriti na to, da je ob zadnji proslavi na Poljani prvi in edini Stane Dolanc v svojem govoru javno opozoril na udeležbo 3. (štajerske) brigade VDV in da je v seznamu sodelujočih enot v priložnostni brošuri izdaja občine Ravne (Odločanje) zapisana tudi ta brigada, ampak trije njeni bataljoni, in sicer najprej njen 4. (koroški) bataljon, ki je sodeloval 6. maja 1945 pri zavarovanju napada na Žerjav, nato pa krenil za Tomšičevo brigado v Železno Kaplo. Tukaj je začel z razoroževanjem sovražnih enot, prijel pa je tudi precej prikritih nacistov in gestapovcev ter se nato preselil v Velikovec, kjer je s svojim delom nadaljeval. Popoldne 12. maja je krenil proti Prevaljem kot motorizirana enota, zaradi približevanja glavnine ustaške vojske pa se je umaknil na položaje nad Holmecem, kjer je postavil zaporo razhajkanim ustašem in drugim kvislingom.

Že prve dni maja pa je v Mežiški dolini delovala enota VDV – NO F. Mesnerja – Rolanda, ki je s 30 borci krenila sredi aprila iz Zasavja, da bi mobilizirala mlade borce, ki so ustrezali merilom za sprejem v VDV oziroma v Narodno obrambo. Kmalu je ta enota močno narasla ter je skupaj z aktivisti in Narodno zaščito, razdeljena v dve četi, začela 9. maja razoroževati umikajoče se sovražnikove enote. Samo in pri Prevaljah se – po pričevanju borcev in političnega delavca v enoti Janka Dolenca – Darinka – razorožila blizu 10 tisoč sovrážnikovih vojakov, zaplenjeno orožje in strelivo pa vskladiščila na travniku blizu Prevalj. Zaradi približevanja ustaške kolone proti Ravnam je nato vse zaplenjeno orožje v naglici prepeljala v okoliške zaselke, največ v bližino Leš. Razorožene sovražnikove vojske je seveda zaradi šibkosti puščala naprej proti Pliberku vse dotlej, dokler se niso zapletle enote 3. armade in 14. divizije v spopade s sovražnikovo vojsko in ustaši. Drugi del te posebne enote NO za Mežiško dolino je razorožil nekaj tisoč sovražnikovih vojakov pri Meziči, kamor so prodirali iz Gornje Savinjske doline. V nadrobniosti akcij 4. koroškega bataljona in Rolandovega bataljona za Mežiško dolino se seveda tukaj ne moremo spuščati. Prav tako je štab 3. brigade poslal 11. maja proti Celov-

cu 2. (kozjanski) bataljon, ki je naslednje dni začel z akcijami v mestu. Dve četi tega bataljona sta tudi med poslednjimi 24. maja 1945 pod pritiskom zavezniške vojaške komande zapustili Celovec in Borovlje. Čeprav gre za obrobno dogajanje na prvi pogled, je potrebno, če hočemo biti natančni, upoštevati tudi tri omenjene enote VDV – Narodna obrambe, ki so sodelovale pri osvobajanju Koroške. Doslej jih nobena knjiga ni.

Štajerska ni čakala osvoboditeljev

V teh dneh prazničnih časopisnih števil in priložnostnih zapisov o koncu druge svetovne vojne na naših slovenskih tleh sem z zanimanjem prebral (brošuro in povzetek v Naši obrambi) prispevek dr. Toneta Ferencica, zgodovinarja, ko gotovo obvlada velik del dokumentacije NOB. Prikazal nam je zadnje boje in »umik« Löhrove armadne skupine čez Štajersko. No, poleg večine dobrih zaključkov, je tudi v tem zapisu nekaj netočnosti, ki zadevajo faze umika Löhrove skupine armad E, vloge E. Rösenerja in O. Globočnika, dveh višjih vodij SS, ki sta imela za skrb »zaledje« in sta poskušala še v zadnjih urah utrditi obrambo proti »JA in boljševizmu«, seveda z računi, da bodo zahodni zavezniki nemara v celoti prevzeli »esesovski aparat« na Slovenskem z vsemi policijskimi enotami in kvislingi kot obrambni ščit proti JA in Rdeči armadi.

Te »fazne« netočnosti pa niso toliko pomembne, kot je uvodna ocena pisca, da je namreč spomladi 1945 na Štajerskem prevladovalo prepričanje pri vojaških štabih in političnih vodstvih NOB, da bo tako ali tako Rdeča armada pomagala osvoboditi deželo in da bo srečanje armad (RA, bolgarske in NOV) nekje pri Mariboru. Prav gotovo je res, da je iz nekaj dokumentov mogoče stvari tako razumeti, vendar pa vse drugo dogajanje z dokumentacijo vred na govori v prid tej zgodovinarjevi oceni. RA je prodrla le v Prekmurje in do reke Mure in nikjer in nikoli ni bilo dogovorov maršala Tita o takšnem osvobajanju Štajerske. To bi bilo namreč v nasprotju z vsem tistim, kar je slovensko in jugoslovansko vodstvo dotlej storilo za »razmah narodnoosvobodilne borbe« na Štajerskem, z junaško potjo 14. divizije in desetih sposobnih aktivistov (med njimi A. Bebler-Primož), da razvijejo enote NOV in organizacije OF in narodnoosvobodilne odbore po vseh krajih zasedene Štajerske. Hude policijske ofenzive Rösenerjevaga vodstvenega SS štaba za pobijanje band 1944/45 so sicer tak razmah ovirale, povzročile tudi del pričakovanega oportunitizma, vendar pa generalna linija osvobajanja Štajerske ni nikoli temeljila na »pričakovanju RA kot osvoboditeljice«, ampak na lastnih silah NOV ter pomoči JA. Nemogoče je sprejeti zgodovinarjevo hipotezo o takem prepričanju pri osvobajanju Štajerske, zlasti ravninskih, kjer je nemara bilo opazno mišljenje: »Varčujmo svoje moči, osvobodili nas bodo drugi«. Junaški boj štajerskih enot do zadnjih dni vojne je ta oportunitizem popolnoma zavrnil, zato ne more biti predmet resne zgodovinske ocene. Res je samo to, da je osrednje politično vodstvo (SNOS, IO, OF, CK KPS) izrabilo zasedbo Prekmurja po RA tudi za to, da se tukaj mobilizirajo vse razpoložljive sile in se tudi s te strani (ker so bile zaradi sovražnikovih ofenziv zveze čez Savo otežene) podpre narodnoosvobodilni boj na Štajerskem. Semkaj je bil poslan Kozjanski odred, ki je omenil jedro bodoče Prekmurske brigade in posebnega 5. bataljona 3. brigade NO. Zato na Kozjanskem, kot pravi pisec, v sklepnih dneh bojev in razoroževanja sovražnika ni bilo Kozjanskega odreda, ampak enote komand mest kozjanskega vojnega področja, enote Narodne zaščite in aktivisti. Poleg nekaterih manjših netočnosti okrog pogajanj s štabom 18. polka deželnih strelcev (438 div. z B. W.) v Zidanem mostu pa je bralec pred vprašanjem, kako sodeluje z Löhrovo vojsko na Štajerskem »operativni štab za uničevanje tolp?« Kakšen sploh je ta štab?

Prava podoba nacistične okupacije

Operativni štab za uničevanje tolp je zgodovinarjev prevod »SS Führungsstab für Bandenkämpfung« (vodstveni štab SS za pobijanje-pregon band). Že bukvalno prevod ni smisel, kajti v vsej nemški vojaški organizaciji ni nikjer štaba, ki bi se imenoval »Operationsstab für Bandenvernichtung«. Vodstveni štab SS E. Rösenerja, ki je obyladoval »banditsko območje« Koroške, Štajerske, Gorenjske in Ljubljanske pokrajine, je formacijsko spadal v osrednji varnostni urad tretjega rajha (RSHA -Himmler), pomenil pa je najvišje in osrednje esesovsko poveljstvo za partizansko območje Slovenije. Podoben štab je deloval za območje Primorske, Istre in Furlanije pod vodstvom višjega vodje SS in policije Odila Globočnika. Vodstveni štab SS O. Globočnika je bil po izločitvi 97. armadnega korpusa (obkoljen pri Ilirski Bistrici) iz italijanske skupine armad E v balkansko skupino armad E priključen Rösenerjeve-mu štabu.

Vabila

Krajevna konferenca SZDL Ivančna gorica, Odbor pohoda po poteh 2. grupe odredov, vabi mladino, kolesarje in druge občane, da se v čim večjem številu udeležijo 7. pohoda po poteh 2. grupe odredov, ki se bo začel v soboto, 8. junija 1985 ob 9. uri dopoldne na ploščadi OF v Ivančni gorici.

Razpored udeležencev pohoda je:

- ob 9. uri otvoritev pohoda,
- ob 9.30 odhod kolesarjev,
- ob 10. uri odhod tekmovalnih ekip pohoda,
- ob 10.30 začetek množičnega pohoda,
- 12.30 konec in razglasitev rezultatov in podelitev priznanj in plaket pohoda.

Nato bo družabno srečanje borcev in drugih udeležencev pohoda.

Odbor pohoda po poteh 2. grupe odredov

ODBOR SKUPNOSTI BORCEV SLOVENSKEGA BATALJONA 1. KRAJIŠKE BRIGADE vabi vse borke in borce te skupnosti, da se udeležijo v soboto, 8. junija 1985, ob 11. uri na Brestaniškem gradu, proslave 40. obletnice vrnitve slovenskih izgnancev v domovino, združene s proslavo občinskega praznika občine Krško, v kateri imamo domicil.

Ker bo organiziran prevoz v Brestanico z vlaki oziroma posebnimi vlaki, prosimo udeležence, naj se prijavijo pri svojih občinskih organizacijah ZZB NOV ali najdejo samostojni prevoz.

Zbor skupnosti borcev bo ob 10.30 na dvorišču gradu v Brestanici.

ODBOR

Podružnica zveze borcev v Bohinjski Bistrici in osebje partizanske bolnišnice na Pokljuki s konspirativnim imenom Ambulanta E/4G vabita ranjence in bolnike in ljudi, ki so to bolnišnico vzdrževali, na prvo prijateljsko srečanje, ki bo v nedeljo, 16. junija, ob 11. uri na Pokljuki. Zborni mesto bo v gostilni Pri Mari na Zgoranjem Gorelku. V hotelu Pokljuka na Pokljuki v recepciji dobite nadrobnejše informacije. Če bo slabo vreme, bo srečanje preloženo na naslednjo nedeljo.

dr. Ivan Hribernik-Matjaž

V Selah na Krasu bomo v nedeljo, 9. junija 1985, ob 16. uri odkrili spominsko ploščo padlim borcem v Hudem logu. Ob 18. uri bo v Selah na Krasu glavna proslava ob krajevnem prazniku in počastitev 40-letnice osvoboditve. Slavnostni govornik bo Bogdan Pogačnik. Na naše praznovanje vabimo borce, ki so se bojevali na tem delu Krasa, vse krajanje, ki živijo zunaj KS, zlasti tiste iz Hudega loga, ter vse prijatelje in znance.

Odbor

V soboto, 8. junija 1985, bo na brestaniškem gradu ob 11. uri **proslava ob 40-letnici vrnitve slovenskih izseljencev v domovino**. Slavnostna govornica bo članica sveta federacije Vida Tomšič.

V soboto bo vozil v Brestanico okrepljen redni vlak iz Ljubljane ob 8.40. Možne vrnitve z vlakom pa so: 13.45, 14.15 (s prestopanjem) in 15.46 (tudi s prestopanjem v Zidanem mostu).

Res je, da je bil znotraj vsakega »firungsštaba« SS pester konglomerat podrejenih štabov, med njimi tudi štabov za prijavljanje in operativni policijski pregon band. Delovali pa so tudi tako imenovani »Aufbaustäbe« – izgraditveni štabi »za« domorodne formacije SS, kakršni so bili slovenski, gorenjski in primorski domobranci, za njimi pa nedičevci, četniki, ljotičevci in pripadniki drugih narodnosti iz vse Evrope.

Menim, da se z napačnim poimenovanjem zamegljuje prava narava esesovske okupacije Slovenije po kapitulaciji Italije. Vodstvenemu štabu SS so bili podrejeni tudi gestapo, varnostna služba nacistične stranke – SD, policija, orožništvo, mestno redarstvo, verksuci in tudi organi civilne uprave. V zadnjih dneh vojne so bili organi civilne uprave nasproh odpravljeni v korist komisarijev SS na zasedenih območjih tretjega rajha. Vodstveni štab SS se je opiral pri svojih ofenzivah proti NOV oziroma v svojih »očističevalnih akcijah« (Säuberungsaktion) na SS policijske polke, ki so bili sestavljeni po nacističnem rasnem ključu. Drugi del so predstavljale oborožene enote – Waffen SS – sestavljene tudi iz vrst kvislingov raznih narodnosti, pri nas naprimer 14. SS divizija Galizien iz Kozakov in pripadnikov drugih narodnosti SZ ter tako imenovanih folksdojčerjev, naprimer v 31. diviziji SS, ki so jo nazadnje pripojili 14. SS diviziji. Tretji del, dodeljen in podrejen SS policijskim polkom, so predstavljale »domorodne enote«, pri nas domobranci. Vodstveni štab SS za slovensko območje je poveljeval vsem navedenim enotam SS, enotam Waffen SS na ravni štaba divizije ter dodeljenim enotam redne nemške vojske, ki jo je nadzorovala SS in tako vključevala v »policijske značilne ukrepe« proti civilnemu prebivalstvu.

Poleg raznih služb so bili v vodstvenem štabu SS tudi zastopniki koncentracijskih taborišč SS – pripadniki enot »mrtvaških glav – Totenkopfverbände«, ki so sprejemali aretirance in ujetnike iz policijskih in gestapovskih akcij ter jih pošiljali v taborišča smrti. Skratka vodstveni štab SS za pobijanje band je bil obsežna policijska in vojaška ustanova SS, ki je delovala s policijskimi očističevalnimi akcijami proti NOV, proti prebivalstvu »banditskega območja« (najbrž ne tolparskega!) pa z vsemi drugimi oblikami policijskega nasilja, z mučenji, streljanjem talcev, aretacijami in pošiljanjem aretirancev v taborišča smrti. Vsi pripadniki enot SS, skupaj z domobranci, četniki, nedičevci in drugimi so bili člen v tej

Obvestila

Pododbor partizanskih kurirjev za dolensko-belokranjsko območje obvešča pripadnike nekdanje kurirske releejne postaje TV-3, da bo dne 7. junija 1985 ob 19. uri v Titovem domu v Ivančni gorici, podelitev spominske listine nekdanjim pripadnikom releejne postaje TV-3.

Prosimo kurirje releejne postaje TV-3, ki so bili na tej postaji od ustanovitve leta 1942 do 1945, da se udeležijo slavnostne seje krajevne skupnosti Ivančna gorica, na kateri bo podeljena listina preživelim kurirjem releejne postaje TV-3.

Pododbor partizanskih kurirjev za dolensko-belokranjsko območje

Skupnosti borcev pri štabu 9. korpusa in 30. divizije organizirata izlet v soboto, 22. junija, v Vipavsko dolino (na češnje) in na Kras (Kobjeglava), kjer bodo zagotovljene kraške specialitete. Odhod avtobusa iz Ljubljane bo 22. junija ob 7. uri s Trga osvoboditve, vrnitev v Ljubljano proti večeru. Cena prevoza je 1.000 dinarjev, vplačljiva v avtobusu. Prijave sprejema Jože Malič, Ljubljana, telefon 445-905, najpozneje do 12. junija 1985.

Na osrednji proslavi aktivistov in borcev Gorenjske bo radovljska občina podelila domicilno listino Kokrškemu odredu. Borke in borci, srečali se bomo v nedeljo, 9. 6. 1985, ob 11. uri v Krpinu pri Begunjah.

Odbor skupnosti borcev Kokrškega odreda

Poizvedba

Iščem podatke o družinskih članih dveh pilotov Slovencev, ki sta padla v aprilski vojni leta 1941.

Med 14. in 16. aprilom 1941 sta poskušala s hidroavionom znamke De Harland iz Divelej pri Trogiru kljub poškodovanim plovcem poleteti proti Grčiji, vendar jima poskus ni uspel. Letalo je strmoglavilo v morje, pilot Ljubo Beseljak in narednik Viktor Petrič pa sta poprej skočila iz kabine in poskusila plavati, a sta utonila. Morje je čez nekaj dni naplavalu njuni trupli.

Pokopana sta na pokopališču v bližini Divulj. Pokojni Petrič je imel na roki prstan z vgraviranim imenom svoje žene. Ta je tudi pripomogel k njegovi identifikaciji.

inž. A. Benčević

Novi Beograd. J. Gagarina 111

Popravek

V 15. šte. TV 15 z dne 18. aprila 1985 so na 9. strani v naslovu prispevka Branka Blenkuš narečili v tiskarni napako. Pravi naslov je: Rešili so karavanski železniški predor. Za napako se opravičujemo.

zaokroženi industriji smrti. Pozabili tudi niso na »urad za rasne preglede«, ki je nadzoroval »rasno čistost« pripadnikov SS; pregledovali so tudi domobrance, če so vredni, kljub manj vredni rasni skupini, »čuvati nemško kri.«

Če bi zgodovinarji nekoliko bolj pazljivo preučili ustroj vodstvenega štaba SS za pobijanje (policijski pregon) band, še posebej Rösenerjevaga vodstvenega štaba, ki je postal zadnje dni vojne edina pooblaščenca SS ustanova za celotno slovensko ozemlje (in še čez), ne bi bilo vrste nedoslednosti in splošnega govorjenja o Nemcih.

Iz prispevka mlajšega zgodovinarja o kolaboraciji (SP Delo) je bilo naprimer razumeti, da je Leon Rupnik kot vodja pokrajinske uprave skupaj z Nemci ustanovil slovensko domobranstvo. Sodeloval je že, ni pa imel odločilnega vpliva na samoderstvo SS. Vodstveni štab SS ni sprejel zamisli o enotnem domobranstvu, organiziranem v posebni slovenski diviziji SS. Domobranstvo je v treh različicah ohranjal na ravni »deželne obrambe« – Landschutz SS, ker je imel z zasedeno Slovenijo svoje račune in kombinacije. Pripadnike za domobranstvo je pridobival tudi s pomočjo gestapa in mobilizaciji, ki jih je razpisoval koroški gaulajter F. Rainer. Prav ta gaulajter dr. Fridrich Rainer ni bil, kot smo brali v enem od zapisov v TV-15, samo »visoki komisar s sedežem v Trstu« za območje vojaške in upravne cone Jadransko Primorje (Adriatisches Küstenland). Njegov sedež je bil v Celovcu, glavna funkcija pa gaulajterstvo. Podobno kot njemu, so tudi drugim gaulajterjem v rajhu dodeljevali v »fevd« zasedena območja. Ko so bili Ljubljanska pokrajina, Primorska, Istra in Furlanija vključeni v vojaško in upravno enoto »Jadransko Primorje – A. K. –« je sprejel tudi funkcijo visokega komisarja nad tem območjem. Prihajal je v središča pokrajine in provinc, sicer pa je bil najbolj stalno na Koroškem, kjer je tudi izročil ilegalnim predstavnikom začasne koroške deželne vlade svojo oblast. Že prej jo je (5. 5.) izročil nad Ljubljansko pokrajino in Gorenjsko prek Rösenerja protirevolucionarnemu Narodnemu odboru v Ljubljani. Na Koroškem je počakal še tri dni, ker je očitno še upal, da bodo zahodni zavezniki uporabili nacistični aparat in vojsko proti JA in RA za obrambo Koroške na zadnji frontni črti na Karavankah. Raznih netočnosti in ohlapnosti je bilo v teh dneh številnih slavnostnih časopisnih števil v posameznih zapisih še precej, o nekaterih drugih.

DRAGO VRESNIK

THE

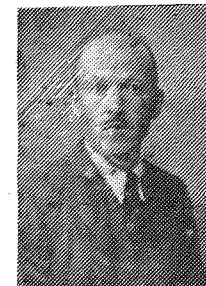
Marija Logonder

V 69. letu je umrla Marija Logonder, rojena Hribernik. Oba z možem sta organizirano delala za NOB že od 1941. leta. Zaradi sodelovanja so njeno družino novembra 1944 aretirali in izselili v taborišče Goričane pri Medvodah. Za delo med NOB je bila odlikovana z medaljo zaslug za narod.

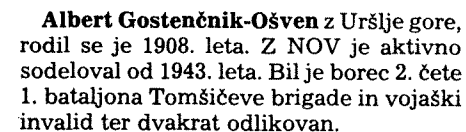
Viktor Češnovar

Marca smo se poslo-
vili od Viktorja Češ-
novarja, rojenega
1910. leta na Rakovni-
ku pri Medvodah. Od
1944. leta je bil parti-
zan v Škofjeloškem
odredu, bil je ujet in
zaprt v Begunjah.

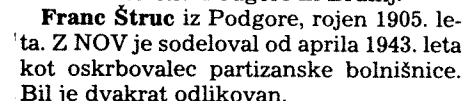
Janez Jereb

Marca smo se poslo-
vili od Janeza Jereba
člana ZB Jevnica, ro-
jenega 1902. leta v Za-
vratcu. Od 1943. let-
je bil aktivist. Preje-
je medaljo zaslug za
narod.

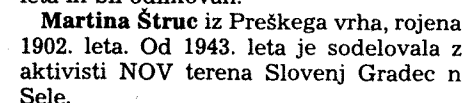
Fran Metarnik iz Brdinja, rojen 1907. leta. Od 1943. leta je bil aktivist in kasneje borec Bračičeve brigade. Odlikovan je bil z medaljo za narod.

Jožefa Gorenšek iz Brdinja, rojen 1922. leta. Od 1943. leta je bila mladinska aktivistka na terenu Podgore in Brdinj.

Štefan Zabel iz Brdinja, rodil se je leta 1897. Z aktivisti mežiškega in dravogradskega okrožja je organizirano deloval od 1943. leta. Bil je odlikovan

Avzug Harman iz Brdinja, rodil se je 1908. leta. Z NOV je sodeloval od 1944. leta in bil odlikovan.

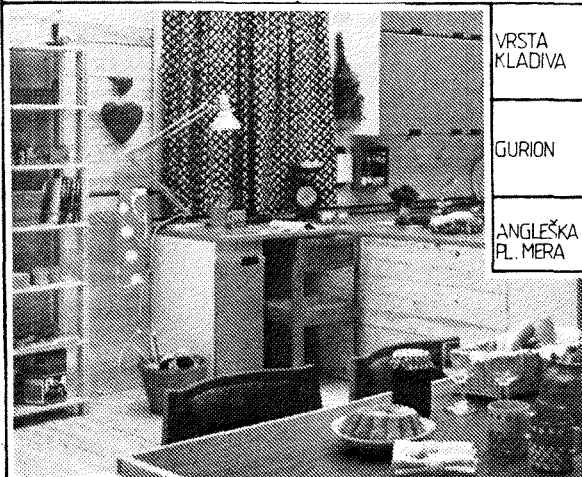
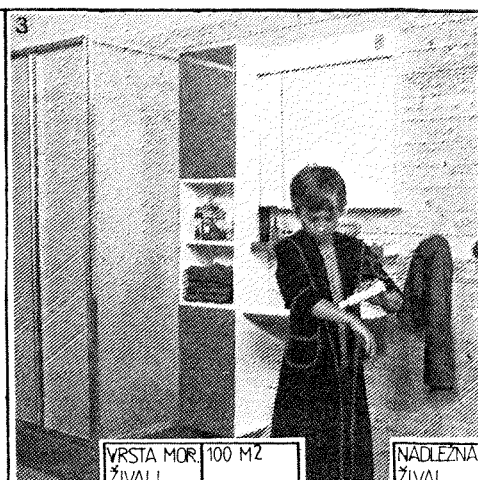
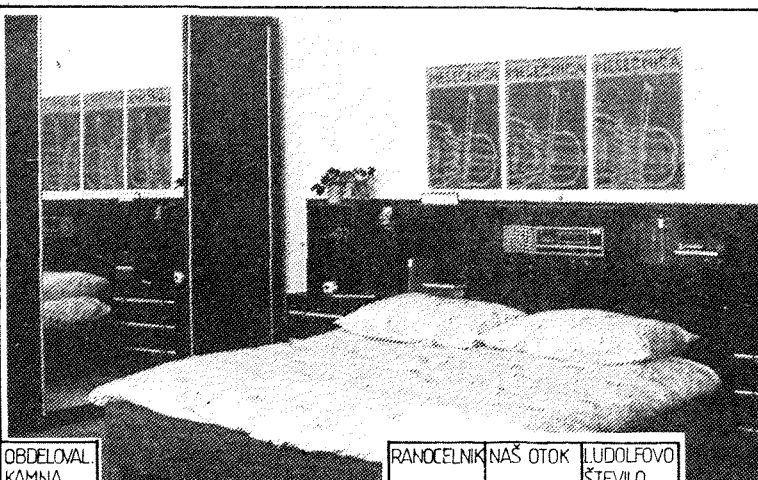
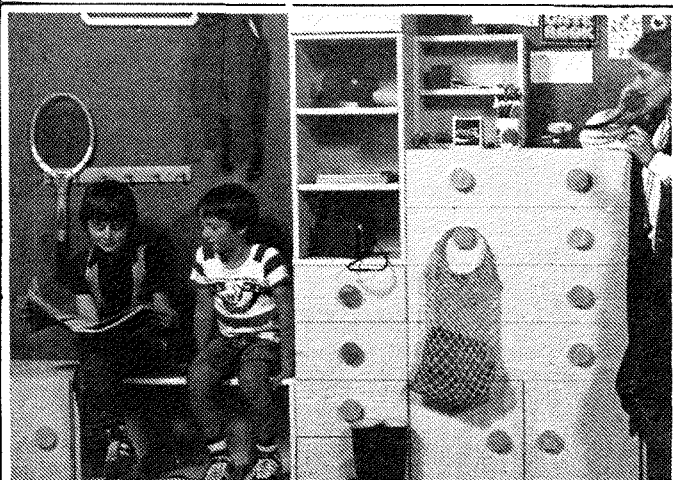
Franč Vožank iz Brdinja, rojen 1908. leta. Od avgusta 1943 je organizirano sodeloval z NOV na območju Prevalj in Guštania.

Marija Krautberger iz Brdinja, rojena 1911. leta. Med NOV je sodelovala s terenskimi političnimi delavci.

LESNINA

Tokrat vam je pripravila nagradno križanko delovna organizacija Lesnina iz Ljubljane. Pravilne rešitve pošljite do 20. junija 1985 na naslov Uredništvo TV-15 Naš tovariš, Miklošičeva 28, 61000 Ljubljana. Na spodnji levi rob pa pripišite Lesnina. Tri reševalce čakajo nagrade iz knjižnega programa založbe Borec.

lesnina

	OBDELOVAL KAMNA		NEMŠKI REVOLUCION	TV-15	VRSTA BLAGA REKA V ANGLIJI	RANOCELNIK	NAŠ OTOK	LUDOLFOVO ŠTEVILO		VRSTA MOR. ŽIVALI	100 M ²		NADLEŽNA ŽIVAL
PAVLE KOVIC										VRSTA SUKNJIČA			
IZORANA ZEMLJA				OBRAMBNI OBJEKT						VRSTA SPORTA HRVAŠKI PISATELJ			
IZDAJATELJ				TVARINA				TURSKI VELIKAŠ			PANČEVO		
							LJUBKOVAL Z. IME	LEGLO			MESTO V SPANIJI		SLOVENSKO PRISTANIŠČE
					GORA V SRBIJI					VRSTA PINGVINA			
VRSTA KLADIVA					DANSKA	FINCI				DERECK			
						LIJANA				MESTO V ČSSR			
GURION				KOLIČEK						ZAZNAVA S TIPOM			
				ITALIJANSKA RTV						JUNAK KRIMINALK			
ANGLEŠKA PL. MERA					DEL ZGRADBE MOČAN EKSPLOZIV					RUSEVSKI			
										JEZERO V AFRIKI			
PAHOR		MESTO V PANAMI						HRV. PEVEC ZAB. GLAS.					
		ULIVEK						ZAPOREDNI CRKI					
								IVJE					AVSTRALSKI NOJ
								MESTO V ZRN					KRADLJIVEC
ŽENSKI PEV. GLAS				HRUŠOVAR						FR. ŠVIČAR. PISATELJ			
										PRICA KOVA.			
AVTO. OZN. REKE			HLOD	MAKEDON. KOLO	KRATICA V LITERaturi			IZOLACIJA					
								ČEŠKO M. IME					
											SOSEDNJI CRKI		
MESTO NA PORTUGAL.							FIGURA V ČETVORKI						
KEMIČNI ELEMENT						TV-15	FRANC. FIL. IGRALKA						

NAGRADNI KUPON

Ime in priimek _____

Naslov _____

V osnovni šoli Koroški jeklarji na Ravnah na Koroškem Šola živi s krajem

Ni dvoma, da smo se ustavili natanko pred šolo. Za takšno ugotovitev je dovolj že pogled na majhne roke, ki pridno čistijo šolski okoliš, režejo veje okrasnih grmov, ki sta jih uničila zima in mraz, in jih mečejo na velik ogenj, ki so ga zakurili sredi dvorišča. Drugi spet z motikami grebejo po zemlji in sadijo mlade vrtnice. Skratka, dajejo prostor novemu zelenemu življenju. Da bo njihova šola lepša in vabljivejša. Pogled pritegne krasna moderna stavba, ki daje vtis mogočnosti v svojem okolju. Osnovna šola Koroški jeklarji. Toda kaj, ko ob vsakem večjem nalivu terasasta streha pušča in jim dela težave. Da pa bi sedeli v klopih z odprtimi dežniki – to seveda ne gre.

Na Ravnah na Koroškem so se pred leti odločili za samoprispevek. V šolskem letu 1978/79 pa so se iz tega samoprispevka odprla šolska vrata mlademu rodu. Počasi so začeli uvajati celodnevni pouk. Z bogatim vsebino in raznovrstnim delom za vse učence se je šola uveljavila v svojem družbenem okolju. Sprejeli so jo učenci, učitelji, starši in krajan.

»Prilagodili smo se organizacijam in društvom v kraju,« je povedala prijazna ravnateljica Katica Karadža, »tako da se naši učenci lahko vključujejo v najrazličnejše dejavnosti tudi zunaj šole, na primer v športno društvo Fužinar, v glasbeno šolo, KUD Bratstvo in podobno, ne da bi pri tem manjkali pri pouku. Tudi z delovnimi organizacijami sodelujemo, kar z vsemi. Nekateri nam pomagajo finančno, največ železarna, pa tudi mentorje za različne interesne dejavnosti v šoli nam preskrbijo. Imamo kar 22 zunanjih mentorjev. Seveda, pomagajo tudi naši pedagoški delavci, saj je paleta interesnih dejavnosti kar pestra.«

Res niso skromni. Sedemdeset različnih stvari jih zanima: od podmladka Rdečega križa do špota, ki ga združuje ŠSD Mladi jeklar, do recitajsko-dramske skupine, lutkarjev, likovnikov, štirih folklornih sku-

pin, imajo dopisništvo, klub OZN, pevski zbor, klub mladih tehnikov, ki spet obsega celo vrsto krožkov: modelarski, maketarski, foto krožek, elektronični, prometni krožek in drugi. Lani so začeli šolsko zadrugo, kjer prodajajo sokove, šolske potrebščine, skrbijo za čebele, ukvarjajo se s cvetličarstvom, vrtnarstvom, kvačkanjem in pletenjem, vozlanjem, gospodinjstvom in ne nazadnje s knjigovozništvom. Pa še kaj bi našli med mladimi zadrugami. Mimogrede, tudi tisti, ki smo jih maloprej srečali pred šolo v vsem zaletu, so mladi zadrugniki. TOZD Valjarna, ki je pokrovitelj šolskega pionirskega odreda II. in III. kongresa SKOJ jim je pomagala pri nakupu orodij. Sklenili pa so še povezavo s kmetijsko zadrugo na Ravnah.

Ravnateljica Katica Karadža

Morda velja omeniti še, da imajo tudi svoj šolski radio

Dopisniki s svojo mentorico Urško Zdovec

Kričoč z vsemi potrebnimi novinarji, reporterji in napovedovalci. Seveda te dolžnosti prevzamejo učenci. Vsak teden skrbri za radio ena od razrednih skupnosti. V programu je največ glasbe, po-

ročil iz življenja šole, včasih pa še koga povabijo, ga predstavijo in se z njim pogovarjajo. Pa tudi učitelji kaj rečejo. Zlasti, ko so na vrsti za skrb učenci nižje stopnje, priskočijo na pomoč.

Kako je s poukom? Včasih bolje, včasih slabše, kakor povsod. Včasih je že vsega preveč in noče nič več v glavo. Takšne so zlasti zadnje šolske ure. Splošno mnenje pa je, vsaj tako so povedali učenci, da je lepo hoditi v šolo. Nekako se jim je vcepilo načelo: »Premagaj samega sebe in boš zmogla valec!«

Posebnost celodnevnega pouka so ure samostojnega učenja. Usposabljanje učenec za samostojno učenje je pomembna in zelo zahtevna učiteljeva naloga. Učitelji nenehno iščejo najprimernejšo metodo dela, s katero bi pri teh urah usmerjali učence. Vedno znova pa ugotavljajo, da vse težave izhajajo iz prevelikega števila učencev v razredu. Kljub temu da je šolski okoliš majhen, saj poleg Raven prihajajo učenci v osnovno šolo Koroški jeklarji le še z Javornika in po tretjem razredu iz Kotelj, kjer imajo podružnico, si tu vsak dan nabira znanje 799 mladih glav. In da bi se ti mladi razvili v čim bolj svobodne, ustvarjalne, samostojne osebnosti, so v šoli uvedli fakultativni pouk. Učenci se prostovoljno vključujejo v pouk nemškega, angleškega in srbohrvaškega jezika, v čebelarstvo, računalništvo, elektroniko in kemijo v industriji. Odkrivajo svoja nagnjenja in veselje do določenih vrst dela in učenja, razširjajo in po-

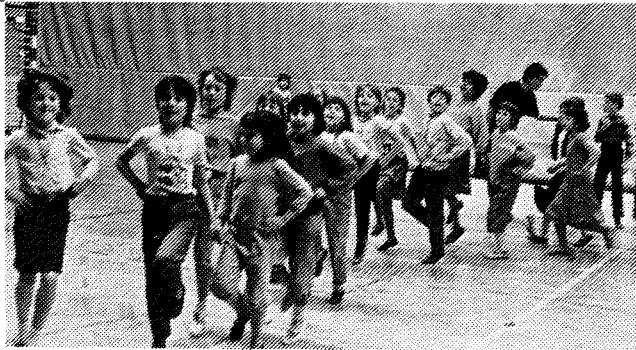
glabljujejo svoje znanje ter razvijajo svoje sposobnosti.

Zanimalo nas je še, kam se odločajo učenci po končani osnovni šoli. Največ zanimanja je za naravoslovno, pedagoško in tehnično smer

nadaljnega šolanja. Železarna narekuje tehnično-metalurško smer. Zanj se odloči tudi veliko deklet. Za vse to imajo mladi možnost izobraževanja v občini, so pa posamezniki, ki se odločijo za kaj drugega in zapustijo domače gnezdo.

Naši mladi dopisniki

Predstavili so se: Iztok Potočnik, Tanja Polainer, Simona Hovnik, Rok Kotnik, Marjeta Krivec, Bojana Rezar, Veronika Steiner, Rudi Verovnik in Alenka Veler, z njimi pa še mentorica Urška Zdovec. Niso ravno najbolj

Najmlajša folklorna skupina med vajo v telovadnici

zgovorni, zato pa raje pišejo. Presenetili so me z dejstvom, da sploh nimajo nobenega dopisniškega ali novinarskega krožka, pač pa svoje ustvarjanje preprosto imenujejo »dopisništvo«. Menijo celo, da je takšna oblika delovanja boljša, bolj množična, saj se lahko pridruži vsak, ki želi, pa čeprav samo enkrat napiše in pošlje v objavo kakemu časopisu. Pišejo za TV-15, za Pionirski list in tudi v glasilo železarne Fužinarja pošiljajo svoje prispevke. Delček ure pri pouku slovenskega jezika porabijo tudi za dopisništvo. S tovarišico mentorico se pogovorijo o temi, potem se odločijo, kdo bo pisal. Pišejo pa doma ali pri urah samostojnega učenja v šoli. Včasih gre laže, drugič je treba svinčnik odložiti in stvar premisliti ali celo prespati, pogledati v kako knjigo. Najraje pišejo za nagradne natečaje in vedno tudi kaj dobijo. Na ta način so si že zaslužili izlet, majice, kape, knjige. Njihov trud pa je med drugim poplačan tudi pri oceni slovenskega jezika.

»Najraje pišemo razmišljanja o življenju,« pravijo, »pa tudi z borci se radi pogovarjamo, bodisi da jih povabimo v šolo ali pa jih obiščemo na njihovih domovih. Tudi naši dedki in babice nam vedo marsikaj povedati iz časa njihove mladosti, iz narodnoosvobodilnega boja. Pišemo

pa še drugače: obiskujemo razstave in o njih poročamo, pišemo o raznih akcijah in dejavnostih učencev; na primer, ko so imeli peti razredi naravoslovni dan. Naša mentorica nam je vedno pripravljena pojasnjevati, če česa ne razumemo. Razložila nam je tudi nekatere novinarske zvrsti, kaj je novica, reportaža in drugo.«

Simbol šole je njihovo šolsko glasilo Jeklenice. Ime so mu dali po Vodnikovih pesmi. Ob letošnjem obrambnem dnevu so izdali posebno številko Jeklenic, ki so jo naslovili »40 let svobode«. Name-

Tam, kjer so partizani taborili, se je reklo pri Miškah. Komandant Pavle Žavcer Matjaž ga je sprejel v četo. Dodeljen je bil v 2. vzhodno koroško četo. Od tam so šli prek Smrekovca. Pri Črni so uničili neko nemško centralo.

Prišla je huda mrzla zima. Bilo je veliko snega. Zaradi težkih razmer se je četa, ki je štela 40 mož, umaknila v planino na neko lovsko kočjo, ki jim je dala toplo zavetišče. Ko so se okrepčali in posušili, so v gozdu prečkali potok. Poskakali so vanj, da se ne bi poznale sledi. Kmet, ki je živel v bližini in je delal s partizani, je še isti dan šel v gozd po stelo, da je zabrisal vsako sled.

Leta 1944 so se čete združile v bataljone. Janez je bil dodeljen v drugi bataljon. Komandant mu je bil Albert Konečnik-Modras. Postal je obveščevalc. Pozneje je bil dodeljen v Tomšičevo brigado. Vozil je dvanajst mladih fantov, ki so nekega jutra še pred zoro razorožili nemško postojanko in zaplenili veliko orožja ter drugega materiala.

Svobodo je dočakal 15. maja v Globasnici na Koroškem. Zadnji boji so potekali na Poljani in se končali z velikim pritiskom ustašev, ki so hoteli po najkrajši poti ubežati zasluženi kazni. Na Koroškem so jih pričakali partizani in jih uničili. Veli-

Takole so nas najmlajši sprejeli pred šolo

na Koroškem. Tole šolsko glasilo pa je bilo le še pika na i. Za pomoč so prosili borce ZZB NOV Ravne na Koroškem. Dobili so naslove ljudi, ki so se bojevali med vojno v njihovem kraju. Obiskali so jih in zapisali pogovore. Rok Vevar iz 5.b se je pogovarjal z Janezom Mozganom. Takole je zapisal:

»Svobodo je dočakal v Globasnici

Petnajstega avgusta 1943 je pobegnil iz nemške vojske. Ko se je vračal v domovino, je v Jazbini srečal partizane in se jim pridružil.

ko borcev je padlo prav te zadnje dni.

Tovariš Mozgan se še vedno spominja tistih hudih dni. Rad pripoveduje tudi o tem, da je imel sodelavce, ki so po vojni pisali knjige in se tako oddolžili tistim, ki so darovali svoja življenja za svobodo.«

Če se je kdo med njimi že odločil za novinarski poklic, smo še vprašali mlade dopisnike. Spogledujejo se. Za zdaj ni še nobene trdne odločitve. Vztrajajo pa in kar pričani so, da jim bo nekaj tega dopisovanja za vedno ostalo v krvi.

Živa Drole

Zlata ptica, zlati znak in plakete ZSMS za mlade

Republiška konferenca Zveze socialistične mladine Slovenije podeljuje vsako leto priznanja mladim za njihove uspehe in dosežke. Letos je bila slovesnost podelitve 29. maja v ljubljanskih Križankah. Priznanja zlata ptica za dosežke na kulturnem področju so podelili v okviru glasbenega festivala Druga godba. Izbrali so najuspešnejše s posameznih področij, le za področji arhitekture in fotografije so sklenili, da letos zlatih ptic ne bo.

Za literarni uspeh je bil nagrajen Aleš Debeljak, v glasbeni dejavnosti Andrej Petrač, na filmskem področju Borut Blažič in skupina Borgesija, za oblikovanje Egon Bavčer, v plesni dejavnosti Marko Omrzel in Sinja Ožbolt, za gledališko dejavnost Damjana Černe in Slavko Cerjak, za likovni uspeh pa je zlato ptico prejel Boris Benčič.

Z zlatim znakom ZSMS so nagradili 39 mladih družbenopolitičnih delavcev, članov te ali one mladinske organizacije v Sloveniji, zlati znak ZSMS mentor pa je prejelo 18 mladincev in mladink, ki so se izkazali z mentorskim delom za različne aktivnosti med mladimi.

Ostala so še priznanja – plakete ZSMS. Te so prejeli v osnovni organizaciji ZSMS Predilnica Litija za uspešno in vsestransko delo mladih v tej organizaciji, CB Adriatik klub v okviru mestne konference ZSMS Ljubljana za uspešno vključevanje mladih članov v klub in razvijanje tehnične kulture, še posebno radioamaterstva, Športno društvo Škofije v okviru občinske konference ZSMS Koper, katerega dejavnost je usmerjena predvsem k popularizaciji telesnokulturnih aktivnosti na rekreativni in množični osnovi, ter Društvo mladih glasbenikov Logatec, ki deluje v občinski konferenci ZSMS Logatec za izredno množično dejavnost na področju razvijanja glasbene kulture in raznolike zvrsti glasbe.

Priznanja mladim so obenem spodbuda za njihovo nadaljnje delovanje na tem ali onem področju in prizadevanje k uspehom.

Ž. D.

Kako mladi poznajo zadnje boje za osvoboditev

Ob dnevu mladosti je občinska konferenca ZSMS organizirala kviz. Ekipe osnovnih organizacij ZSMS so morale odgovoriti na vprašanja o zadnjih bojih za osvoboditev, o pohodu 14. divizije in o pismih talcev. Med sedmimi ekipami je bila najboljša ekipa Osnovne šole Peter Šprajc Jur iz Žalca, ki je prejela od pododbora Tomšičeve brigade posebno plaketo. Sledile so ekipe OO ZSMS OŠ Petrovče, OO ZSMS OŠ Griže itd. Razveseljivo je, da so bile med ekipami tudi ekipe vaških OO ZSMS, ki v znanju niso zaostajale, le malo manj sreče so imele. Kviz je bil pod pokroviteljstvom občinskega odbora ZZB NOV Žalec in navzoči člani ZZB so bili prijetno preseñeni nad znanjem mladih.

Franc Ježovnik

Srečanje zasavske planinske mladine

Tudi letos je bilo tradicionalno srečanje zasavske planinske mladine. Tokrat je bilo na Kumu. Na tem srečanju je bilo iz PD Brežice manj planincev kot prejšnja leta, ker se je hkrati odvijala revija pevskih zborov na Bizeljškem. Iz Arti naj je bilo na Kumu 10 planincev. Celo pot smo imeli lepo vreme. Ko smo prišli na vrh, smo posedli na travo in poslušali proslavo. Sledile so zabavne igre. Sodelovali smo v vlečenju vrvi. Kar prehitro smo se morali odpraviti na pot proti železniški postaji Hrastnik. Vlak je bil poln planincev iz Brežic, Krškega, Sevnice, s Senovega in iz drugih krajev. Z izletom smo bili zadovoljni in še dolgo se bomo spominjali prijetnih trenutkov, ki smo jih preživeli na Kumu.

BOŠTJAN MOLAN
7. razred
OŠ Artiče

Delegacija francoskih vojnih veteranov v Ljubljani

Pred dnevi se je v Sloveniji mudila štiričlanska delegacija združenja vojnih veteranov in žrtev vojne Ministrstva za industrijo republike Francije. Francoske goste je na predsedstvu RO ZZB NOV Slovenije sprejel predsednik Božidar Gorjan. V izvršnem svetu skupščine SR Slovenije so se pogovarjali o nekaterih gospodarskih vprašanjih.

Delegacija francoskih veteranov je položila venec k spomeniku revolucije na trgu revolucije in se udeležila sobotne proslave na Ljubelju.

Izlet v Beneško Slovenijo

Borci in aktivisti, člani ljubljanske sekcije Briško-beneškega odreda, smo po nekajletnem načrtovanju končno le organizirali izlet v Benečijo. Po več kot štiride-

pek rdečih nageljnov. Ogleдали smo si tudi kraj, kjer bomo borci Briško-beneškega odreda v septembru odkrili spomenik narodnemu heroju Marku Radelonghiju,

Na sliki (od leve proti desni): novinar Drago Košmrlj, narodno zavedni župnik Emil Cenčič, Joško Ošnjak, predsednik ljubljanske sekcije BBO Janez Deisinger in Draga Ošnjak

setih letih smo si ponovno ogledali kraje naših hudih bojov in končnega zmago-slavja. Pot nas je najprej vodila v Čedad, kjer smo se v kulturnem domu Ivan Trinko srečali z nekdanjimi borci Benečani. Izidor Predan, član društva Ivan Trinko in urednik slovenskega časopisa Novi Matajur nam je opisal delovanje društva, boj za uveljavljanje slovenskega jezika ter prizadevanja za čimprejšnjo uzakonitev globalne zaštite manjšin. Naš soborec Anton Birska, vodja ansambla Beneški fantje, je na harmoniki zaigral venček partizanskih in narodnih, pri čemer je v majhni dvorani iz petdesetih grl odmevala naša pesem. Po prisrčnem slovesu smo šli na Staro goro, od koder je čudovit razgled na Benečijo in zahodna Brda, v kraje našega partizanstva. Čas nas je priganjal, zato smo se podali v strmino na drugi strani doline v znano partizansko vasi-vo Zgornji Tarbilj. Na vaškem pokopališču smo položili šopek rdečih nageljnov z našo trobojnico na grob sedmih padlih partizanov, borcev beneškega bataljona. Tamkajšnji župnik Emil Cenčič, trden in zaveden Slovenec, nam je povedal, kako lepo vaščani skrbijo za grob padlih partizanov. Kasneje smo globoko v dolini v vasi Podutana, na pokopališču pri cerkvi sv. Lenarta položili šopek na lepo urejen grob desetih padlih partizanov. Hiteli smo naprej na most sv. Kvirina, prizorišče večkratnih krvavih bitk Briško-beneškega odreda v zadnjih dneh vojne. Enkratni je pogled z mostu v globoko sotesko temno zelene Nadiže, ki se je v vojnem času ničlikokrat obarvala rdeče. Pot nas je nato vodila po lepi cesti navzgor ob Nadiži skozi mesteca Špeter Slovenov, Stupice in Robič do Kobarida. V vasi Staro sesto pred Kobaridom smo se ustavili pred spomenikom trinajstim padlim partizanom in položili še tretji šo-

komandantu briškega bataljona. Polni lepih vtisov smo se vračali proti Ljubljani.

Janez Deisinger

Novo branje

Izšla je 5. številka Borca

Daljši prispevek Za kulisami desanta na Drvar je napisal zgodovinar dr. Dušan Biber. Pisec se ukvarja z obtožujočim vprašanjem, ki je bilo pogostokrat navrženo, namreč ali so razne britanske obveščevalne službe za res zvedele za drvarski desant že pred njegovim začetkom – ter kaj in koliko so zvedele. Biber skrbno analizira podatke iz partizanskih, britanskih, sovjetskih, nemških in protirevolucionarnih virov, vendar ne more dati na omenjeno vprašanje dokončne odgovora, kajti najbolj meritorna gradiva – tista iz Churchillovega osebnega arhiva – bodo dostopna javnosti šele čez desetletja. Vse tisto, kar je bilo objavljeno doslej, med drugim poročilo, dnevnik in strogo tajni dodatek generalštabnega podpolkovnika Viviana Streeta o operacijah v Bosni spomladi 1944 ter poročilo britanske obveščevalne misije o nemškem napadu na VŠ (ti dokumenti so v celoti dodani Bibrovi razpravi), ne daje vzroka za sum, da bi se ob drvarskem desantu Angleži vedli zahrbtno ali celo izdajalsko. Na podlagi dosegljivih gradiv je mogoče sklepati prav nasprotno: z uspešno evakuacijo Tita in VŠ v Bari in na otok Vis so zavezniki našemu osvobodilnemu gibanju takrat izdatno pomagali.

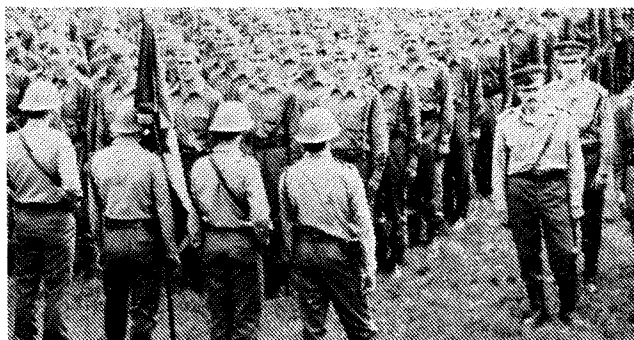
Sestavek dr. Toneta Ferencca Zakaj ravno pri nas? razpravlja o zadnjih bojih v Evropi v drugi svetovni vojni in o vzrokih, zakaj so se ti boji odigrali prav na slovenskih tleh.

Zemlja v ohlajanju je zbirni naslov trinajstih pesmi, ki jih je prispeval Alojz Ihan iz svoje pesniške zbirke Srebrnik (objavljena bo v najkrajšem času, prejela pa je že nagrado Goran za mlade pesnike). Te pesmi izražajo tesnobo, grozo, stisko, ba-

Proslava na letališču v Ajdovščini

Na proslavi ob dnevu enote Ivana Gradnika, ki sta jo na ajdovskem letališču pripravila domicilni odbor 3. SNOUB Ivan Gradnik ter komanda garnizona, je bil slavnostni govornik general Anton Zupančič, član CK ZKJ in pred-

sednik komiteja ZK Ljubljanskega armadnega območja. Med drugim je dejal: »... Bodite ponosni, da pripadate narodom in narodnostim, ki so si sami izbojevali svobodo, in nadaljujete tradicije, ki so jih na vas prenesli borci proslavljene 3. SNOUB Ivan Gradnik. Že ime, ki so si ga izbrali po znanem tolminskem puntarju, zgovorno priča, da so bili za svobodo pripravljeni žrtvovati vse, tudi sebe.« Slovesnosti so se udeležili sorodniki mladih vojakov, predstavniki družbenopolitičnega in gospodarskega življenja ajdovske in novogoriške občine ter ugledni predstavniki naše armade. Mladim vojakom je k slovesni zaprisegi v imenu borcev enote, katere tradicije nadaljujejo, čestital upokojeni podpolkovnik Slavko Bavčar. Mile Gojkovič

revije Borec – ko se mora revija bojevati za goli obstanek – predstavlja oglasna priloga v obsegu kar štirideset strani.

Zvone Kržišnik

Gašperjeve bralne značke

Vsako leto ob dnevu mladosti obiščejo člani zgodovinskega krožka in Gašperjeve bralne značke na slovenigraški srednji šoli Edvarda Kardelja kraje, znane iz NOB in ljudske revolucije. Doslej so spoznali Mežiško dolino in Toplo pod Peco, kjer je bila ustanovljena koroška četa, Pohorje in Osankarico, rdeče revirje in Čebine ter Šmiglovo zidanico in Joštov mlin. Letošnji dan mladosti so preživeli na poti po krajih avstrijske Koroške. Prek Pliberka in Velikovca jih je pot peljala na Gosposvetko polje, nato pa skozi Celovec v Kotmaro vas h grobu koroškega prvoborca in pisatelja Karla Prusnika.

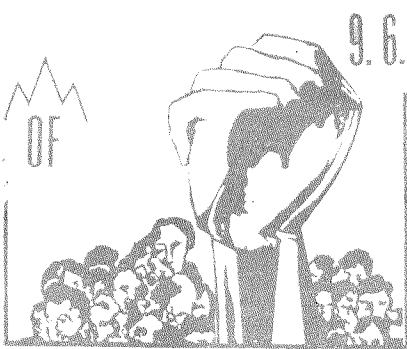
Pot pod Karavankami nas je peljala skozi slovenske vasi Sele in Obirsko ter v Železno Kaplo do Peršmanove domačije. Tu je muzejska zbirka, pregled boja Gamsov na plazu, dokaz da so tudi Slovenci skupaj z avstrijskimi protifašisti izbojevali drugo avstrijsko republiko. Pot se je končala z obiskom pri Gašperjevem soborcu Pavlu Zaucerju-Matjažu.

Tako smo petdesetim dijakom četrtič podelili Gašperjeve bronaste, srebrne in zlate bralne značke. Jože Potočnik

tv-15 naš TOVARIS

Za razvijanje vrednot narodnoosvobodilnega boja in revolucije je TV-15 prejel nagrado vstaje slovenskega naroda za leto 1978 – Casopisni svet TV-15 Naš tovariš: DUŠAN BENKO, RASTKO BRADARSKA, MILAN FILIPČIČ, TONE GOŠNIK, MARIJAN LAH, FRANCE PEROVŠEK (predsednik sveta), ZORKA PERŠIČ, VANDA ŠKODNIK, STANE ŠKRABAR, JULKA TAJNIKAR, DRAGO VRESNIK. Glavni urednik: ZVONE KRŽIŠNIK. Odgovorni urednik: VIKTOR KONJAR. Novinarji – uredniki: ŽIVA DROLE – TV-15 za mladino; BOJAN KUNTARIČ – notranja politika; MILENKO STRAŠEK – reportaža; BOJANA ŽOKALJ-JESIŠ – naša organizacija; Lektorica-redaktorica: KATJA HVALA. Tehnični urednik: DRAGO SETNIČAR. Tajnica uredništva: MARA OKORN. Telefon uredništva: 327-780. Telefon uprave: 317-049 – Uprava in naročniški oddelki: Moše Pijade 24, p. p. 598, 61001 Ljubljana – Letna naročnina 700 din, posamezna številka v prosti prodaji 20 din – Tekoči račun: Založba Borec p. o. Ljubljana 50101-603-45772 – TV-15 izhaja vsak teden, izdaja ga Založba Borec, Ljubljana, Miklošičeva 28 – Rokopisov in fotografij ne vračamo – Po mnenju sekretariata za informacije IS SR Slovenije štev. 421/72 od 12. 4. 1974 se za TV-15 ne plačujejo temeljnega davka od prometa proizvodov – Korekturi in tisk: ČGP Delo, Ljubljana, Titova 35

BEGUNJE 85
40 LET OSVOBODITVE

Občinska konferenca SZDL Radovljica vabi na 17. zbor aktivistov, borcev in zapornikov Gorenjske v nedeljo, 9. junija, ob 11. uri v Krpinu pri Begunjah. Slavnostni govornik bo Rudolf Hribnik-Svarun. Na prireditvi bo podeljen domicil radovljiške občine Kokršemu odredu.

Velenjski interniranci na spominski slovesnosti

Ob 40-letnici osvoboditve taborišča Mauthausen je komisija za bivše politične zapornike in internirance pri občinskem odboru ZZB Velenje omogočila udeležbo na spominski slovesnosti. Pred prihodom v Mauthausen smo naredili postanek v kraju Gusen, kjer sta bili dve pomožni taborišči: Gusen I in Gusen II; tretjega nismo dokončali. Nekdanji z betonom ograjen krematorij je s svojim dvoriščem še vedno živ spomin na žrtve, ki so spuhtele skozi ta krematorijski dimnik. Na notranjem obzidju vzdane spominske plošče pričajo o številu tu pokončanih nedolžnih ljudi, med njimi več tisoč Jugoslovancev. Pod jugoslovansko ploščo smo položili venec in umrle počastili z nekajminutnim molkom. Po petih kilometrih vožnje smo prišli v objem zloglasne mučilnice-taborišča Mauthausen, kjer je preživljalo vse oblike mučenja in uničenja 12.500 Jugoslovancev (pa nemara celo več, kajti vseh niso evidentirali). Tudi tam smo odložili venec k jugoslovanskemu spomeniku, nato smo si ogledali taborišče, njegove upravne prostore, barake, zaporniške celice-samice, peči za sežiganje usmrčenih, plinske kopal-

Del udeležencev iz občine Velenje pri jugoslovanskem spomeniku v Gradcu, ki je postavljen v spomin žrtvam druge svetovne vojne.

nice, »obdukcijso sobo«, 186 stopnic smrti ter spominsko sobo z grozljivimi fotografijami, podatki in eksponati.

Na vsej poti se nam je najbolj vtisnil v spomin stavek, zapisan na jugoslovanskem spomeniku v Gradcu: Čuvajte svobodo in mir, kajti dali smo zanj življenje. (1938–1945)

Martin Slatinšek

Tradicionalno srečanje cankarjevcev

Tudi letošnjega srečanja borcev Cankarjeve brigade, ki živijo v novogoriški občini, se je udeležila večina članov pododbora, ki aktivno deluje že deset let. Srečanje je bilo tokrat na Vogrskem. Poteklo je v izrazito delovnem ozračju.

Na zboru so podpisali listino o pokroviteljstvu, ki ga je prevzel Jani Manfreda, cvetličar iz Sempetra. Pokrovitelj je izrazil pripravljenost pomagati pododboru tako glede aranžmajev ob raznih slovesnostih kot tudi finančno pri izvajanju delovnega programa. To je dokazal že tokrat, saj tako dobro pripravljene srečanje cankarjevci še niso doživeli. Ob pesmi, harmoniki in obujanju spominov so se borci zadržali v sproščeni družbi dolgo v noč. Ogledali so si tudi več diapozitivov o lepotaht Soške doline in drugih krajev naše domovine.

Leopold Kotar